

Viața Românească

REVISTĂ LITERARĂ ȘI ȘTIINȚIFICĂ

SUMAR :

I. Gonciarov	<i>Oblomov (Trad. din rusește de A. Frunză).</i>
Mihai Codreanu	<i>Inspirația. — Palaful.</i>
D. D. Roșca	<i>Reflecții pe marginea unui interviu.</i>
G. Bărgăuanu	<i>Bunicul.</i>
Luc a Manlu	<i>În jurul unui pseudonim.</i>
Alexandru N. Nanu	<i>Cîntec mut.</i>
Em. Grigoraș	<i>Un filozof român în secolul al XVIII-lea.</i>
Pr. C. Dron	<i>Există mișcare cooperativă în România?</i>
Mihai D. Ralea	<i>Arta și urful.</i>
Theodor Scorțescu	<i>Cronica literară (Teatrul lui Cehov).</i>
Prof. Dr. N. Leon	<i>Cronica științifică (Începutul vieții).</i>
M. Sevastos	<i>Cronica teatrală: Iași (Ghiara. Phedra și Magda cu d-na Agata Bîrsescu. — Turneul companiei Voiculescu).</i>
M. R.	<i>Cronica filozofică (Psihologie și sociologie).</i>
P. Nicanor & Co.	<i>Miscellanea (Disoluția conștiinței românești. — L. Pirandello. — În jurul reformei învățămîntului secundar. — Criza parlamentarismului. — Fritz von Unruh. — O monografie asupra Basarabiei).</i>

Recenzii: *Edmond Jaloux: L'esprit des livres.* Aureliu Weiss. — *Al. Rosetti: Lexicul Apostolului lui Corezi comparat cu al Codicelui Voronștean.* I. Șiadbei. — *Georges Davy: Éléments de Sociologie.* Tome I: Sociologie politique. D. I. S. — *Léon Bérard: Pour la réforme classique de l'enseignement secondaire.* Const. Vișoianu. — *Georges Davy: Le Droit, l'idéalisme et l'Expérience.* E. A. B. — *Henri Robert: L'avocat.* Aureliu Weiss. — *Dr. J. Rogues Fursac: Manuel de Psychiatrie.* D. I. S. — *Dora Bieneman: Recherches sur l'aptitude dactylographique en vue de l'orientation professionnelle (Bureau international du Travail. — Études et Documents).* C. R.

Revista Revistelor: „*Arhiva pentru știința și reforma socială*”. — „*Gîndirea*”. — „*Revista Vremii*”. — „*Cuvîntul liber*”. — „*Năzuința*”. — „*Sarcina guvernului Ramsay Mac Donald*” (L. Weiss. *L'Europe Nouvelle*). — „*Simptome de însănătoșire economică a Germaniei*” (C. Loutre. *L'Europe Nouvelle*). — „*Tipurile sociale în operele lui Balzac și a lui Zola*” (Paul Louis. *Le Monde Nouveau*). — „*Cooperatia economică franco-germană*” (Ambroise Got *Mercur de France*). — „*Valery Larbaud*” (Edmond Jaloux. *Nouvelle Revue Française*).
Mișcarea intelectuală în străinătate: (Literatură. — Critică. — Știință. — Biografie. — Istorie. — Occultism).

Bibliografie.

6133

ALA
DE
LECTURĂ

I A Ș I

Redacția și Administrația : Strada Alecsandri No. 3

1924

VIAȚA ROMINEASCĂ apare lunar cu cel puțin 160 pagini. — Abonamentul în țară un an 300 lei. — jumătate an 150 lei. Numărul 30 lei. — Pentru străinătate: un an 500 lei; jumătate de an 250 lei. Numărul 30 lei. Pentru detalii a se vedea pagina următoare.

Reproducerea oprită.

VIAȚA ROMÎNEASCA

REVISTĂ LUNARĂ

Iași, Strada Alecsandri No. 10—12.

ANUL XIV

CONDIȚIILE DE ABONARE

Abonamentele sînt: semestriale și anuale.

Cele semestriale se socotesc dela No. 1 pînă la No. 6 inclusiv, sau dela No. 7 pînă la 12 inclusiv.

Cele anuale dela No. 1 pînă la No. 12 inclusiv.

Abonamentele se pot face la 1 Ianuarie pentru un an sau jumătate de an; dela 1 Iulie pentru o jumătate de an,—trimițînd suma *prin mandat poștal*.

Reînnoirea se face cu o lună înainte de expirare, pentru ca expedierea Revistei să nu sufere întrerupere

Prețul abonamentului pe anul 1924 este:

IN ȚARĂ:

Pentru Autorități, Instituțiuni, Societăți și Intreprinderi comerciale, financiare și industriale, pe an . 400 lei

Pentru particulari:

Pe un an 300 lei

Pe jumătate an 150 „

Un număr 30 „

IN STRĂINĂTATE:

Pe un an 500 lei

Pe jumătate an 250 „

Un număr 50 „

Abonaților li se acordă o reducere de 10 la sută din prețul volumelor editate.

Pentru siguranța primirii regulate a Revistei D-nii abonați sînt rugați a trimite odată cu abonamentul și 24 lei anual costul recomandării pentru țară și 65 lei pentru străinătate.

Colecții complete pe anii 1920, 1921 și 1922 se găsesc în depozit la Administrația Revistei cu preț de:

100 lei colecția pe 1920

120 „ „ „ 1921

160 „ „ „ 1922

200 „ „ „ 1923

Inclusiv speșele de porto.

Administrația.

Roș, galben și albastru

(Roman)

III. — Convertirea doamnei Grümberg

E o dimineață de sfârșit de toamnă, cu soare—soare mult și lacom ca pentru o despărțire mai lungă. În văzduh, parcă se fac pregătiri de plecare la fel cu cele din București...

Încă o noapte pierdută. N'am dormit aproape de loc. Încep să cred că o partidă de poker e mai puțin obositoare ca o femeie. Parcă ași fi beat. Picioarele mi se îndoae ca niște macaroane opărite și ochii împainjenți încep să vadă toate firmele magazinelor, scrise în limba germană.

Sosesc la birou cel dintâlu și mă postez la ușa pe care servitorii au lipit o filă de registru, pe care s'a scris cu cerneală violetă:

„Șeful cenzurii“. Șeful însă a sosit înaintea mea. Mă anunț și întru imediat.

Ministrul e tânăr, nervos și distrat. Vorbește cetind și te-ascultă fredonînd. După ce-ai sfârșit ce-ai avut de spus, te întreabă de ce-ai venit. Tu începi să repeți și dacă întâmplător, repetirea conține două sau mai multe fraze, ultimele sînt totdeauna sacrificate. Ministrul n'are timp să asculte decît pe cea dintâlu. Decînd s'a început războiul, timpul se socotește dublu iar la biroul cenzurii chiar triplu. Noroc însă că prietenia noastră fură cite ceva și dela unul și dela altul. Dela el, o clipă mai mult de atenție; dela mine, un accent mai mult de îndrăzneală.

— Am venit, Excelență, să vă întreb, pe noi cînd ne e-vacuați?

— Care voi?

— Noi, dela cenzură... Funcționarii ministerelor au primit ordin să plece la Iași.

Ministrul și-a ridicat ochii din telegramele cifrate și mă privește nervos.

— De unde știi lucrul ăsta ?

— La noapte pleacă din gara Mogoșoala primul tren pentru Moldova.

— Foarte bine... Să plece sănătos.

— Și noi ?

— Voi o să plecați când o să fie nevoie... Am eu grijă.

— Apoi, distrat, continuă într'o altă ordine de idei.

— Ce-a fost azi noapte în strada Nisipari ?

Tresar și răspunsul meu repetă întrebarea lui.

— A fost ceva în strada Nisipari ? Nu știu nimic.

— Cum se poate ? N'ai aflat încă ? Era să-l curățe pe Tatarinoif.

— A, da, da... știu... Credeam însă că s'a întâmplat altceva mai interesant...

Adevărul e că în strada Nisipari se întâmplase ceva și mai interesant decât bombardamentul de azi noapte. Pe la cenzură însă, trec numai faptele care ar putea fi date publicității.

Prind ocazia să-i spun ce-aveam de spus.

— Excelență dragă, să nu vă supărați, dar eu, am să vă părăsesc...

Nu speram, obosit cum eram, să raportez două victorii consecutive. Pentru a doua oară, ministrul își ridică ochii din telegramele cifrate și mă plesnește drept în frunte cu o frază umflată ca o minge de foot-ball.

— Ce ? Ești nebun ?... Unde vrei să te duci ?

— A l... Nu vă fie teamă, că nu mă duc pe front... Vreau să plec însă din București. Vă rog să mă detașați la biroul cenzurii din Iași. Mine, poimîne, tot o să veniți și dumneavoastră. Lăsați-mă să plec măcar eu înainte... Mă duc să-mi fac detașarea și vin cu ea să mi-o semnați...

Ministrul își vîră iar nasul în telegramele cifrate și pe aria „șapte giște potcovite“ fredonează mormăind :

— Bine, bine... Du-te, du-te...

*

La ora zece și jumătate, eram posesorul tuturilor actelor justificative cu care puteam călători la Iași, unde până la noi ordine, rămîneam la dispoziția biroului de cenzură din capitala Moldovei.

Îmi dau sama bine că plecarea mea din București nu este decât o dezertare deghizată. Prietini binevoitori mi-ar fi putut-o taxa chiar de lașitate. Dar lașitatea, cași eroismul, nu suferă grade de comparație. Celor de pe front, le puteam acorda dreptul să vorbească de rău pe cei dela București. Celor dela București însă, nu le dam voie să știrbească nimic din blocul la-

șităților noastre compacte și comune. Localitățile geografice nu-l pot nici micșora, nici mări valoarea. Lașitatea este de o uniformitate asomantă. O poți pune în borcane cu etichete felurite. Dar ce folos? Ea rămâne veșnic același elocventă coardă unică, pe care cei dela Iași sau dela București o poartă la fel cu cei dela Paris, Londra, Roma, Viena și Berlin, prinsă în butoniera hainei civile sau militare, în partea stângă, de-așupra inimii. Nimeni nu se naște erou, după cum nimeni nu bănuște că s'a născut laș. Dar eroismul distruge și lașitatea conservă. Cine pleacă de-acasă cu gândul să fie erou, riscă să nu se mai întoarcă. Eu plec cu gândul să mă 'ntorc. Dacă sînt laș fiindcă vreau să trăesc, atît mai bine... Trăiască lașitatea!...

Cedez dar eroilor aureola trecutului și întreaga împărăție a pioaselor aduceri aminte. Eu îmi rezerv nebulozitatea zilelor de mîine și nerăbdarea sfîrșitului pe care vreau să-l trăesc la fel după cum l-am început. Mi-e sete încă de viață. O sorb cu lăcomia dezghețului de primăvară și parcă tot nu mă pot sătura. M'am ascuns în fundul pivniței și n'am să es de-acolo, pînă ce nu voiu goli butea de vin pînă la fund.

Cînd volu fi sătul, îmi voiu permite luxul să fiu și eu erou. Am să contribui probabil și eu cu cîteva rînduri în cărțile de cetire ale elevilor din clasele primare. Voiu avea funeralii naționale și copiii eroilor de azi vor rămîne repetenți dacă nu-mi vor ști biografia. Pînă atunci însă, nu dau voe nimănui să atenteze la libertatea lașității mele de a voi să trăesc. Nu vreau să mă gîndesc încă la formula eroismului cu care voiu emoționa pînă și pe antreprenorii de pompe funebre. Doresc să am nevoie de ea cît mai tîrziu posibil și dacă se poate chiar la „Calendele grecești“...

Plec așa dar la Iași. E primul meu act de eroism. Lașitatea celor dela București a început să mă certe cu mine însumi. Plec singur fiindcă eroismul este personal, nu colectiv. Mi-e teamă însă, că la Iași voiu găsi același atmosferă ca la București. Lașitatea e o boală contagioasă. Probabil că voiu găsi și acolo o proprietăreasă, voiu avea colegi de birou și cu unul din ei, pe care îl voiu simți mai aproape de sufletul meu, voiu lega o prietinie mai mult sau mai puțin interesată. Voiu schimba calea Victoriei cu strada Lăpușneanu, voiu ceta ziarele cu douăzeci și patru de ore întîrziere și voiu privi evenimentele prin deschizătura unui unghiu obtuz. În schimb, nu voiu mai auzi clacsonul automobilului regal, clopotele dela Mitropolie și bateriile noastre antiaeriene—sinecuristele războiului.

Lotty mă întîmpină furioasă. Două nopți de-arîndul n'am dormit acasă și în lipsa mea, eleva dela conservator m'a căutat din nou. De data asta mi-a lăsat un plic „personal“ pecetuit cu ceră *mauve*.

Domnișoara Gabriela Movileanu mă roagă să intervin pe lîngă directorul Teatrului național s'o angajeze ca probistă.

Regret. Dar cum sînt nevoit să plec la noapte, nu-i pot fi de nici un folos. De altfel, asemenea servicii nu se fac decît femellor pe care le poți vedea mereu. Eu însă nu-mi pot amîna plecarea și domnișoara Gabriela probabil, n'are să vină după mine la Iași.

Vestea plecării mele neașteptate produce în micul apartament al doamnei Gumberg, exact emoția întregii capitale din ziua primului bombardament al aeroplanelor dușmane. Abia în momentul acela îmi dau sama cu adevărat, ce mare lucru este să poți fi erou. Lașitatea mea începe să oscileze între siguranța avantajilor mele sentimentale și avantajile siguranței mele personale.

Lotty plînge. Până astăzi n'am văzut-o încă plîngînd. Nu mi-am închipuit niciodată o femeie plîngînd pentru mine. Lacrimile ei mă încîntă și mă umilesc în același timp. Ucigașul nedescoperit încă, simte nevoia să aprindă o luminare la icoana Măicii Domnului.

Lotty îmi aduce aminte că sînt un om care până atunci nu se întrebese încă, cine este. Îmi promit solemn însă, că dacă nu va fi prea tîrziu, la Iași volu sta de vorbă și cu înțeleptul Socrate.

Bagajul meu se compune dintr'un cufăr și două geamantane—rufe, haine, cîteva cărți, o coromanie, două estampe japoneze, un Iser și trei icoane. Lotty privește cu ochii umezi, cum se golește odaia de sufletul ultimilor ei trei ani. Îi las în schimb biblioteca aproape completă, cîteva străchini vechi, un bronz de Brîncuș, prea greu să-l pot lua cu mine și afișele ilustrate ale lui Toulouse-Lautrec cu Aristide Bruant și Yvette Guilberte.

Ușa armoarului scîrște ca un rămas bun, zugrumat de o presimțire tristă. Rafturile miroasă a levănțică și „Culre de Russie“. Levănțica e parfumul trupului ei. Și trupul ei, trei ani de zile l-am păstrat parcă închis în același flacon cu parfum dela Guerlain.

Îcoanele sînt pline de praf. Lotty le scutură cu religiozitatea unei călugărițe care ingenunche în fața altarului. Lotty nu crede în icoane. Dar icoanele sînt simbolul religiei mele. Și trei ani de zile, religia mea a fost religia ei.

Cînd le așez în cufăr, Lotty mă atinge ușor pe umăr. Parcă nu îndrăznește să-mi spună ce vrea. Mă întrebă în schimb cu ochii, cu sufletul și cu sfințenia clipei cînd se coboară un mort în groapă.

— Vrei ceva Lotty ?

— Le ei pe cîte-și trele ?

— Vrei să-ți las și ție una ?

Și Lotty izbucnește din nou în plîns. Vrea să păstreze și ea o icoană. O vrea pe sfînta Paraschiva, pe sfînta Vineri, pe sfînta Venera...

De unde știe Lotty lucrurile astea ? Unde le-a cîtit ? Cine i le-a spus ? Cine i-a deschis sufletul să creadă și ea în ele ?..

Il las icoana cu mîndria perpetuării proprii mele stăpîniri în odaia asta, de unde plecăm fără să știu dacă am să mai mă întorc vreodată.

Bagajul este gata. La ora cinci, vine un servitor dela cenzură să mi-l ducă la Mogoșoala. La noapte se imbarcă numai persoanele.

Afară e încă soare. În odaie s'a întunecat însă ca într'o după amiază grăbită de toamnă tîrzie. Asfințitul de aici pregătește răsăritul de dincolo. Ne privim ca primii oameni gonți din raiul fericirii eterne. În jurul nostru, nimic altceva decît umbra propriei noastre nedumeriri. Drumurile care duceau la Roma, se întorc fiecare, spre locul de unde porniseră la început... Pe capacul cufărului boltit ca spinarea unui elefant sacru, ne alipim atunci sfioși ca într'o poveste de pe malul Gangelui, și porțile Nirvanei se deschid să ne adăpostească din nou împreună, dar numai pentru o singură clipă și pentru cea din urmă oară.

*

Cobor să-mi fac provizii pentru drum. Prețurile s'au întreit. Negustorii au început să ascundă marfa. O păstrează probabil pentru armata dușmană. Peste zece-cincisprezece zile, au s'o dea poate chiar gratuit.

Un coleg dela cenzură mă oprește în fața Terasei Oteteleșeanu.

— E adevărat că pleci la Iași?

— Adevărat, dar numai pentru cîteva zile. Am o misiune specială.

— Așa da, înțeleg și eu... Trebuie să fie o plictiseală acolo... Ceva groaznic!... Și apoi știi că nu mai e nici un pericol. Situația s'a schimbat complect. Rușii au primit ordin să atace. De-acum să te ții!... Te pui cu colosul dela Nord?... Ai văzut pe Hatmanul Cazacilor din Kuban?... Un tip admirabil!... Un erou de tragedie clasică îmbrăcat în costum de operetă vieneză... Am tras cu el azi-noapte, un chef la Flora!... Știi ce frumos se vedea Zepellinul dela Șosea?... Ceva feeric!... Ne-a plictisit el destul—nu-i vorbă; dar acum i s'a infundat și lui!... N'ai aflat?... L-au doborît ai noștri azi noapte. Ute-l colo la „Independance“. Hai să trecem să-l vedem...

Și colegul meu dela cenzură, mă ia cu mîna stîngă de braț și cu dreapta face un gest semnificativ strigînd:

— „Alivoar țățico... și să-mi scrii pe glaspapir!...“

În vitrina dela „Independance“ o bucată de stofă cauciucată, ruptă neregulat și pe alocuri arsă și înegrită de fum, se răsfață obraznic, încurajată de afișul care o explică mulțimii de „cască gură“:

„Fragment din Zepellnul doborît azi noapte
la Clocânești
de bateriile noastre antiaeriene
dela fortul Chitila“

În fața vitrinei, publicul se îngheșue ca la pomană. Se fac glume și chiar comentarii serioase. Se explică materialul din care e făcută învelitoarea unui Zepellin, se povestește cum s'a petrecut doborîrea lui și printre cele cîteva sute de persoane care se perindează cu greu prin fața vitrinei, se găsesc chiar și foarte mulți martori oculari ai acestei prime și strălucite victorii a artileriei noastre antiaeriene.

Colegul meu dela cenzură este entuziasmat. Intră în vorbă cu toți necunoscuții care îi es în cale și cu vocea de stentor afirmă, cu autoritatea atribuției sale oficiale, că dezastrul Zepellinului s'a petrecut așa după cum îl povestește un căruțaș din dosul Filantropiei.

Mie însă nu-mi vine să cred nimic din tot ce văd și aud. Asistasem cu o zi înainte la terfelirea tricolorului național și mă întrebam dacă înveltoarea Zepellinului din vitrină, nu este cumva tot opera vre-unui ajutor de primar imbecil. Eu rămîneam la informațiile mele. Șeful de cabinet al ministrului de interne îmi spusese chiar mai mult decît trebuia. Și Toto Radian nu și-ar fi trimis amanta la Iași, dacă Bucureștii n'ar fi fost condamnat să cadă peste cîteva zile.

Înainte plecării, simt nevoia să mă văd odată orașul în care mă născusem fără să-i fi putut închina nimic din dragostea pentru locul natal. Bucureștii mi-era străin ca un tată vitreg. Parodia asta de oraș somptuos și ridicol ca o balgă uscată, depusă cîndva întimplător între mocirlele dela Tei, Colentina, Floreasca și Herăstrău, nu hrănise ani de arîndul decît pe agenții electorali ai diferitelor partide politice. Bucureștii n'au fost, nu sînt și probabil nu vor fi niciodată un oraș adevărat. Ca să poată trăi, orașele, cași oamenii, au nevoie de un anume organism: inimă, plămîni, aparat digestiv, căi respiratorii, sistem nervos, creeri și tot ceiace un doctor în medicină ar putea spune mai complect decît mine. Bucureștii n'au nimic din toate acestea. Are numai un amestec de mașe pe care planul orașului le numește străzi. Strîmte și sucite ca niște gituri de cocostircl sugrumați de eticheta grădinei zoologice, străzile Bucureștilor au pavaful peștiș și niciodată complect, plăcile de bazalt ale trotuoarelor sînt mobile ca niște clape de pian, felinarele sparte, rigolele pline de noroi și canalele împuțite. Locurile vîrane nu-și au niciodată în regulă actele stării civile, iar clădirile din epoca troglodită, își prelungesc provizoratul la infinit cu certificatele de sănătate edilitară, liberate chiar de domnul primar care mai este în același timp și corifeu politic, deputat sau senator, candidat la un portofoliu ministerial, mem-

bru în zece, douăzeci de consilii de administrație și multi-multi-multi milionar. Bucureștii îți fac impresia unei imense grădini fără stăpîn. Pungașii, vagabonzii, infometaiii și tot felul de oameni fără căpătăiu, intră în ea nesupărați de nimeni—unii să-i fure fructele iar alții să-i murdărească peluzele cu produsul necesităților fizice. Pe harta Europei, capitala României este însemnată cu un rotogol mare cît bunioară capitala Franței sau a Angliei. Hărțile geografice însă, probabil că sînt făcute de oameni care n'au călătorit niciodată. Deși trece drept capitala României, Bucureștii propriu zis, nu sînt ai nimănui, fiindcă România însăși nu este decît uzufructul unui cerc restrîns de oameni, care mine nu mai sînt nici ei cel de astăzi. Mine însă, probabil că Bucureștii vor fi ai Nemților!..

Nu-mi plac Bucureștii. Dar despărțirea asta mă înduioșează. Calea Victoriei mai ales o să-mi aducă aminte totdeauna de fosforescența unică a femeilor ei!..

Am ajuns în fața grădinii Ateneului. Hai să-l mai văd odată pe.. Pe cine?.. Nu știu... Văd eu astăzi toate lucrurile răsturnate sau statuetele ateneștilor îmi răstoarnă noțiunea limitei, dela care sberățul măgarului nu mai poate fi luat drept acompaniament de contrabas?..

Doamne, doamne!.. mă gîndesc eu. Dacă fatalitatea a voit să vină Nemțul ca stăpîni la București, dă-le cel puțin ideea să topească bronzurile astea inutile, care vatamă ochii celor vii și pătează prestigiul celor morți—Dumnezeu să-i erte!..

Mă doare în suflet perspectiva prezenței dușmanului la București. Dar ca bun patriot ce sînt, nu văd altă soluție să scăpăm de rușinea monumentelor noastre artistice. Statuetele din grădina Ateneului mai ales, parcă sînt un joc de popici. Mai lipsește butoiul cu bere, untul proaspăt și legătura cu ridichi de lună!..

Figura alegorică de pe soclul poetului Șerbănescu, s'a îmbătat de alcoolul indiferenței publice și s'a rostogolit cu simbolul eternității în nisip. Traian Demetrescu, cioplit în marmoră, pare o biserică de caș... Mîncăți-ai opera autorule, împreună cu comitetul ei de recepție!..

Puvîs de Chavannes n'a putut picta marea frescă din sala Ateneului, fiindcă pontifii frumosului de pe vremea acela, au găsit că cerea prea mult două sute de mii lei. În schimb însă, de rușinea monumentelor ridicate mai tîrziu în grădină, Ateneul n'are să se poată plăti cît îl vor ține temelile!..

Plec mai departe. Dar Bucureștii sînt același peste tot. Aproape la fiecare colț de stradă, statuile marilor oameni care îl cinșiseră în viață, se întrec care mai de care, să-l necinstească după moarte. „*De mortuis, nihil nisi bene*“. Dar atunci, ce rost mai au statuile astea oribile, cu care li se turbură eternitatea somnului de pe lumea cealaltă?.. Ce bine e să nu fii erou!.. Scapi de admirația urmașilor și de răsplata statuei inevitabile, cu care îți se denaturează și figura și activitatea vieții.

Nu mai vreau să mai văd nimic. Mă duc mai bine acasă. În odaia mea, voi găsi cel puțin atmosfera prelnică în care să-mi pot reconstitui fericirea medlocră dar completă din ultimii trei ani. Războiul m'a oprit la jumătatea drumului. Nu știu unde ași fi putut ajunge. Îmi dau samă însă, că deacum înainte, drumul începe să urce. Și când urci și se pare că nu mai ajungi... Mă mîngie doar ideea că nu sînt singur. În situația mea se găsesc atîția alții încă, o întregă pleadă de egocentrice matriculați cu nume și grade deosebite, cași cum viața ar fi legiferarea unui serviciu militar obligator. Sîntem o clasă de oameni a parte, o categorie bine distinctă, sau mai precis, o întregă generație. Sîntem generația celor sacrificai!... Mine, efectele acestui sacrificiu, vor constitui poate, actele eroismului nostru de azi.

La încrucișarea bulevardelor cu calea Victoriei, mă opresc din nou. Spre Cotroceni apune soarele. E poate ultimul meu apus de seare din anul acesta, la București!...

Bulevardul Elisabeta se întinde drept ca un braț de atlet, în palma căruia, soarele pare o portocală de Jaffa. Colo, la dreapta, e Cișmigiul cu idillele scurte și obscure ale anilor de școală. Alături e liceul Lazăr. Acolo l-am cunoscut pe Laurențiu Blebea. Trădarea lui Blebea îndurerează parcă orizontul apusului. Mai departe, e Dimbovița cu podul Sfîntul Elefterie. Acolo se descarcă iarna căruțele primăriei de zăpada ridicată de pe străzi. Vine apoi facultatea de medicină—corcitură arhitectonică și alături de ea, căsuța în stil romînesc a nu știu căruia om de gust. Proprietarul casei și arhitectul, se confundă însă, mai întotdeauna. Palatul Cotroceni tînjește ca un tort de fisticuri în vitrina unei cofetării... De cînd s'a 'nceput războiul însă, cine mai mînuică prăjituri?... Pinea cea de toate zilele este și mai neagră, și mai mică, și mai scumpă și mai amară!...

Mă întorc acasă cu sufletul scămășat de impresia recentă a unei înmormîntări. N'am îngropat pe nimeni. În jurul meu însă, pe zi ce trece, văd deschizîndu-se atîtea gropi, că una din ele nu se poate să nu fie pregătită pentru mine.

Lașitatea are o mare superioritate asupra eroismului. Te ține într'un contact mai dez și mai apropiat cu dumnezeirea. Rugăciunea nu este decît exteriorizarea lașității. Simt nevoia să mă rog. Unde? În odaia mea a mai rămas o icoană—icoana sfintei Paraschiya pe care mi-a cerut-o Lotty. Deschid ușa cu capul plecat, așa cum se intră într'o biserică, și umilit încerc să-mi ridic ochii spre perețele dinspre răsărit. O lumină vie, nebănuită, necunoscută încă, mă incremenește în prag. Pupilele mi se dilată ca un gălbenuș de ou răscopt și sufletul îmi picură parcă printre buze ca un izvor scăpat din stîncă, pe jghia-bul lui de lemn de Brad.

Icoana era la locul ei, acolo unde timp de trei ani, stătuse nemișcată. De data asta însă, privirea sfintei Paraschiya, nu mai era încruntată ca mai înainte...

O candelă ardea dedesubtul ei!...

În odaia din care trebuia să plece un om, intrase un suflet!...

Chem pe Lotty. Convertirea evreiceii mă umilise. Nu știam dacă sînt eu cauza. Dar autorul acestei strălucite convertiri, simțea că sarcina ce-i fusese încredințată fără să o fi cerut, întrece cu mult puterile lui suflatești. Eu nu puteam fi apostol, fiindcă apostolii nu propovăduiesc în numele lor personal, ci în numele unei idei de care sînt stăpîniți. Stăpînul meu însă eram EU. Mie singur îmi fusese dat să mă supun și numai pe mine singur mă preamărisem după stabele dar depîlnele mele putinți!... Cine putea fi dar apostolul?.. Icoana lui Ion Botezătorul pleca cu mine la Iași...

— Mie mi-ai pregătit surpriza asta Lotty?

— Te supără?

— Nu... dar.. untdelemnul de candelă miroase greu... Impute odaia...

— Lasă c'am să-l miros eu... n'ai să-l miroși tu.

— Cum așa?... Ai de gînd s'o ții aprinsă și în lipsa mea?

— Și de ce nu?... Parcă tu ai fost vre-odată credincios?...

Sau ai să fii la Iași mai mult decît ai fost la București?... Cum vrei să-ți ajute Dumnezeu și sfinții dacă nu le-aprinzi la icoană și o candelă?... Icoana este doar un trup de lemn... Dumnezeu adevărat însă, este în lumina candelii!..

— Și te-ai gîndit la mine cînd ai cumpărat-o?

— La tine, la mine... tot una este.. O candelă în casa omului nu strică... N'ai auzit?... De mine nu ne mai dă electricitate de loc..

*

În antret îmi lau rămas bun dela domnișoara Viki. Vreau s'o sărut. Viki se ferește însă. Își astupă fața cu ambele mini, se trage înapoi și își tremură capul ca o frunză de plop. Lotty o ceartă.

— Nu-i frumos ce faci Viki... Sărută pe Mircea.

Dar Viki nu se supune. Răspunde numai prin deschizătura palmelor cu vocea gingavă, cași cum i-ar fi rămas în gură un simbur de piersică.

— Pe copii, numai părinții îi sărută..

O rog atunci pe Lotty:

— Sărut'o din partea mea și urează-i s'o găsească sănătoasă, cu minte, mare și frumoasă...

Pe scară însă, mă ajunge un troncînit grăbit de pași. E Viki.

— Ce s'a 'ntîmplat Viki?

— Nimic. Vreau să-ți dau ceva...

Și-mi întinde un mototol de foiță albă.

— Ce e asta?

Handwritten note on the right margin:
 Sărut-o din partea mea și urează-i s'o găsească sănătoasă, cu minte, mare și frumoasă...
 Pe scară însă, mă ajunge un troncînit grăbit de pași. E Viki.

— Ai să vezi... Dar să nu-l desfaci aici. Ține-l până după ce pleci... Și să-l păstrezi... Auzi?... Te rog s'o păstrezi și să mi-o arăți când ai să te întorci...

Mă simt înduioșat. Nu știu ce poate fi în folța asta de hirtie albă. Dar parcă încep să ghicesc ce este în sufletul acestei copile de cincisprezece ani. O cuprind în brațe și de data asta, Vikl se lasă în voia mea. O sărut apoi pe frunte, pe ochi și pe gură...

În stradă desfac pachetul și curios mă chiorăsc prin întuneric să văd darul Vikiei. E o cruculiță albă—poate să fie chiar de argint—o cruce gamată, cu virfurile îndoite ca simbolul înfinitului din svastica indică.

Darul neașteptat al unui copil e cea mai sigură prooro-cire de noroc. O pipăi cu emoție și dragoste și degetele mele îi mângie cele patru colțuri în care litera V—inițiala numelui ei—se repetă parcă mereu, la infinit, tot de cîte patru, patru, patru, patru ori...

IV. — Armata rusă intră în acțiune

Pe șoseaua Kiseleff, automobilele se țin lanț ca în zilele când sînt curse de cai. Dacă n'ar fi noapte, felinarele stîNSE și lanternele mașinilor căptușite cu folță albastră, ai crede că răz-bolul a trecut și viața de toate zilele și-a reluat mersul ei normal.

Ironia cerului se manifestă printr'o lună la primul pătrar și prezența complectă a stelelor după mărirea și importanța lor. Ai zice o reprezentăție de gală, la care, din cauza întune-ricului din sală, nu se văd decît decorațiile înalților demnitari ai statului care umplu lojile și primele scaune cu bilete gratuite. Sînt singurele spectacole de altfel, unde asistența deși cu totul străină de ce se petrece pe scenă, face totuși parte integrantă din ansamblul spectacolului.

Gara Mogoșoala e tixită de lume. Bărbați, femei, oameni maturi și copii, forfotesc, ținîndu-se de mîna să nu se piardă. „Orbii” lui Maeterlink au reușit în fine să se reprezinte și în România. Se vorbește pe șoptite și frazele scurte sînt presă-rate cu oftaturi lungi de parcă nu se mai sfîrșesc. Cei care se recunosc, se privesc prin întuneric cu resemnarea unui burghlu înțepenit într'o scîndură de stejar. Frazele care circulă mai des, sînt:

- Pe cine-ai lăsat acasă ?...
- Unde ai ascuns cazanul de rufe ?...
- Ce-ai făcut cu lingurițele de argint ?...
- Ți-ai luat cearșafurile de olandă ?...

Gospodarii se mîngie între ei:

— Ce-o fi, să fie l... Doar o să fie la fel pentru toată lu-mea...

Burlaclii însă, trag numai cu urechea și cu coada ochiului.

Pentru ei formula „ce-o fi, să fie“ n'are să fie la fel ca pentru toată lumea.

Șeful gării, un ofițer de rezervă, anunță că trenul pentru Iași se găsește pe linia a treia. Masa compactă de oameni amărâți, se revarsă cleioasă ca asfaltul peste primele două rinduri de șine. În ușa fiecărui vagon, un jandarm cercetează biletele de identitate...

Peronul se goleşte ca un joc de șah după ce adversarii și-au mâncat majoritatea figurilor. De-oparte și de alta, n'au mai rămas decît regii, o regină, cîte un nebun, cîte un simplu pion. Șeful gării face pe regele. Măsoară peronul gării cu pași mărunți și după ce constată că s'a imbarcat toată lumea, dă ordin să se atașeze și vagonul special de pe linia de garaj. În vagonul special se găsesc deja instalați o regină și un nebun, care îi ține de urît până la plecarea trenului. Eu nu mă grăbisesem să mă 'mbarc fiindcă îmi aveam locul asigurat.

Doamna Jenny Colonel Vasilescu și Toto Radian nu se așteptau să mă vadă. Surpriza lor fredonează același romanță, dar transcrisă pe registre diferite:

— Ce-i cu tine ?

— Plec.

— Unde ?... la Iași ?...

— Da... Pentru cîteva zile numai... Sînt trimis într'o misiune specială.

— Asta s'o spui în' Mulu, dragă... Te-ai și învîrtit... La repezeală... Brava țiel...

Amanta prietenului meu mă întrebă cu vocea lipsită de orice entuziasm.

— Aveți loc, domnule Băleanu ?

— Da, doamnă... mulțumesc... Am o bancă întregă.

— În vagonul oficial ?

— Chiar în compartimentul de-alături...

Apoi, fiindcă nici ea, nici Toto, nu găsesc ce să mă mai întrebe, încep să-i întreb eu pe ei :

— Tu ce faci ?... Cînd ai de gînd să vii ?

— Știu și eu !... În orice caz, mult nu cred să mai întîrziem.

— Dar dumneavoastră, doamnă, aveți ceva rude pela Iași ?

— Unde o să fiți găzduită ?...

— N'am pe nimeni. Am luat însă o recomandajie pentru șeful biroului de cartiruire.

Toto intervine:

— Dacă cumva ai vre-o neplăcere, dă-mi o telegramă imediat.

Iar eu, complectez :

— Veniți la mine la cenzură cînd aveți de comunicat cu Bucureștii...

După alte cîteva clipe de tăcere, doamna Vasilescu, mă întrebă brusc :

— Sînteți singur, domnule Băleanu ?
 — Mai singur ca Iov după ce-și pierduse averea...
 — N'ați luat cu dumneavoastră nici o coniață ?
 — Vai, doamnă !... Ce întrebare ?... Am eu mutră să călătoresc în doi ?...

— Dar sălbatic mai sînteți domnule Băleanu !... V'am mai spus-o eu și aseară. V'aduceți aminte ? Mi se pare chiar că v'ați supărat !...

— Și întorcîndu-se spre Toto, îi explică :

— Știi ce mi-a făcut aseară ?... Nici nu vrea să intre în casă. Zicea că e grăbit. Nu-i vorbă, că dacă mai întirzia un sfert de ceas numai, îl apuca bomba la mîne în stradă..

Pleacă trenul...

Toto s'a coborît. Eu și amanta prietînului meu, am rămas să călătorim singuri. Regina și-a pierdut nebunul de pe negru și a rămas cu nebunul de pe alb. Toto e brun. Eu sînt blond...

Trenul se pune în mișcare fără nici o pregătire aproape. Nici un semnal de conductor, nici un fluierat de locomotivă, nici un „rămas bun“, nici un „bun voiaj“... Parcă ducem cu noi un bolnav de lepră. Înaintea noastră, cîneva agită un clopot de lemn. Zgomotul lui e destul de slab ca să nu deștepte pe cei care dorm și destul de puternic ca să înlătore din calea noastră pe cei care s'ar putea molipsi. Nimic mai asemănător cu trenul nostru, ca îndepărtarea unui lepros dintr'un sat cu oameni sănătoși.

În vagoanele trenului e întuneric, dar noaptea din sufletele noastre e și mai neagră decît noaptea de afară. Mergem încet. Parcă abia ne mișcăm. Atîrnă oare așa de greu tristețea celor care pleacă, sau trenul s'a încurcat în păinjenșul Bucureștilor, care nu ne mai lasă să plecăm ?

În compartimente, discuțiile fierb înăbușite ca apa într'un samovar. Dar pînă mîne dimineață, samovarul o să se răcească și în strecurătoarea cerului găurît de stele, n'are să mai rămînă decît amărăciunea frunzelor de ceai. Lichidul parfumat al momentului o să fie golit odată cu alcoolul primelor senzații și trenul o să meargă mereu așa, încet, încet de tot, tot mai încet, cît mai încet, pînă ce călătorii se vor deștepta în plina realitate a visului învățat pe dinafară...

*

După o tăcere destul de lungă, în care timp fiecare ne gîndisem, probabil, la lucruri diferite, Jenny mă întrebă :

— Cum îl găsești pe Toto ?... Gentil bălat. Nu ?...

— Cam simplu.

— E tînăr încă.

— Și prost...

Amanta lui Toto nu se aștepta probabil la răspunsurile mele.

— Știi că nu ești deloc drăguț cu prietini dumitale ?
 — Eu spun totdeauna ce gîndesc.
 — Ești teribil... Incepe să-mi pară rău că te-am primit
 aseară.

— Ai remușcări ?

— Nu... Dar... Ori cum...

— Il iubești ?

— O !... Ce idee !.. Cum îți închipui lucrul ăsta ?... Nu sim-
 tem deloc potriviiți pentru așa ceva. Nu-l vezi ?... E aproape
 un copil.

— Un copil de vîrsta mea.

— A, nu... Tu ești altceva... Ești mai bărbat, mai sălba-
 tic... mai... Lasă-mă 'n pace că ești obraznic. Să știi că m'ai
 supărat...

In timpul ăsta, mi-am dezbrăcat pardesul și am aprins o
 țigară.

— Imi dai voie să stau cu dumneata ?

— Dacă-ți face plăcere..

— Nu te supără fumul de tutun ?

— Nu, de loc...

— Mă așez lingă dînsa pe canapea. Ea se ferește parcă
 s'o ating. Il caut minile prin întineric și nu i le găsesc. Și
 le-a ascuns la spate. O întreb :

— Unde-ți sînt minile ?

— Le-am pierdut.

— Cu ce-al să te aperi atunci, cînd o să vrea cineva să
 te sărute ?

— Cu dinții.

— Hai să 'ncercăm atunci...

Nu-mi plac femeile care cedează ușor, chiar cînd nu sînt
 interesate bănește. Fructele viermănoase se desprind singure
 de pe cracă. Dar nici rezistența exagerată n'o pot suferi. Su-
 prema cochetărie a femeii cînd ți se dă pentru prima oară, este
 să-ți zică ție „nu“ și ei „da“. In felul acesta se împacă reci-
 proc amorul propriu al celor două sexe și actul se săvîrșește
 conform ritualului profan, de cătră pontifi cu drepturi și cu in-
 datoriri egale. Victoria este și a unuia și a altuia. Fiecare o
 apreciază în felul lui. Dar efortul unuia și rezistența altuia nu
 sînt, în fond, decît „pile ou face“ al aceleiași monede cu efigia
 lui Eros.

N'am preferințe pentru un anume gen de femei. Imi place
 numai „femeia“ și atîta tot. Pentru mine, femeia este un obiect
 de artă, ochit de un colecționar priceput și pătimaș. Colecțio-
 narii de obiecte de artă nu sînt chiar cei mai păcătoși dintre
 muritorii de rînd... Unii colecționează covoare persane, alții
 estampe japoneze ; unii, vechi obiecte bisericesti, alții vechi por-
 țelanuri strălucitoare, unii, documente și ediții rare, alții, icoane sau

fotografiile obscene... Specialitatea pasiunii nu are nici o importanță, fiindcă orice colecționar este un hirotonisit cu darul sfint. Pe mine însă, soarta colecționarilor mă înduioșează. În viață, o colecție bogată îți satură sufletul cum ți-ar sătura stomacul o masă bine garnisită. După moarte însă, colecția trece în posesia rudelor, a statului sau a creditorilor. Singuri, colecționarii de femei frumoase își duc colecția cu ei în groapă!..

Lucrurile astea le explic amantei prietelui meu ca să-și dea sama și ea pentruce Toto este mai prost decât mine și pentruce de azi noapte, pe mine mă găsește mai bărbat decât pe Toto, deși amîndoi avem același vîrstă.

Ne despărțim tîrziu, după miezul nopții.

— Vrei să te odihnești și tu? Eu trec în compartimentul meu să mă culc.

Ea îmi răspunde, fără să-mi răspundă:

— Ești un nebun. Pentru prima oară mi se întîmplă așa ceva în tren!..

Vreau să-i explic pentruce—fiindcă trenul nostru nu este un tren ca toate trenurile și fiindcă trenurile decînd s'a 'nceput războiul!..

Renunț însă. Mi-e somn. Și teroarea somnului e mai sintetică decât a Zepelinului!.. O culc pe canapea, o înfășor în pătură de volaj, o mai sărut odată și o las singură în compartimentul ei.

*

La Focșani începe să se lumineze de ziuă. Potriveala asta pare un simbol. Răsăritul soarelui desparte iar Moldova de Muntenia. De aici înainte începe lumina, liniștea, libertatea!.. Pe Argeș însă, probabil că nu s'a crăpat încă de ziuă. La București mai ales, noaptea cea mare, de abia de-acum începe cu adevărat.

Dela Mărășești părăsim linia Siretului. Mergem la Iași pe linia Birladului. Trenul nostru merge tot așa de încet cași în timpul nopții. Se oprește în toate stațiile și unde se oprește, acolo parcă îl uită și Dumnezeu și personalul mobilizat pe loc la C. F. R.. Până să pornească din nou, cetești toată „Phedra“ lui Racine. Incep să regret plictiseala lecturilor clasice din liceu!..

Zeci de trenuri militare se încrucișează cu trenul nostru, aproape în fiecare stație. Intr'unele așteptăm până trec la vale cite două, trei și chiar mai multe la rînd, din sfert în sfert de ceas.

Din Basarabia și nordul Moldovei, armata rusă coboară spre București în fragmente greoale și nesfîrșite ca niște baloturi de marfă ce dispar în plîntecele unui Transatlantic. Comparația nu e deplasată. Deși curgea mereu, cași cum s'ar fi

deschis cataractele cerului, armata rusă intra parcă în pământ. Nimeni nu știa unde se găsește. Cartierele generale o vedeau numai pe hirtle. Frontul însă, n'o văzuse nici măcar pe hartă. Armata Țarului Nicolae era o armată-fantomă. Nu-i mai lipsea decît un Wagner rus și „Olandezul zburător“ putea să iasă din repertor pentru totdeauna.

Abia acum încep și eu să-mi dau sama, ce înseamnă o armată care pleacă la războiu. Incep să văd cu ochii celace până acum nu văzusem decît din cele povestite. Armata romînă, n'o văzusem decît la 10 Mai. Excursia de plăcere dela 1913 în Bulgaria, nu-mi satisfăcuse decît amorul meu propriu de romîn și mindria mea de latin. „*Veni, vidi, vici!*“ Dacă m'ar fi auzit Iuliu Cesar, sînt sigur că m'ar fi tras de urechi. Armata rusă însă, o văd, o sorb cu ochii și o mistui cu toate simțurile lașității mele de combatant în dosul frontului...

Avea dreptate prietînul meu dela cenzură: „Te pui cu colosul dela Nord!..“ Ce va face însă acest colos? Se va bate oare colosul și pentru noi? A primit cu adevărat ordin să se bată?... Deocamdată, colosul se plimbă numai, bea ceai, minîncă semințe de floarea soarelui și cîntă din gură și din balalaikă...

Uniformitatea colosului ăsta mobil, te înspălmîntă. Imbrăcați la fel, aproape nu poți deosebi pe ofițeri de soldați. Hainele și șepcile lor cenușii au ceva din cromolitografiile cu tiraj nelimitat. Vai de bietul autor!... A căzut pe mîna unul e-dîtor bandit...

O deosebire există totuși. Soldații se îmbată cu spirt ordinar, iar ofițerii și generalii cu rom, coniac și la nevoie chiar cu apă de Colonia.

Amanta prietînului meu se topește după ei, dela fereastra vagonului. Nu coboară geamul, fiindcă i-e teamă să nu dea peste vre-unul rău crescut. Uniforma însă, cu nasturii dela manta și cocarda dela șapcă, o hipnotizează ca niște ochi de șarpe. Și în flecare nouă stație, broasca simte parcă nevoia să cadă victimă unei reptile. Nevasta colonelului romîn a rămas sclava disciplinei militare pe care bărbatu-său probabil i-o localizase, în sentimentul de camaraderie, chiar pentru ofițerii aliați.

Prezența mea în compartimentul doamnei Jenny Vaslescu, devine în anume momente, chiar jenantă. Modestele mele haine civile mă scot din luptă mai 'nainte de a începe atacul. Dintre cei care se perindă prin fața ferestrei, aproape toți mai bărbăți, mai sălbatici și mai puțin lași decît mine. Chioplul diformează interiorul capului, dar conservă prestigiul aparenței exterioare. Trebuie să optez dar, pentru una sau pentru alta. Oricît m'ași trudi să par altul decît fugarul din București, îmi dau sama că e în zadar. Capul meu nu poate fi un cap de erou, nici chiar în urma celor două victorii consecutive, repurtate asupra nevastei colonelului romîn, amanta prietînului meu, șeful de cabinet al ministrului de interne.

În gara Crasna ni se înfundă și unora și altora. Evacuații din București nu mai pot merge spre Iași, iar a 18-a brigadă de cavalerie rusă, nu mai poate porni în ajutorul Bucureștilor. Ofițerii beți au devastat restaurantul gării, au golit toate sticlele de coniac, au arestat pe comandantul militar, au dezarmat milițienii romîni și au tăiat firele de telegraf...

Mulțumescu-ți Ție Doamnel Armata rusă a intrat în fine în acțiune!.. Colegul meu dela cenzură, de-acuma poate dormi liniștit... Soarta războiului începe să se schimbe!..

Unul dintre eroi este Romîn basarabean. E tînăr și frumos, înalt și subțire ca un clarinet și blond ca o papură uscată. Îmi vine să cred că romînul-rus din Basarabia, trebuie să fie un Neamț dela vre-un „Gesellschaft“ din București! Se agită pe peron cu o sticlă de coniac într'o mînă, cu sabia scoasă din teacă în alta și vorbește romînește cu bucureștenii îngroziți:

— Eu nu sînt *bat*... Eu, moldovan adevărat... Rumînu, țigan... Ptiu!..

Și se sculpă singur pe tunica cu panglica „negru și galben“, insigna Crucii sfîntului Gheorghe...

Îmi aduc aminte de „Sergentul“ lui Vasile Alecsandri.

Și noi ne-am împotmollit tot cași el „*pe drumul de costîșe ce duce la Vaslui*... și de-acolo, ceva mai departe, la Iași *Și nici cã-i vine-a crede, cînd crucea Sfîntu Gheorghe, pe sînul lui o vede*“. Eu însă credeam, fiindcã i-o vedeam. Vasile Alecsandri nu crezuse fiindcã, probabil nu văzuse nici Crucea rusească pe sînul romînesc nici scena cu „*Colonelul dînd mîna cu sergentul*“.

Scandalul se potolește cînd începe să se însereze sau mai bine zis, cînd sosește un nou tren rusesc cu ofițerii treji. Se repară în grabă firele telefonice, se reia comunicația cu Vasluiul și cu Birladul și mersul trenurilor se restabilește după cum fusese hotărît, cu singura excepție a celor patru ore de întîrziere din gara Crasna.

Locomotivele flueră din nou. Iată-ne iar porniți—Romîni spre Iași, Rușii spre București...

Iar e noapte. În Moldova însă nopțile par mai puțin sinistre ca la București. Pe cer nu se văd decît stelele și același pătrar de lună cu care pornisem din gara Mogoșoaia. Reflectoarele electrice au dispărut și odată cu ele, au amuțit și bateriile ante-aeriene. În clipa asta poate, la București, ele au intrat din nou în acțiune. Regret pentru cei care au rămas acolo. Statul are însă nevoie de funcționarii destoinici pentru care sacrificiul părăsirii căminului este egal cu o trimetere pe front. Și funcționarii aceștia, călătorim în momentul de față spre Cartierul general de mîine al celor ce trebuiesc să conducă destinele țării dela adăpost. Până atunci frontul rămîne același meridian militar, pe care împrejurările îl pot împinge chiar până la Iași. Lașitatea noastră dar, e relativă, sau mai bine zis,

eroismul nostru este condiționat de imposibilitatea unei alte noi retrageri.

Ajungem la Iași pe la ora zece. Orașul e luminat. Lumea umblă pe străzi fără teamă, ca în vremurile de pace. Războiul n'a ajuns încă până la Iași..

Dăm fuga la biroul de cartiruire. Șeful biroului care este eșan, începe să se enerveze la vederea altor bucureșteni. E o adevărată invazie de lăcuste. Un evacuat țipa din fundul sălii:

— Și-o să vedeți ce-au să mai vină!.. Ce-i astă-seară, nu-l nimic!..

Rumoarea cucerește mulțimea autohtonă. Liniștea Iașului patriarhal, amenință să se ducă la vale pe Bahlui. Zurbagii dela Făgădău, din Dealul Spirei, Cuibul cu barză și Delea-Vechi sînt în stare să strice tablelul bătrînului oraș domnesc, pentru care strada Lăpușneanu, Păcurarii și Sărăria fac mai mult de cît zece capitale ale Romîniei, la un loc. Moldovenii și în special eșenii, au ceva din pitorescul naivității grave a Francezilor din sud. Poate fiindcă la Iași miroase a usturoi cași pe întreaga coastă a Mediteranei dela Perpignan până la Villefranche. Reflecțiile citorva bătrîni eșeni, îmi amintesc raționamentul francezului din Marsilia: „*Si Paris avait une Cannebière, il serait une petite Marseille*“.

Adevărul era că Iașul nu cunoscuse încă războiul propriu zis. Din clipa aceea însă, proiectilele de pe front începură să se spargă în timpanele celor adunați în jurul statuei lui Cuza-Vodă. Războiul pentru întregirea neamului romînesc, abia acum începea și în vechea capitală a Moldovei.

Doamna Jenny Colonel Vasilescu căpătă bilet de cartiruire în strada Muzelor, peste drum de Spitalul Sfîntul Spiridon, iar eu în strada Lozonski, lîngă Seminarul Venianim Costake.

Fără să fie ideală, odala mea prezinta marele avantaj de a nu avea proprietăreasă. Proprietarul e văduv, fără copii și fără pensie dela Stat. Nu e mobilizabil și nu urăște pe bucureșteni, fiindcă evacuații nu vin de plăcere și dacă Statul găsește cu cale să-i aducă la Iași, înseamnă că tot statul o să le plătească și ceva mai mult decît leafa obișnuită.

Domnul Hacik Aivazian mă primește cu brațele deschise și cu cămașa fără guler. A sîrșit tocmai masa și a gustat două, trei pîhărele mai mult, dintr'un tîmșos turbat. Pe vremea aceea la Iași, masa de seară ținea până peste miezul nopții, ca mai în toate orașele patriarhale și cu respect pentru tradiție. Domnul Aivazian este mijlocitor în tot felul de afaceri urgente, secrete și rentabile: vînzări, cumpărături, ipotece, dobinzi convenabile și vorbe bune pe drum de seară. În felul său, noul meu proprietar este un adevărat erou. Războiul nu-l înspăimîntă și nu-l indispune. Războiul e o afacere ca oricare alta. Depinde cum știi s'o învîrtești. Și domnul Aivazian speră s'o ducă până la

capăt cu bine. Deocamdată i-a luat pe Ruși în antrepriză. Rusul însamnă aur, nu glumă. Rubla rusească e de două ori și jumătate mai mare ca leul românesc. Și dacă știi cum să te porți cu Rusul, poți transforma fără nici o greutate rublele în lei, și lei în ruble.

Nu s'a împlinit ora de cînd stau de vorbă cu d. Aivazian și sintem mai prietîni de cum am fi copilărit împreună. Comparația însă, este exagerată, fiindcă proprietarul meu are vre-o treizeci de ani mai mult ca mine. Abia am început să mă desmetlesc de drum și d. Aivazian propune să mergem la cafea. I s'a sfîrșit tocmai „melanjul“ său de Moca cu Ceylon, că altminteri mi-ar fi preparat dînsul o gingișle, cum nici la Constantinopol nu se poate lua totdeauna. Cafeneaua e la doi pași, la Hotel Traian. De cînd au început să vină bucureștenii, cafe-neaua stă deschisă pînă la miezul nopții. Starea de asediu, este și ea un fel de Janus cu două fețe. Cu una privește dincolo de Siret, cu alta dincoace...

Prima cunoștință pe care o întilnesc în ușa cafenelei, e Laurențiu Blebea. Regăsirea este neașteptată, ne emoționează parcă pe amîndoi. Aproape în același timp ne întrebăm și unul și altul:

— Decînd la Iași ?

— Eu de trei zile...

— Eu pical adineaori...

— Va se zică e adevărat ce se vorbește ?.. Se evacuează Bucureștii...

— Tocmai evacuare nu... Dar, înțelegi... vorba de funcționaril statului care nu mai pot lucra la birouri din cauza bombelor...

— Da tu ce cauți la Iași ?..

În loc să-l iau eu de guler, trădătorul începuse să-mi ia el interogatoriul.

Domnul Aivazian rămăsese cu gura căscată, căutînd să se apropie cît mai mult de noi și să între în vorbă imediat ce i s'o prezenta ocazia. În momentul acela însă, nu-mi convenea să-l recomand lui Blebea pe noul meu proprietar, fiindcă pentru spionul Nemților voiam să țin secret scopul venirii mele la Iași. Lăsai deci pe d. Aivazian să-mi aprecieze educația după cum i s'ar fi părut, iar lui Blebea îl răspunsei de data asta pe un ton, ceva mai ridicat.

— Eu ca eu .. Am venit într'o misiune specială... Dar tu ?.. Te știam la București... Cu ce ocazie pe aici ?..

De data asta elocvența lui Blebea apropie de noi pe d. Aivazian care la început aproba cu capul, iar mai tîrziu repeta mereu :

— Brava Domnule !... Așa este. Aveți dreptate...

Blebea vorbește zgomotos și caută să-și creeze simpatii printre necunscuții din jurul lui.

— Eu, dragă, nu aștept ca tine să plec din București cu

misiune specială, că pe mine dacă m'apucă Nemții acolo, mă curăță la sigur. Eu nu sînt ca voi filo-francez pe comandă... Eu sînt Român transilvănean... Eu știu ce m'așteaptă cînd or pune Ungurii mîna pe mine. Pe voi, cel mult, o să vă 'nchidă sau o să vă trîntească un picior undeva... Pe mine însă mă spînzură l... Cît sînge rău le-am făcut eu singur, nu le-ați făcut voi cu toții la un loc... Am mirosit eu în ce ape se scaldă guvernul. Umblă să se scape de noi acum... Până aici ne onora cu dragostea. Mă mir cum se mai ține pe picioare calul lui Mihai Viteazu de cîți nebuni am călărit pe el în ultimii doi ani l... Dați-i băeți înainte... Țineți trează conștiința națională... A sunat ceasul desrobirei fraților de peste Carpați... Și-acum?... Să scape cine poate... Pardon!.. Datoria guvernului e să se ocupe mai întăiu de cine trebuie... Să ne scape mai întăiu pe noi, că dacă se 'ntîmplă să iasă altfel, nouă ni s'ar fi datorat liberarea fraților de dincolo, nu dumnealor care o învîrtesc, cînd albă, cînd neagră, după cum le convine...

Domnul Aivazian strînge mîna lui Blebea și-l asigură de toată simpatia și sprijinul său. Ii propune chiar să se mute la dînsul, dacă cumva nu e mulțumit de odaia unde stă. Blebea însă nu e patriot de „Sala Eforiei“ și n'a venit la Iași numai ca să fugă de frica Ungurilor. A venit să-și aranjeze intrarea în școala militară dela Botoșani. Vrea să se ducă pe front pregătît să moară ca un erou, nu ca o victimă a politicianilor fără scrupule.

Spovedania lui Blebea m'a înduișat și pe mine. Cum l'am putut crede oare trădător, după o simplă vorbă aruncată în vînt de un șef de cabinet al unui ministru de interne?... Parcă Siguranța generală a statului nu se poate înșela și ea!.. Incep chiar să cred că în timpul neutralității noastre, presa opoziției avea perfectă dreptate. Serviciul Siguranței trebuie complex reorganizat. Așa cum se găsește în momentul de față, nu mai poate corespunde menirii lui într'un stat cu pretenții de civilizație. Ar fi o adevărată crimă să încredințezi siguranța Statului pe mîna unor astfel de oameni, care pretind că Laurențiu Blebea este spion neamț și trădător de patrie...

Sosirea mea la Iași mă desbrăcase de tunica lui Nesus, purtată două zile și trei nopți cu intermitența acceselor de tuse măgărească. Laurențiu Blebea era același!.. Și Laurențiu Blebea era hotărît să moară pe front ca un erou, în timp ce eu, aveam să mă stafidesc la cenzură...

De-atîta lașitate nu m'ași fi crezut niciodată capabil.

I. Minulescu

(Va urma)

Neliniști

De primăvara ce-a venit deodată
Cîmpurile-au rămas nedumerite ;
Pădurile așteaptă impetrite
Mînunea ce-o să vie luminată.

E-o lungă așteptare dureroasă.
Pe subț pămînt lucrează Dumnezeu ;
Il simt subț dealuri ca în pleptul meu
In ziua asta clară și frumoasă.

Regretă 'n mine toți strămoșii mei
Că într'o zi au trebuit să moară
Și astăzi este-atîta primăvară
Și soare 'n lumea asta fără ei.

Sau, în grădina părintească, poate,
Acel ce astăzi vor mai fi stăpîni
Doboară jos cireșii cei bătrîni
Cu crengile cleioase și roșcate.

De-acela Primăvara cresc în mine
Neînțelese, vagi melancolii,
Ca niște 'ndepărtate melodii
Trezite undeva, de nu știu cine...

Demostene Botez

Studii nouă asupra trecutului Basarabiei

VI

Cartea d-lui Șt. Ciobanu—„Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă”—privește numai veacul al XIX-lea și e o interesantă complectare a studiului d-lui prof. Nistor. Pe cînd acesta din urmă descrie mai mult evenimentele politice și schimbările care s'au petrecut în starea administrativă și socială a Basarabiei, d. Ciobanu mai face un pas înainte și stăruie să ne descopere, după putință, starea sufletească a poporului basarabean, să ne arăte „un reflex al vieții naționale, care respiră cu deosebire în masele cele mari ale poporului de jos” (Prefața). Autorul are tot dreptul să creadă că cartea d-sale „nu epuizează întregul material”. Totuși trebuie să recunoaștem că până la dînsul nimeni nu a izbutit să adune atîta material interesant și să ne înfățișeze în așa măsură gîndirea și simțimîntul românesc în Basarabia din veacul al XIX-lea.

Acele nouă capitole, din care e compusă cartea d-lui Ciobanu, cuprind multe tipăriri bisericești în romînește, cărți didactice, publicații periodice, starea limbii romînești în biserică și instituțiile de stat din Basarabia, asemenea și în școala basarabeană; un capitol (VII) ne tratează despre scriitorii basarabeni, altul (IX) despre „studii rusești asupra trecutului și culturii Romînilor”; un capitol special (VI) e consacrat „teatrului românesc în Basarabia”. Articolul I ne descrie „Basarabia în anul 1812” în legătură cu răpirea ei de către Ruși.

Intr'adevăr, multe informații din cele tipărite în cartea d-lui Ciobanu sînt cunoscute mai demult, dar și mai multe sînt adunate de autor și întălași dată sînt scoase la lumină. Critica eventuală, care a apărut până acuma, a arătat unele scăderi ale

lucrării d-lui Ciobanu (scăpări din vedere, neexactități și altele), cu toate acestea credem că pentru oricine s'ar interesa de trecutul Basarabiei, această lucrare e de mare preț, ca o singură culegere a unor „fărămituri ale sufletului românesc“, care până astăzi, fiind răzlețe și rătăcite prin felurite reviste, ziare, cărți învechite și uitate, erau aproape cu totul necunoscute.

Pe lângă informațiile și faptele pe care le aflăm în cartea d-lui Ciobanu, mult folos ne aduc și acele chestii pe care ea le provoacă. Într'adevăr, unele din aceste întrebări în studiul arătat rămân nerezolvite, altele par a fi interpretate greșit, orișicum însă e de netăgăduit că aceste chestii sînt de mare interes și mult vor ajuta la orientarea cetitorilor asupra trecutului Basarabiei.

Vom releva unele din aceste chestii.

VII

Cartea d-lui Ciobanu e intitulată „Cultura românească în Basarabia subț Ruși“, iar în tot cuprinsul ei se vorbește aproape numai de diferite tipărituri, care, nici vorbă nu-i, privesc mai mult populația din orașe și pe intelectualii basarabeni. Un singur capitol, al VI-lea—despre teatrul românesc, nu privește tiparul, dar și el ne vorbește aproape numai de cele petrecute în orașe. Se naște o întrebare: ce a fost „cultura românească în Basarabia subț Ruși“? În ce consta ea? Chestia nu e atît de simplă și atît de puțin importantă, cum, poate, se pare. Destul e să relevăm că tocmai în această cultură a fost „un sprijin în încercările cele grele ale înstrăinării prin care a trecut această frîntură răsăriteană a poporului nostru“. (Prefața la cartea d-lui Ciobanu). Prin urmare aici nu avem un subiect abstract: e vorba de fapte reale și concrete, care au avut o mare însemnătate în viața întregii regiuni. Răspunsul pe care îl aflăm în cartea d-lui Ciobanu pare puțin satisfăcător.

Noi cărturarii sîntem prea zeloși de meseria noastră, de cărturărie, și adesea sîntem dispuși să credem, că numai ce vine din carte și prin carte, are mare însemnătate. Pare că acest păcat îl are și d. Ciobanu. De bună samă, cu ce drept d-sa, pornind a vorbi de cultura românească în Basarabia, se mărginește aproape numai la activitatea cărturărească a intelectualilor? Cultura cuprinde toate laturile vieții, iar viața e mult mai largă decît orice activitate intelectuală. Nu a fost mai puțin bogată chiar și viața Moldovenilor basarabeni, cu toate apăsările și urmărirea din partea străinului oblăduitor. Cea mai superficială ochire află aici o mulțime de fapte și obiecte foarte prețioase din punct de vedere al culturii și istoriei naționale. Aceste fapte le aflăm în arhitectura unor clădiri vechi (biserici și chiar case particulare), în pictură, în zugrăveala caselor moldovenești, nu

mai vorbim de obiceiurile moldovenești, de cîntecele și mai cu samă de limba moldovenească—acest izvor nesecat al romînismului, care poate e menit să împropăteze și să învieze limbajul schilodit și ofticos al multor cărturari romîni de astăzi. Ne vor spune că toate acestea nu sînt decît elemente de cultură, care au rămas departe de calea istoriei. Fie așa, dar—să ni se îngăduie a întreba—acele fărămituri, de care se ocupă d. Ciobanu, nu sînt numai elemente și mare a fost rolul lor în dezvoltarea vieții? Afară de aceasta, și d. Ciobanu recunoaște, că anume aici, în masele poporului, „respiră viața națională”, iar lucrările cercetate de d-sa n’au fost decît un „reflex” (și, vom adăuga, foarte slab) al acestei vieți, atunci cum putem identifica întreaga „cultură romînească în Basarabia” cu un singur reflex al vieții naționale?

VIII

Nu tîgăduim, tiparul aparține și el culturii, și oricine, vînd a vorbi de o singură ramură a culturii romînești în Basarabia, are tot dreptul să se oprească numai asupra acestei laturi a vieții naționale. Și aici însă e o întrebare: care anume tipărituri privesc cultura romînească în Basarabia? Din indicele întocmite de d-nii Druganov și Moghileanschi vedem, de pildă, că despre Basarabia s’a scris mult și în mai multe limbi. Care va fi criteriul pentru deosebirea publicațiilor ce aparțin într’adevăr culturii romînești din provincia noastră? E neapărat nevoie să ne dăm sama în privința acestui criteriu, căci altfel riscăm sau să prea lărgim sau să prea micșorăm bogățiile culturii romînești ale Basarabiei de sub Ruși.

În cartea d-lui Ciobanu nu aflăm un răspuns clar și precis la întrebarea noastră, nu găsim un principiu metodologic hotărît. Ciudat în privința aceasta ni se înfățișează mai cu samă capitolul al IX-lea, care ne vorbește despre „studiile rusești asupra trecutului și culturii Romînilor”. S’ar părea că într’o carte, cu titlul privitor la cultura romînească în Basarabia, nu vor fi arătate decît acele studii rusești care cel puțin privesc Basarabia, dacă nu anume viața romînească în ea. Însă nu e așa. De fapt d. Ciobanu ne vorbește și de alte lucrări, care au un subiect străin¹ și numai autorul lor e basarabean. Ne-am fi putut aștepta după aceasta că d. Ciobanu ne va vorbi și de alți autori basarabeni care se ocupau cu subiecte străine Basarabiei, cum, de pildă, a fost P. A. Sîrcu, cu atît mai mult, cu cît acesta a eșit din sînul țărînilor basarabene moldovenești și în calitate de profesor al Universității din Petersburg a scris multe lucrări științifice, poate chiar și mai importante decît unele din cele a-

1 P. 329.

rătate pe p. 329. Dar despre lucrările acestui cunoscut învățat nu aflăm nimic în cartea d-lui Ciobanu. Multe lucrări de felul acesta a lăsat și A. I. Iațimirschi, care și el a fost basarabean și avea în el și sînge românesc, ¹ însă nici din aceste d. Ciobanu nu arată vre-una.

Fără îndolală, pentru autor nu putea să aibă și n'a avut nici o însemnătate locul unde au fost scrise studiile rusești asupra trecutului și culturii Romînilor, căci de pildă, vorbește pe larg de lucrările lui Iacob Hincu (creștinătatea romînească și gramatica ș. a.) care au fost tipărite în 1841, 1854 la Petersburg. ² Asemenea d-sa scrie mult despre „Istoria Basarabiei“ de A. Nacco, tipărită la Odessa. ³ Dar atunci e greu de priceput, pentru ce nu sînt arătate de pildă, lucrările „Societății de istorie și antichitate din Odessa“, unde a fost tipărite numeroase studii asupra Basarabiei și de mare valoare științifică.

Pare că d. Ciobanu, vorbind despre „studiile rusești asupra trecutului și culturii Romînilor din Basarabia“, a avut în vedere mai mult pe autorii care mai înainte de toate erau basarabeni-romîni sau cel puțin „aveau în ei și sînge românesc“. ⁴ Ne îndoim dacă un astfel de principiu poate fi îndreptățit într'o cercetare științifică. Fiind artificial și de o natură cu totul străină subiectului, acest principiu în mod firesc trebuia uneori să aducă pe autor la un mod de tratare a materiei, care nu corespunde de loc cu valoarea ei. Așa, de pildă, d. Ciobanu nu odată și pe larg vorbește de lucrările științifice cu caracter istoric ale lui Alexis Nacco, cu toate că ele au apărut acum cincizeci de ani și astăzi nu mai pot avea niciun interes. Mai mult. Despre „Istoria Basarabiei“ a lui Nacco, singur d. Ciobanu ne spune că lucrarea aceasta e „cea mai tendențioasă operă apărută în rusește asupra Basarabiei“ și „va intra ca o pagină tristă în istoria culturală a provinciei dintre Prut și Nistru“ ⁵ Iar pe de altă parte, d. Ciobanu se simte în drept să „treacă cu vederea“ numeroasele lucrări ale lui A. Stadnițchi. ⁶ Credem că procedarea aceasta în niciun chip nu poate fi îndreptățită.

Oricare ar fi fost naționalitatea lui Stadnițchi, oricum am privi idelle călăuzitoare ale sale, un lucru rămîne de netăgăduit. A. Stadnițchi a fost cel mai neobosit cercetător pe terenul istoriei Basarabiei. Pare că n'am greși dacă am spune că tocmai el a fost chiar începătorul studiilor științifice a arhivelor locale, care a lăsat și cele mai numeroase (aproape vre'o *cincizeci*) lucrări asupra trecutului Basarabiei ce și acum 'și păstrează toată valoarea științifică. Vorbind la dreptul, toți Basarabienii următorii

1 P. 328.

2 P. 110—114.

3 P. 216—218; 322—325.

4 P. 328.

5 P. 322.

6 P. 328.

cercetători ai provinciei noastre n'au fost decît continuatori ai operei lui Stadnițchi, care în munca lor au fost însufleții și înspirați de lucrările acestuia. Cea mai mare parte din ei (Ion Halippa, Grigorie Vesti, Alexandru Ciolacu, Nicolae Stoicu) au fost chiar elevi de școală ai lui în adevăratul înțeles al cuvîntului. Să nu uităm totodată, că aproape toate lucrările lui Stadnițchi au fost tipărite în „Vedomostiile Eparhiei Chișinăului“, prin care fără îndoielă deșteptau în rîndurile preoțimii basarabene un viu interes față de trecutul acestei regiuni. Pe lângă toate acestea, Stadnițchi a fost și basarabean, care, după cum spune și d. Ciobanu „avea și sînge romînesc“. ¹ La cele spuse am mai adăuga, că valoarea cercetărilor lui Stadnițchi, cum credem, nu ar putea-o tăgădui, nici chiar d. Ciobanu, care nu mai puțin de *optsprezece* ori îl citează pe Stadnițchi în cartea sa. Poate că unele capitole ale d-sale nici nu ar fi putut fi scrise fără cercetările prealabile ale lui Stadnițchi. Atunci cu ce drept tocmai lucrările acestui muncitor sînt trecute cu vederea ?!

IX

Încă o chestie provocată de cartea d-lui Ciobanu, aceea privitoare la personalitatea întăiului arhipăstor al Basarabiei—mitropolitul Gavriil Bănulescu.

Despre Gavriil mult s'a scris, însă și astăzi personalitatea lui rămîne nedeslușită. Părerile asupra lui variază între două extremități. Pe cînd unii cred că Gavriil e unul din cei mai mari patrioți romîni, care cu multă rivnă și folos a apărat cultura romînească în Basarabia, de alții el este socotit ca un trădător al neamului, ca o „coadă de topor“ a Rușilor. D. Ciobanu declară că „nu știe în ce măsură i se pot atribui (lui Gavriil) învinuirile care i se aduc“ (p. 32), și totodată adaugă că „știința romînească n'a fost tocmai dreaptă cu acest arhipăstor“ (p. 36) și crede, că „istoria nepărtinitoare va justifica activitatea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodeni și pe lângă titlul de organizator al eparhiei Basarabiei îi va atribui și titlul nobil de păstrător al tradiției culturale romînești în Basarabia“. ²

Vom releva aici, că d. Ciobanu în aprecierea mitropolitului Gavriil, încît privește știința romînească, repetă exact părerea d-lui Stadnițchi. ³

Nu îndrăznim să ne exprimăm în mod hotărît asupra acestui subiect: chestia e destul de complicată și importantă și ar merita o cercetare mai amănunțită. Pare însă că d. Ciobanu nu s'a prea grăbit, cînd atît de hotărît a declarat știința romînească „nu tocmai dreaptă“ față de acest arhipăstor. Pentru un imperialist

¹ P. 328.

² p. 62.

³ A. Stadnițchi, „Gavriil Bănulescu-Bodeni“, 1894, p. IX—XII.

rus, cum a fost A. Stadnițchi în toate lucrările sale, Gavriil a avut nemărginite merite atât ca arhiepiscop al Basarabiei, cât și ca reprezentant al Moldovenilor—noi supuși ai țarului. Cu atât mai mult pentru un cercetător român, pentru un istoric al culturii și al neamului românesc chestia, credem, trebuie să se prezinte cu totul altfel, în altă lumină.

De bună seamă, să ne întrebăm, ce făceau intelectualii și patrioții români în alte părți ale țării pe atunci, când mitropolitul Gavriil cu colaboratorii săi ruși (Petre Cunițchi și alții) ocirmuiau biserica română din Iași, pe urmă—cea basarabeană din Chișinău ?

Peste munți, „pe un pământ de suferință“, tocmai în țara de naștere a mitropolitului basarabean, abia numai se desfășurase luminata activitate a apostolilor ardeleni, care stăruiau să deștepte și să întărească conștiința națională sprijinindu-o prin meritate studii istorice și filologice. Chiar dincoace de munți, cu toate că împrejurările erau extrem de grele (era vremea fanariotilor), între alte curente se întărea, creștea și cel adevărat patriotic, care nu dorea nici oblăduirea rusească, nici starea sub turc, și năzuia spre deșteptarea națională pentru o viață neartirnată,—acel curent sănătos, care mai târziu a izbucnit în mișcarea lui Tudor Vladimirescu. În astfel de împrejurări, Gavriil își părăsește țara, își pune puterile în slujba imperiului rusec, și atunci chiar, când țara rămâne în mare cumpănă, sfișiată prin anexarea Basarabiei, el trece la Ruși...

E adevărat, aici în Basarabia el a defășurat o rodnică muncă, care a fost folositoare pentru poporul basarabean. Dar tocmai aici e și întrebarea—ce scop urmărea el ? Când este vorba nu de folosul unei activități dar și de aprecierea unei persoane, atunci nu putem evita chestia, ce fel de motive avea această persoană în activitatea ei. Se gândea Gavriil la deșteptarea națională a Românilor basarabeni, sau tot ce făcea el pe terenul cultural în Basarabia, pentru dînsul nu era decît un mijloc pentru atingerea intereselor personale ? Se pare că fără lămurirea acestei chestii nu putem înțelege de loc persoana mitropolitului Gavriil, și sîntem convinși că arhivele păstrează mult material interesant, din care s'ar putea cunoaște mai de aproape activitatea întăului arhieru basarabean. Ne vom permite aici să reproducem unele fapte.

În 1809, în urma unui „pricz“ al lui Prozorovschi, comandantul armatei rusești (cu prilejul începerii războiului ruso-turc), după înștiințarea primită dela senatorul Cușnicov, președintele Divanului, mitropolitul Gavriil a dispus, prin arhierii eparhiali, că „datoria tuturor deobște și a fieștecăruia pravoslavnic creștin este a ruga pre Dumnezeu pentru buna sporire și biruință a pravoslavnicii oaste asupra dușmanilor crucii și credinții noastre“.

Între răspunsurile trimise mitropolitului Gavriil la această dispoziție de cătră subalterni, interesant este răspunsul episcopului Iosif din Argeș.

Înștiințind pe Gavriil despre primirea dispoziției lui, episcopul Argeșului continuă : „...iar pentru a se face sfinte rugăciuni pe la mănăstiri și pe la biserici, pentru buna sporire și biruința pravoslavnicii oști asupra vrăjmașilor crucii și credinții noastre, încă decidind s'au pornit oștirile spre războiu s'au fost dat porunci de preasfințitul mitropolit, atât în eparhia preasfinției sale cât și la ale episcopilor, dar de vor fi avut de cine se urma pe la satele de afară pe la județe până acum nu se știe, căci după marele zor ce au avut Divanul pentru căratul zaharelelor celor trebuincioase la oștiri fiind țărani mirenii cu totul îngreoiți de dări, și vitele lor cu totul oboșite de podvezi și căzute de boală, au fost dat poruncă ca deobște să se ia cară și vite ale ori cui vor fi, la care intrind și preoștii a merge și însuși eu cu carele, socotesc că la multe locuri, multe biserici vor fi rămas și fără slujbă la sfintele zile trecute, las a pomeni că unii au fost scoși și dela sfinte slujbe ale bisericii cu brinci, și necinstiți cu sudălmii, poate și mulți bătați, căci și porunca strașnică au fost. Dar și mirenii când au cit de puțină voce asupra părții bisericesti, îndată dau înlături prosopida evlaviei cei mincinoase care arată când n'au putere la mină, și preste toate aceste după ce și-au făcut rîndul și s'au întors la casele lor cu cite vite le-au scăpat de n'au murit în podvadă, iarăși n'au odihnă, ci silindu-i ca să urmeze de rînd, și nu sînt silii numai cei ce au cară și vite, ci și cei ce n'au, apoi de au rămas loc și vreme de rugăciune, judece înalta înțelepciune a preasfinției tale. Cu toate acestea noi poruncile nu le vom da uitării, și unde nu vor găsi loc, rămîne ca milostivul Dumnezeu să împlinească lipsa, iar eu cu adîncă smerenie rămîn al preasfinției tale prea plecat fiu și întru Hs. smerită slugă Iosif episcop Argeșului“.¹

Alt fapt.

În „Liturgia din 1815, August“, tipărită „în exarhicească tipografie a Basarabiei, ce se află în sfînta Mitropolie a Chișinăului și a Hotinului“, la început aflăm o „învățătură“ a mitropolitului Gavriil. În „învățătură“ Gavriil spune între altele, că în această carte, în sinaxar, el a introdus și pre acei sfinți care s'au proslăvit în Rusia... „căci datorii sîntem acum când prea bunul Dumnezeu au bine voit prin milostivirea prea Blagosceti-vului Împărat a toată Rosia Alexandru I a ne izbăvi de jugul Agarenilor și a ne împreuna spre celelalte părți acei de Dumnezeu păzite împărăție a Rostei, datorii zic sîntem împreună cu cialalți Pravoslavnici creștini din Rossia a cinsti și a prăznui pe acești lui Dumnezeu plăcuți sfinți carii s'au sfințit în Rossia... Pre aceștia dar cinstindu-i și prăznuindu-i îi vom ruga cu dinadinsul ca să fie userdnici mijlocitori către stăpînul Hristos totdeauna pentru apărarea și buna stare Pravoslavnicii Biserici, pentru... împăratul nostru Alexandru Pavlovici a toată Rossia... ca povă-

¹ Arhiva Consistorului din Chișinău „Diets“ No. 44, f. 22.

țuit fiind cu cereasca înțelepciune și îmbărbătat cu putere de sus nouă—norocită stare și petrecere, iar fraților noștri Pravoslavnicilor creștini—izbăvire de jugul celor străini de fel să dărulască ca împreună mîngîindu-ne să zicem: Izbăvire au trimis Domnul norodului său cel ce au dat tărie împăratului nostru și au înălțat cornul unsului său“.

Confruntarea acestor mărturii scrise ne pare foarte instructivă. Sufletul măreț și nobil al arhlereului din Argeș noi de loc nu ni-l putem închipui despărțit de poporul român și de soarta lui, oricît de tristă ar fi ea. Acesta a fost „Iosif de Argeș, cel mai vrednic dintre toți clericii munteni“. ¹ Pe cînd mitropolitul Gavril e fericit cu starea Basarabenilor sub Ruși și nu vede altă scăpare pentru Romîni de peste hotare, decît să fie și ei alipiți la imperiul străin... Oricît de rodnică ar fi fost activitatea lui pentru Basarabeni în împrejurările de atunci, trebuie să spunem, că astfel de atitudine și de concepție nu ne poate satisface.

Credem că fapte de felul acesta s'ar putea găsi multe; asemenea credem că ele ne cer ca noi, cu cea mai mare precauțiune, să intrăm în judecată asupra persoanelor istorice și mai cu samă atunci cînd lor li se aduc grele învinuiri, iar noi „nu știm în ce măsură li se pot atribui învinuirile care li se aduc“..

X

Viața și cultura romînească în Basarabia n'a încetat niciodată. Invederat însă că pe la începutul veacului al XIX-lea, îndată după anexarea Basarabiei de către Ruși, cultura romînească era și mai intensivă, mai adîncă, mai puternică. Se naște întrebarea—care a fost factorul acestei culturi? De unde venea această putere și statornicie a vieții naționale? În cartea d-lui Ciobanu celim: „Cea mai puternică și mai statornică instituție în această privință a fost biserica. Preoțimea din Basarabia, trecută în mare parte prin școala dela Socola, constituia în vremurile acelea clasa intelectuală a Basarabiei, avea tradițiile ei moldovenești și avea cele mai strînse legături cu poporul“... (p. 35).

Nu putem tăgădui marele rol al preoțimii basarabene în istoria romînismului din Basarabia îndeobște, cît și la începutul veacului al XIX-lea. Dar cînd se pune întrebarea despre izvorul acestui rol, mai cu samă cu privire la acele vremuri depărtate, ne pare greșită afirmația d-lui Ciobanu.

Mai înainte de toate nu vedem probe cum că preoțimea basarabeană de atunci a fost „trecută în mare parte prin școala dela Socola“.

Școala aceasta a fost înființată în 1804, cu alte cuvinte—

1. N. Iorga, „Istoria Bisericii romînești și a vieții religioase“, v. II, p. 226.

abia cu 8 ani înainte de anexarea Basarabiei. Pe lângă aceasta, deși până în 1812 seminarul nu și-a întrerupt cursul, dar chiar anul 1806 a fost „fatal pentru școală, căci în acest an fundatorul ei Mitropolitul Veniamin... este nevoit a se retrage din scaun"... E adevărat că noi nu știm nici cu câți elevi a început școala, nici îndeobște câți elevi a avut ea în primul ani. Dar un lucru e cunoscut, că „până la sulrea pe tron a lui Mihail Sturdza la 1834 totul era nesigur (în Socola), totul schimbător și nestabil, totul în amănunt din cauza împrejurărilor“. Asemenea aflăm că „acest institut chemat, după scopul nobilului fondator, (Veniamin) pune temelul unei învățături începătoare naționale, din lipsa direcției complete, în curs îndelungat n'au putut răspunde cătră scopul propus“.. Mai mult: „din cauza nestatornicirii timpurilor și a rezbelurilor între Turcia și Rusia propășirea seminarului au scăzut așa de mult, încît pe la 1820 numai un profesor se mai afla acolo“...¹ Iată ce știri aflăm în istorie despre școala din Socola.

Ne întoarcem la Basarabia.

În momentul anexării Basarabiei de către Ruși, aici erau 775 de biserici parohiale.² Recensămîntul din 1817 a constatat la aceste biserici 13-14 de preoți,³ și e de crezut că în 1812 nu erau mai puțini. Putem oare admite ca majoritatea acestor preoți să fi făcut școala mitropolitului Veniamin? Credem că nu, chiar dacă am presupune că toți absolvenții seminarului Veniamin dela înființarea lui și până la 1817 erau numiți numai în Moldova de dincoace de Prut (Basarabia de astăzi), aceasta ar însemna că în fiecare an, chiar la început, isprăveau școala lui Veniamin 100 de absolvenți, dar aceasta era cu neputință în împrejurările de care am vorbit mai sus.

Mai avem și alte dovezi.

Pare că încă în 1809 mitropolitul Gavril a introdus în viața bisericească a Moldovii multe forme rusești de cancelarie și între altele și așa zise „Clirovîla Viedomosti“, sau formulare de serviciu. Toți preoții erau obligați în fiecare an să prezinte aceste acte consistorului prin protopopii respectivi. În Arhiva consistorului din Chișinău s'au păstrat din 1812 vre'o nouă condici mari cu astfel de acte, așa numite „forme de înștiințare pentru slujitorii preoți și copiii lor parte bărbătească ce se află în satul ** ținut ** la biserică cu hramu ** pe anul acesta 1812“. Aici aflăm și știri privitoare la pregătirea preoților pentru slujba lor. Formele obișnuite prin care se precizează această pregătire sînt următoarele: „bun la cetire și cîntare“,⁴ „la cetire și cîntare de

¹ C. Erbiceanu, „Istoricul Seminarului Veniamin din monastirea Socola“, Iași, 1885, p. 34-40.

² Operele comisiei savante a arhiv. gov. Basarabia, v. III, p. 230-296.

³ *Ib.*, p. 230.

⁴ Arhiva Consistor. din Chișinău. „Condica înștiințării“. Ținut. Orheiului. Protopopia protopopului Sp. Costin, 1812.

mijloc", 1 rare ori: „bun și iară bun“, 3 și mult mai des: „la învățatură prost“, 1 „prost la cetire“, 1 „cetește și cintă moldovenește prost“, 2 „prost de tot la toate“ 3 etc. Foarte rar se pomenește de „școli pe la sate“, 4 care au fost frecventate de slujitorii altarului. Să nu uităm, pe de altă parte, că în Seminarul lui Veniamin chiar la început se predau științele următoare: limba românească, istoria, aritmetica, geografia și teologia. 5

Din confruntarea faptelor arătate, credem, se poate trage concluzia, că nu numai majoritatea, dar poate nici unul dintre preoții basarabeni n'a văzut școala din Socola.

Fără îndolală, ținînd sama de cele arătate, e greu de vorbit, cu privire la clerul de pe acele vremuri, că el ar fi constituit o „clasă intelectuală“ cu „tradiții moldovenești“ deosebite etc. Toată puterea lui de factor național depe atunci nu se deosebea cu nimic de același putere a poporului. Poate mai drept ar fi să spunem că această putere numai poporului aparținea și numai dela dînsul venea. Tot aceleași „forme de înștiințare“ ne arată că mai mulți preoți depe atunci erau chiar fiii de țărani.

XI

„Toată corespondența bisericească,—scrie d. Ciobanu,—toate actele bisericești, condicile, inventariile, actele stării civile se făceau numai în românește și în românește se înaintau consistorului din „Chișinău“. Această stare de lucruri a durat pînă la 1871... (p. 35).

Și aici avem o mare chestie, anume cea a măsurilor prin care stăpînirea rusă stăruia să desnaționalizeze Basarabia. Chestia e cu atît mai interesantă și mai însemnată, cu cît privește întreaga politică rusească față de România,—politica dictată de scopurile imperiului rus.

Încît privește cea latură a rusificării, care consta în limba corespondenței bisericești, sîntem nevoiți să spunem că afirmația d-lui Ciobanu nu are niciun temei. Chiar a priori ar fi greu de admis că în anii întăi după anexare tot ce privește ocîrmuirea bisericească, unde firește trebuiau să fie mulți dregători ruși, să se fi scris în românește. Avem încă și probe că n'a fost așa.

Din 538 de „forme de înștiințare“, de care mai sus am vorbit și pe care am avut ocazie să le cercetăm, 99 sînt scrise în

1 Arhiva Consistor. din Chișinău. „Condica înștiințărilor“, Ținut-Orheiului. Protopopia protopopului Sp. Costin. 1812.

2 Ib. „Formele înștiințării ce sînt în cuprinsul Protopopiei Protopopului Ioani et Buicani“, 1812, Ținut. Lăpușna.

3 Ib. „Condica de formele înștiințărilor“, 1812, Ținut. Sorocli. Protopopia protoiereului Alexandru Știucă.

4 C. Erbiceanu, op. cit. p., 34.

5 Ib. „Condica formelor“, Ținut. Lăpușni. Protopopia Protoiereului Gheorghe Batcu, 1812.

rusește. Și altfel nici nu putea să fie, deoarece preoții basarabeni nu cunoșteau aceste forme prea complicate pentru ei, iar pentru a introduce în biserica basarabeană orîndueli din Rusia, mitropolitul Gavriil a numit și protopopi dintre Ruși. ¹ Adeseaori „forma înștiințării“ e scrisă în rusește, avînd și semnătura protopopului rus, pe cînd tot acolo aflăm și iscălitura romînească a preotului local. ²

La cele spuse am mai adăuga că la unele biserici, aproape toți clericii vechi au fost înlocuiți de către mitropolitul Gavriil prin Ruși aduși din Poltava și Ecaterinoslav. Așa a făcut mitrop. Gavriil de pildă cu clerul soborului vechiu din Chișinău, unde din 18 clericî, 16 au fost aduși din Rusia. ³ Cum putea acest cler să facă „toată corespondența bisericească“ în romînește ?!

XII

Intre alte chestii din istoria culturii romînești în Basarabia, e foarte interesantă chestia cărților romînești trebuincioase pentru slujba bisericească.

După cum se știe, rolul mai de samă în răspîndirea acestor cărți l-a avut tipografia eparhială. Deși activitatea acestei tipografii e studiată de mai mulți cercetători și multe cetim despre ea și în cartea d-lui Ciobanu, credem însă că unele momente din istoria cărții bisericești romîne în Basarabia rămîn deocamdată puțin deslușite. D. Ciobanu scrie : „Intre anii 1841—1852 în tipografia eparhială din Chișinău nu se mai tipăresc cărți bisericești. Cel puțin datele pe care le-am putut culege, nu ne dau nici o indicație în această privință... *Se vede că nici nu era mare nevoie de cărți romînești, întrucît cărțile tipărite de către Gavriil Bănulescu-Bodenl și Dimitrie Sulima ajungeau pentru necesitățile eparhiei Chișinăului.* ⁴

Pare că afirmația aceasta nu tocmai corespunde cu faptul relevat chiar de d. Ciobanu, cum că „după un scurt interval tipografia din Chișinău începe din nou să tipărească cărți romînești. ⁵ Intervalul acesta n'a durat decît un an, fiindcă întîia carte tipărită după un interval a apărut în 1853. (v. ibid).

Afară de aceasta iată ce, ne-a povestit acum cîteva luni,

¹ De pildă protoiereul T. Mallavinschi, care totodată a fost pus și supraveghetor asupra tuturor bisericilor și clerului întreg din Basarabia. V. P. Lotojchi. „Istoria Seminarului Teol. din Chișinău“, 1913, p. 8. În ținut. Hotinului, ocolul de sus, încă în 1807, de către mitrop. Veniamin a fost numit protopop protoiereul Antonie Ioanov rus. „Formele înștiințării“ dînsul le scria în rusește. Arhiva Consist. din Chișinău. „Clîrovia Vedomosti“ Jud. Hotin, 1811.

² „Clîrov. vedom“. Jud. Hotin, 1811.

³ Arh. Consist. „Clîrovia Vedom“. Chișinău 1816.

⁴ Șt. Ciobanu, op. cit., p. 67—68.

⁵ Ib.

nouă un preot ¹ în chestia cărților bisericești în Basarabia de subț Ruși.

Pela 1855—70, după ce s'a închis granița Prutului, fiind hotarul între România și Rusia pe uscat, între satele Cotu-Mare și Nemțeni (după războiul Crimeei), locuia în satul Vărzărești de lângă Prut un dascal Ștefan Ulinici, cunoscut în împrejurime mai mult subț numele „dascălu Apleș”. El se ocupa cu aceia că aducea în Basarabia cărți bisericești pentru satele moldovenești din împrejurime, ajungând aceste cărți până pela Lozova și alte localități. Cărțile erau tipărite la minăstirea Neamțu. De la minăstire până la hotar le aduceau alții, cum și cine—nu se știe. „Dascălu Apleș” trecea noaptea peste hotar, încarca desagi cu cărți și călare trecea înapoi. Calul îi era așa de bun, că nu puteau să-l ajungă nici Cazacii care păzeau granița. De meseria „dascălului Apleș” mulți știau, așa că cine avea nevoie de anumite cărți bisericești românești, se adresa lui, comandându-i ce să aducă. La el acasă nu avea niciun depozit, aducea aproape numai cărți comandate. Ce îi era de prisos, cași cele comandate, până a le da celor ce le comandase, Apleș le ținea ascunse. ²

Aceiași tradiție am auzit-o și dela bătrînul protolereu Vladimir Băltag, din com. Capușna. Păr. Băltag ne-a arătat chiarși o carte din cele aduse de dascălu Apleș pentru părintele Ștefan Baltag din Lozova, tatăl lui Vladimir. Această carte e „Ciaslov”, tipărit la minăstirea Neamțu în 1858, „în zilele Luminării Sale Prințipului Nicolae Conache Vogoridi Cîrmultoriului Prințipatului Moldaviei”. Jos, pe marginea întâilor citorva pagini, am cetit următoarea notiță scrisă cu mina: „Aceasta Sf. și Dumnezelaască carte, ce se numește ciasoslov este dreaptă a me și a feciorilor miei neștrămutată, cumpărată cu drepti banii miei patru galbini Austriești adecă 12 ruble argint și spre adeverință am scris: 1859 anul luna Ianuarie în 25 zile în satul Lozova. Preotul Stefan Andreev Baltaga”.

Din cele spuse reese că, cărțile românești trebuincioase pentru nevoile bisericii din Basarabia se aduceau cu mult risc tocmai atunci, cînd aici slăbise activitatea tipografiei eparhiale. ³ Vasăzică, cărțile, tipărite în Basarabia mai înainte, nu ajungeau pentru necesitățile eparhiei locale. Sîntem deci nevoiți să presupunem că, după cum se vede, pe lângă împrejurările cunoscute până astăzi din documente, mai erau și altele, de care atîrna răspîndirea cărților bisericești în Basarabia și care poate mult împedicau activitatea tipografiei eparhiale chiar și atunci cînd aceasta de drept funcționa.

¹ Păr. Const. Cazacu din com. Lozova Jud. Chișinău, un foarte bun cunoscător al limbii și al culturii românești din Basarabia.

² Această păr. Const. Cazacu a auzit pela 1885 dela dascălu Gheorghe Ulinici și dela alți locuitori ai com. Vărzărești, unde pe atunci păr. Cazacu era paroh.

³ Șt. Ciobanu, Op., cit. p. 67—70.

XIII

Cultura romînească în Basarabia, nu mai încapе nici-o îndoială, a existat toată vremea și subт Ruși ; Basarabeniі aveau cea mai vie nevoie de dînsa și prin felurite căi își apărau și-și manifestau această nevoie. Pentru un istoric însă al acestei culturi, pe lîngă multe altele, e o chestie foarte importantă și anume : în ce fel de împrejurări această cultură a existat toată vremea și s'a dezvoltat. E ușor de înțeles că chestia aceasta e compusă din două întrebări : întăla — cum priveau străinii oblăduitori această cultură și cerințele culturale ale Moldovenilor basarabeni ? Și a doua — dacă această cultură avea vre-un sprijin ?

E de prisos să ne oprim asupra faptului, că pentru Ruși orice semn de cultură romînească în Basarabia era ceva nedorit, poate și primejdios. Și d. Ciobanu a avut toată dreptatea cînd în tăile 35 de pagini le-a consacrat descrierii acelei stări în care se afla Basarabia în 1812, subliniînd greutățile provenite din partea ocîrmurii rusești, cu care era osîndit să se lupte românismul în Basarabia. Dar ne întrebăm : astfel de greutăți au fost numai la începutul veacului al XIX-lea ? Sau mai bine zis : împrejurările în care a trăit cultura romînească la noi în cursul v. XIX, toată vremea au fost aceleași ? Iar dacă n'au fost aceleași, dacă în politica rusă față de Basarabia au avut loc mai multe schimbări, atunci e necesar de arătat în ce constau aceste schimbări ? Care au fost cauzele lor ? Întrebările acestea au foarte mare însemnătate și trebuiesc rezolvite, căci altfel nu ne putem lămuri starea culturii romînești în Basarabia în diferite momente ale v. XIX, cum de pildă nu am fi putut înțelegе cultura romînească dela începutul acestui veac, dacă n'am cunoaște faptele arătate pe pag. 1—35.

Cu părere de rău însă constatăm, că momentele ulterioare ale culturii romînești în cartea d-lui Ciobanu rămîn aproape nelămurite din punct de vedere al politicii rusești în Basarabia.

Confruntînd diferite articole ale cărții, aflăm că în istoria feluritelor ramuri ale culturii romînești aproape aceleași momente cronologice au fost mai însemnate — mai bune sau mai rele — pentru interesele românismului. Așa vedem în anii 1850—60 activitatea rodnică a tipografiei eparhiale (p. 69—70), predarea limbii romîne în școlile din Basarabia (p.p. 171—173), teatrul romînesc (pp. 185—6) ; în anii 1866—1867 — decăderea activității tipografiei eparhiale (p. 70), suspendarea catedrei de limba romînă (pp. 170—178) ; în 1905 — redeschiderea tipografiei eparhiale (p. 71), reînceperea predării limbii romîne în școli (p. 179 și urm).

E lucru firesc de presupus, că în acești ani în întreaga politică rusă au avut loc nîscaiva evenimente care au provocat aceste schimbări și în politica Rușilor față de Moldovenii basarabeni, și aceasta cu atît mai ușor se putea de presupus, cu cît anexarea Basarabiei, precum și toată politica Rușilor în Basarabia,

cum am mai spus, n'a fost întâmplătoare și a fost dictată de toată politica Rușilor în Orientul apropiat. D. Ciobanu, după ce atît de frumos ne-a descris această parte a chestiei cu privire la începutul veacului al XIX-lea, aproape nimica nu ne spune de acele evenimente politice de care au fost provocate schimbările în politica Rușilor față de Basarabia din anii 60, 80, 905 etc. ¹

Cultura rominească în Basarabia, e clar, a avut rădăcinile ei în tradiția culturală rămasă la noi de pe vremurile vechi, încă până la anexarea ei de către Ruși. Nu mai încape, însă, nici-o îndoială, că și după 1812 această cultură a avut un mare sprijin, care cu felurite ocazii și sub variate forme venea de peste Prut. Nu mai vorbim de împrejurări întâmplătoare, cum puteau fi călătoriile particulare, cărți care cu toată rigoarea cerberilor se strecurau pe la noi de dincolo. În cursul v. XIX-lea au fost mai multe ocupații rusești, cînd vremelnic dispărea granița Prutului și toate mijloacele culturale de peste Prut ușor treceau în Basarabia, hrănind aici tradițiile vechi românești. Învederat că istoricul culturii românești în Basarabia nu poate trece peste aceste fapte, deoarece altfel cea mai de samă latură a subiectului va rămînea nedeslușită. D. Ciobanu, dacă nu ne înșelăm, o singură dată (p. 121) se referă la evenimentele de peste Prut. Foarte bine ne dăm sama, că nu e atît de ușor de precizat, cînd și ce anume s'a petrecut în privința asta. Nu mai puțin clar e, însă, că nu putem altfel concepe lucrurile, nu ne putem închipui „cultura rominească în Basarabia” în curs de un veac întreg înafară de orice legătură cu cultura de peste Prut, mai cu samă cînd chiar lucrările eșite de subț tipar în Basarabia, cum, de pildă, ale lui Nacco, Donceș, ne dovedesc această legătură.

Ne vom mărgini la observațiile făcute.

După cele spuse, repetăm convingerea noastră că lucrările d-lui prof. Nistor și d-lui Ciobanu vor fi de mult folos pentru acei care se interesează de trecutul provinciei noastre și vor sluji ca un îndemn pentru viitorii muncitori pe acest teren, provocînd mai multe chestii și probleme. Ca ultima dovadă că avem nevoie de noi cercetări cu privire la Basarabia, și ca o încheiere a expunerii noastre, am mai adăoga ceva.

Încă de pe băncile școlii am învățat că istoria trecutului ne descopere cauzele și rostul prezentului.

Astăzi la noi în Basarabia se petrec multe evenimente noi. Cu toate că mai mult de cinci ani au trecut de cînd s'a făcut alipirea, între Românii de dincolo și dincoace de Prut au loc neîncetate și dureroase neînțelegeri. Cele ce se petrec și vin de peste Prut la noi nu le pricepe chiar țărănimea, pătura cea mai

¹ Aceiași lipsă de un principiu metodologic precis o constatăm și în alte capitole ale cărții d-lui Ciobanu.

romînească. Viața bisericească până mai dăunăzi a fost foarte tulburată prin măsurile nepotrivite ce se luau de sus față de tot clerul basarabean; pe de altă parte—e neliniștită prin felurite abateri din calea ortodoxismului (răspîndirea bap̃tismului și alt.) Ne-am fi putut aștepta că, cărțile d-lui prof. I. Nistor și Șt. Ciobanu, care după titlurile lor cuprind toată viața Basarabiei, ne vor face să înțelegem de unde vin aceste triste fapte. Dar în ele nu aflăm nici-o explicație, cașicum vorba ar merge cu totul de altă țară. Ne întrebăm, care-i cauza? Ori lucrările amintite nu cuprind toate laturile vieții basarabene în trecut, ori, chiar dacă le cuprind, le dau o interpretare greșită sau cel puțin neîndes-
tulătoare? Dar poate are loc și una și alta?

Oricum ar fi, e învederat că pentru a cunoaște trecutul Basarabiei și a pricepe viața ei de astăzi avem neapărată nevoie de noi cercetări care, pe lângă izvoarele cunoscute, ar mai căuta și altele, iar pe cele vechi le-ar examina cu mai multă stricteță, căci altfel vom fi nevoiți să repetăm greșelile vechi.

Nicolas Popovschi

Cel din urmă om

(marginalia pentru Expresionism)

În orbite ochii au rămas
Ca niște-aproape stînse scînteii — iar capul ras
Cu urechile ca două cioturi
De aripi își face vînt
Ca să sboare de pe umeri
Și să cadă, copt și palid, la pămînt..

În fața găurită de vărsat
Nasu-l moale, lung și straniu.
Înăuntru 'n dosul feții tupilat
Gîndul trebuie să crească
Ca o inimă subt craniu..

Și—dacă o privești mai mult—e drept:
Fața are 'nfățîșarea unui plept..

Nu-l greu să vezi pe fața vie-moartă
 Că ochii nu-s ai feții care-i poartă,
 Tot astfel cum urechile-s străine
 De cap, iar capul stă pe umeri strîmb
 Și cu nasul fluturatic ca o coadă
 Cu urechile în cumpănă se ține
 Să nu cadă...

— Iată gura care rîde
 Altfel de cum ochii plîng...
 Dar chiar gîndul de subt frunte
 Nu-i al gurei care rîde
 Nici al ochilor ce plîng—

Ce s'a 'ntîmplat? — Cîndva, odinioară,
 Cînd capul stă pe trupul lui adevărat,
 Un vînt l-a smuls din umeri și l-a lăsat să zboare,
 (Și 'n vremea-acela, după cît se pare,
 Toate capetele au zburat)

Tîrîndu-și zborul silnic de păsări ostenite,
 Filiftoare trudnic din urechi,
 Capetele izgonite
 Nu-și mai găsiră trupurile vechi
 — Și-așa se însoțiră din nou, la întîmplare,
 Cu alte trupuri fără cap, rătăcitoare..

— Tot astfel nu-i nici glasul cel
Al gurii care l-a rostit;
Și glasul a zburat și el
Și 'n altă gură s'a adăpostit—

(Ar fi pe urmă că de-atunci de cînd
Va fi suflat acel zănatîc vînt
Oamenii par numai,
Și nu sînt...)

..Și-acesta-i cel mai proaspăt Prometheu...
Până mai ieri homuncul de muzeu
— Dar decînd vîntul cel ciudat colîndă
Il poți vedea în fiecare-ogîndă...

(Iar toate-aceste le expune clar
„Der letzte Mensch“ de Max Picard).

Al. A. Philippide

Venea o moară pe Siret. .

— Roman —

(Fragment din Capitolul V) *

Ploaia stătuse, când Filip Nacovici descălecă de pe bues-
trașul lui alb, la scara curții. Văzduhul însă era încă plin de ne-
guri groase și neclintite, aproape de pământ. Erau ceasurile 9.
Jean Cavalier sta la pîndă, fără îndoială, la un colț de fereastră
și-i aștepta sosirea, căci își arătă îndată obrazul uscat în umbra
antretului. Eși în balcon c'o mutră plină de mirare și de teamă.

„Boer *astepte*, zise el subțire, în romîneasca-i sîsîită și
bizară.

— M'așteaptă ? Foarte bine, răspunse gros Nacovici. A pri-
mit la vreme scrisoarea mea ?

— Primit... *la ceas șes...* vorbi Jean, arătînd șase degete la
amîndouă minile întinse. *Désiré imbrecat ; maintenant astepte.*

— Aha... *désiré.. astepte...* îi răspunse Filip în franțuzeas-
ca lui... Atunci spune-i, domnule Jean, c'am venit.. "

Cavalier se întoarse în loc ; apoi se dădu grăbit și respec-
tuos la o parte. Boerul eși din antret ; cameristul dispăru pe unde
venise boerul.

„Ce este, Filipe ? întrebă repede Filoti, cu sprînceana încrun-
tată. Cum a fost ? Spune repede. Te-aștept de-un ceas...

— Apoi, cuconașule, până ce-am cercetat, până ce-am rîn-
duit s'aducă pe individ aici.

— Aha ! îl aduce ! " tresări Filoti și făcu doi pași spre par-
maclicul balconului.

Cu ochi ascuțiți, cu obrazul contractat și cu buzele între-
deschise și întinse, arătînd dinții, boerul rămase deodată neclintit,
privind convoiul care sosea. Avea un fel de rînjete de răutate.

* Oameni și împrejurări din Moldova, la sfîrșitul veacului XIX.
Alt fragment—Capitolul I—a apărut tot aici, în No. 7 din 1923.

Cătră scara balconului, între țărani cu sumane, înainta lunecînd cu opincile prin mîzgă Vasile Brebu. Era cu capul gol, cu cămașa desfăcută la piept. Coatele-i erau strîns legate la spate. Cu părul sbîrlit și plouat, cu șuvițe lipite de frunte, cu stropituri de glod pe obraz, avea o înfățișare spăriată și sălbatică. Feciorii boerești îl zmunciră, îl ghiontiră și-l împinseră spre scară.

„Aduceți-l aici!” strigă Filoti amenințător.

Oamenii luară în piepturi pe prizonier și-l răpeziră în sus, pe trepte. Filoti se dădu doi pași înapoi și-l cercetă pieziș.

„Cine ești? Cum te cheamă? întrebă el scurt, înălțînd barba.

— Eu îs Vasile Brebu, mormăi flăcăul cu glas trudit. Is pîndar pe Halm...

— E slujbaș boeresc... lămuri Filip întrebarea din ochi a boerului.

— A, ești slujitor... și te-apuci de ticăloșii... Intri la coșerele boerești... vrei să furi... vrei să omori oamenii! A sărit gardul la coșerele cele mari! strigă Filoti pufnînd, cătră Costi, care tocmai atunci eșea, numai în halat și cu ochii încă plini de somn. Ce fel de slujitor boeresc ești tu și ce-ai căutat acolo?...

— Am avut și eu o treabă... grăi cu nepăsare Vasile și-și aținti ochii în părete, deasupra boerului.

— A, ești și ticălos și obraznic! tresări Filoti, frămîntîndu-se. Ai avut o treabă? șueră el apoi ascuțit. Ai avut o treabă?... Si cu mișcări convulsive, smunci din mîna lui Filip Nacovici harapnicul negru, și lovi de două ori, cu iuțea, pe țaran. Ai avut o treabă? Ce treabă ai avut?...” scrișnea el cu cruzime și gîfția.

Țăranul își plecase capu 'ntr'o parte și-și înălțase umerile cătră obraji. Intăia lovitură îl plesnise peste grumaz; a doua îl arse peste obraz și-i tăie buzele. Picături de sînge începură a se prelinge din mustăți, căzînd pe pieptul păros.

Costi îngălbenise.

„Papa! încercă el. Ce faci?”

La un geam deschis din capătul ceardacului se auzi și strigătul de uimire și de milă al duduiei Matilda. Filoti lepădă harapnicul și privea fix într'o parte, mestecîndu-și mînia în măsele. Voi să mai întrebe ceva și văzu sîngele pe obrazul și pe pieptul celui bătut.

„Luați-l! strigă el cătră feciorii boerești. Duceți-l la primărie. Să-l cerceteze și să-l strîngă 'n chingi. Filipe, vină după mine; am a-ți vorbi...”

În bibliotecă oftă deodată prelung, cu mînia stînsă, și aținti pe vechil cu privirile-i obosite.

„Ce-a fost, Filipe? Nu mi-ai spus cum a fost și ce s'a înțîmplat... Acesta este! rosti el deodată cu glas schimbat. Acuma-l cunosc.

— Pe cine, cuconășule? întrebă șoptit și cu grijă Nacovici.

— Cum cine? Omul pe care l-ai adus... L-am cunoscut cînd s'a uitat la mine spăriat după lovituri. În clipa aceia am mai

putut sta la îndoială; dar acum sînt sigur. Veneam dela coșere cu panerul. El s'a oprit în drum și și-a scos pălăria; și se uita tot așa de ciudat la mine. Vra să zică umbla, și cerceta. Și drumul pe care veneam eu a fost pentru el un indiciu... Nu erau acolo cîni? Nu erau păzitori?...

— Erau, cuconașule, ca totdeauna... Dela o vreme, decînd și dumneavoastră știți, am rînduit în fiecare noapte doi străjeri.

— Ei?

— Ei, și cîinii au dat semnalul. Și pe urmă au eșit și străjerii din șopronul lor și l-au prins.

— Și nu-i așa că nu încerca să intre la mașinist?

— Nu.

— Se 'nțelege! rînji Filoti, și se plimba neliniștit pe dinaintea lui Nacovici.—Nu se putea hotărî să pue întrebările direct. —Ascultă, Filipe, trebuie să mergem, să căutăm și să cercetăm urmele în jurul căsuței... Vreau eu să 'nțeleg și să mă luminez.

— Nu-i nevoie, cuconașule. răspunse grav vechilul. Am cercetat eu. După ploae era pămîntul moale și se puteau vedea urmele. Am găsit prin livadă urma de opinci, întâiu la căsuța lui Madolci mașinistul, pe urmă spre cealaltă căsuță. Persoana care ne interesează n'a eșit, cuconașule. A țipat numai printr'un geam, printre gratii, și străjerii înțelegînd, s'au răpezit și l-au prins pe ticălosul acela..."

Boerul se înveseli brusc.

„Așa s'au petrecut lucrurile, Filipe?

— Da, cuconașule, precum vă spuu.

— Și nu s'a spăriat?

— Atuncea da, cuconașule, dar pe urmă i-a trecut.

— Ascultă, Filipe, reluă boerul cu vioiciune. Nu trebuie să mai întîrziem nici-o clipă,—ai înțeles? Nici-o clipă! Cheamă-mi imediat pe Șapsa. Trebuie să plece și s'o ducă cu primul tren la Iași. Am întîlnit și pe Costi, de două ori, calare, pe drumurile mele. Toată istoria asta trebuie să înceteze. Vreau să am liniște. Unde te duci?

— Mă duc să-l aduc pe Șapsa, cuconașule.

— Bine, du-te,—hotărîrea mea este primul tren, ai înțeles? Dacă treci pela primărie, vezi ce fac aceia acolo. Nenorocitul acela nu mă mai interesează. Urmele acestea ale trecutului au să dispară cu totul cînd nu va mai fi aici..."

Urma să se plimbe. Voia să mai explice ceva lui Filip, c'un fel de bucurie a primejdiei trecute. Vorbele-i veneau pe buze.

— Persoana 'n chestie e alta, Filipe!—Dar zîmbi, stăpînindu-se și făcu semn vechilului, cu dosul mîinii, să plece.

Slujitorii cu omul legat, după ce eșiră dela curte, apucară pe ulița mare, apoi cotiră în ulița primăriei ș'o luară în lung. Era o zi de Sîmbătă, în vremea sărbătorii cuștelor, și tîgul era pus-tiu și închis; totuși prin geamuri strîmbe și zoioase cîteva pă-rechi de ochi observară grupa aceia de țărani care umblau cu o

pinci mari prin glod. Ghidale ghebosul eși cel dintăiu ca din pământ pe subt tărăbile lui și privi, c'un cap mare și spăriat, pe omul legat și sîngerat. Privi neclintit cîteva clipe, apoi se întoarse și intră repede de unde eșise, ca un guzgan în ascunzișul lui. Și 'ndată eși iar, c'o madamă groasă și cu două fete subțiri și slabe. Acuma erau patru, care priveau neclintiți. Apoi se mișcară în lungul dughenilor, unde eșiseră alți privitori. Parc'ar fi fost în tot tîrgul o telegrafle ascunsă, căci în ulița cealaltă și pornise mișcarea cînd apăru convoiul omului cu fața grozavă și plină de sînge.

Chiva croitorul, cel mai subțire și mai deștept croitor din tîrg, eși numai în jiletcă și se repezi în drum. Văzu capete apărînd la deal și la vale și avu încredințarea că s'a petrecut o mare pozna în tîrg. A fost poate tîlhărie, ori moarte de om! strigă el. Voi să plece înainte și băgă de samă că-i fără pălărie; privi la cer și-l văzu gata de ploae; sări doi pași înapoi și 'ncepu a cere cu glas disperat pălăria, latînzînd mînile spre cei din casă și grăbindu-i. Eși un băiat c'o gambetă cenușie. După băiat, năvăliră alți locuitori ai odăii: barbați, femei și copii. Dar Chiva răcnea iar. Băgase de samă că-i numai în jiletcă. Ii trebuia surtucul numaidecît. Și se frămînta iar, răcnind și cerînd surtucul. Cînd veni și surtucul, îl zmunci ș'o apucă după ucigaș, îmbrăcîndu-se din fugă și zbatîndu-și pe sus brațele. Cu gambeta cenușie, cu surtucul de ultima modă și cu favoritele lui englezești, Chiva ar fi putut părea un bărbat însemnat și serios, dacă n'ar fi fugit așa, într'un chip cu totul lipsit de demnitate, ca să afle cel dintăiu ce este, ce s'a întîmplat și ce poate să fie. De pretutîndeni, în lungul uliței, grăbea o lume pestriță. Tîrgul pustiu deodată căpătă viață.

Grupa de slujitori cu Vasile Brebu intră la primărie. În fața acestei clădiri mari, vopsită cu galben, se strînseseră lărmuind Ovreii. Se deșertaseră și sinagogile în pripă. Ș'acuma se întrebau, presupuneau; iar se întrebau și iar presupuneau; și erau foarte ațîțați și îngrijați.

Chiva nu mai putu răbda. Iși potrive mai bine gambeta cenușie pe cap, trecu îndrăzneț podețul și intră în casa comunală. Indrăzniră și alții, însă numai pănă la ușă,—ș'acolo se chiorau prin crăpături și prin geamurile murdare.

Ce poate să fie? Ce poate să fie?—Unele femei oftau și se tînguiau.

Insfîrșit, Chiva se întoarse, vesel, radios și important. Il împresurară cu toții, grămădindu-se unii peste alții.

„Ce este, Chiva? Ce s'a întîmplat, Chiva? Șa! șa! tăceți din gură! Nu poate Chiva să vorbească. Ce este? Ce s'a întîmplat?”

— Nu s'a întîmplat nimic! răspuse Chiva, înălțînd la umeri palmele întoarse.

— Ce spune? Ce zice?

— Spune că nu s'a întâmplat nimic..

— Adică ceva s'a întâmplat, urmă Chiva rîzînd, dar deocamdată nu se știe ce. Am vorbit chiar cu domnu' primar, și cu domnu' notar. Este acolo și Șapsa. Încă nu s'a făcut cercetare. E un om care a furat.

— Ce-a furat? Dela cine a furat?

— Tăceți, bre, din gură! Nu vă spun că nu se știe nimic? Ce sînt eu? Un prooroc? Eu sînt croitor subțire, nu sînt prooroc. Mai bine să vă spun o veste care am aflat-o chiar acum. A venit pe telegraf veste tocmai dela București!

Tîrgul tăcu uimit: O veste, pe telegraf, tocmai dela București!

„Ce veste a venit pe telegraf tocmai dela București? Chiva aista-i așa un om care-i place să te vadă că nu mai poți, și deabea atunci spune jumătate! Ce veste a venit pe telegraf tocmai dela București?”

— A venit veste dela București, zise cu bucurie Chiva, făcînd semne în juru-i cu cele trei degete împreunate dela mîna dreaptă, a venit o veste foarte mare! A venit o veste că boerul nostru se alege deputat ș'are să fie chiar și ministru.

— Cum? Cine? țipară toți din toate părțile.

— Boerul nostru!

— Ei, ce-i cu boerul nostru? Noi n'am auzit nimica. Ce s'a întâmplat cu boerul nostru?

— Are să fie ministru!

— Cum se poate! Auzi că boerul nostru are să fie ministru. A auzit Chiva în primărie. A venit telegramă dela București!

Toată lumea fu cuprinsă, la această veste, de o bucurie neexplicabilă.

„Stați, stați! zise Chiva, agitîndu-și brațele și cerînd tăcere. Întăiu și 'ntăiu are să fie alegere de deputat. S'a făcut *loc vacant* la colegiul al treilea..”

— Auzi... auzi... Ce-i asta loc vacant?”

Aceste două vorbe, căzute așa în mijlocul idișului, apărură deocamdată ca o enigmă. Chiva avea obiceiul să-și împestrițeze neconținut jargonul cu vorbe romînești.

„S'a făcut *loc vacant* la *colegiul al treilea*... urmă fără mi-lă Chiva.

— Ce-i asta colegiul al treilea?..”

Cei mai mulți însă știau ce-i colegiul al treilea. Se întoarseră și rușinară pe femei și pe copii, care nu știau. „Cei care-s proști și nu știu, să tacă din gură! Spune, Chiva, mai degrabă! S'a făcut loc vacant la colegiul al treilea. Și ce-i dacă s'a făcut loc vacant la colegiul al treilea?..”

— Dacă s'a făcut loc vacant, răspunse Chiva, au să fie alegeri. Au să se strîngă alegătorii și delegații țaranilor la reședința județului.

— Delegați... reședința județului... reluau cu uimire și plăcere ascultătorii.

— Ş'acolo au s'aleagă pe boer deputat...“ sfârşi fudul Chiva şi-şi dădu gambeta pe ceafă.—Simţind că concluzia aceasta nu stârneşte cine ştie ce entuziasm, Chiva se hotărî să adauge câteva consideraţii personale asupra capitalei.

„Are să se ducă la Bucureşti ş'are să fie ministru, urmă el înfierbîntîndu-se. Acolo, la Bucureşti, e un tîrg mare şi frumos... Eu am fost la Bucureşti, şi cunosc. Ce este acolo! Bogăţii şi dugheni multe. Şi palate în toate părţile, şi boerii umblă numai în cupele. Cînd eram eu acolo, a fost 10 Mai.. Şi a eşit Regele la paradă şi erau toţi miniştrii cu el. Şi boerul nostru are să fie ministru. Ş'are să stee cu Regele la paradă. Ş'au fost generali şi soldaţi... şi calaraşi... şi tunuri... Ş'au venit, au venit.. poate două ceasuri au venit. Ş'au fost copii care-au meers...“ Chiva arăta cu mîinile ceva lung şi mult. Dar vestea lui nu mai avea farmec şi mulţimea se împrăştia încet-încet. Deodată începu să ploae. Atuncea şi el, caşi toţi cei din juru-i, o rupse la fugă spre casă, tîpăind prin glod şi sărind peste bălţi.

În odaia cea mare a primăriei, în „sala de consiliu“, cum obişnuiau a zice funcţionarii, era murmur neîntreput de glasuri într'un fum de ţigări des ca o negură. Pe duşamele, fiecare adusese cîteceva din noroiul de-afară. Pufăiau şi se învîrteau prin mîzgă, discutînd vestea dela Bucureşti.

Jacob Alexandrescu îndeosebi era foarte dispus.

„Trebue să înţelegi, lămurea el notarului Gheorghiu, cu ocazia asta se ridică tîrgul. Avem un deputat ş'un ministru. Are altă importanţă“.

Gheorghiu era un om cu fruntea îngustă şi teşită. Botul de momiţă şi posomorala neagră a obrazului îl făceau fioros, deşi tovarăşii lui îl cunoşteau drept om blajin. Era totuşi cam greoiu la înţelegere, şi 'ntr'o asemenea împrejurare, asta displăcea primarului.

„Uite, să-ţi spue şi domnu' Şapsa! strigă el. Domnu' Şapsa, este aşa cum spun eu, ori nu?“

— Ce să fie, mă rog? întrebă vesel Şapsa, apropiindu-se şi pîndindu-i cu ochiul lui pe jumătate închis.

— Îi spun eu lui Gheorghiu că asta are importanţă pentru noi...

— Ce importanţă? mormăi Gheorghiu, rar, privind urît la dîinşii. Boeru-i boer; ce are el cu noi? El se duce la Iaşi, ori la Bucureşti, şi şede acolo. Noi şedem aici, şi gata“.

Gheorghiu făcea şi puţine gesturi şi arăta mîni grozave, cu degete terminate în nişte monturi noduroase şi rotunde. Şapsa întoarse cu teamă ochiul lui spre degetele acelea.

„Are dreptate şi domnu' notar.. zise Şapsa.

— Se 'nţelege că am. El şede acolo, noi aici, şi gata.

— El nici n'are nevoie să se intereseze, urmă Şapsa, zîmbind. El îi boer, şi gata. Dar ne putem interesa noi. Avem o afacere, avem o pricină, avem de cerut o autorizaţie, avem de luat un acciz: îl găsim, ne rugăm şi se face...

— Așa da, mormăi cu îndoială notarul.

— Asta-i altceva! strigă Iacobache, răsfirindu-și favoritele. Eu vorbesc de onoarea pe care o avem noi. Avem un deputat, avem un ministru!" sfârși el mîndru, arătînd cu dreapta un părete și cu stînga altul.

Șapsa își întoarse și la dreapta și la stînga ochiu-i pe jumătate închis. În perețele din fața ușii, deasupra biroului primarului, văzu o stampă veche, înfățișînd Capitoliul. Dincoace, lîngă ușă, era atîrnat un tablou de propagandă antialcoolică.

„Este și asta..." încuviință el cu jumătate de voce.

Funcționarii ceilalți, cu condeele după ureche, veniseră după Șapsa.

„Spun despre onoarea pe care-o avem... le lămuri Iacobache.

— Da se 'nțelege! izbucni furios casierul, omuleț rotund, — se 'nțelege! Eu decînd le spun! Cîte capitale de județ avem în țară?

— Treizeci și două! se grăbi să declare practicantul, tinerel cu mustața abia înfierînd.

— Treizeci și două! reluă cu putere casierul, privind cu mîndrie în juru-i de jos în sus. Și cîți miniștri avem?

— Șapte... zise primarele. Eu ce spun?

— Pardon! Vra să zică, numai șapte dintre capitale...

— Se 'nțelege! Se 'nțelege! strigă Iacobache. Eu ce spun? Noi, care nu sîntem capitală, și avem...

— Ș'apoi dacă nu sîntem capitală... mormăi iar neguros notarul. Leafa mi-o mărește? Chiria mi-o plătește? Eu tot nu 'nțeleg de ce vă bucurați așa de tare!... Eu îmi văd de treaba mea, și gata!"

Zvirli țigara la dreapta, scuiță la stînga, și trecu la masa lui, sub tabloul de propagandă antialcoolică.

„Să știi că iar l-o muștruluit nevastă-sa... șopti Iacobache spre cei din juru-i, clipind dintr'un ochiu. Apoi trase pe Șapsa la o parte. — Ascultă, domnu' Șapsa, ai vorbit cu Fișel?

— Cu Fișel? L-am văzut pe Fișel.

— Eu nu te 'ntreb dacă l-ai văzut. Eu te 'ntreb dac'ai vorbit cu el. S'a apucat, de ziua boerului, s'amestece acolo o vorbă despre o afacere de crîsmă... Mi-a spus Nacovici. Apoi bine, mi se pare că sîntem înțeleși.

— Eu n'am fost acolo, cum ți-am spus, se apăra Șapsa. Dar ce are aface dac'a spus boerului? Am vorbit cu el. Afacerea se 'nțelege că trebuie s'o facă cu dumneata și cu conu' Filip. Doar se știe că un hoț de Jidan nu poate deschide crîsmă pe numele lui.

— Lasă gluma, Șapsa; aici vorbim lucruri serioase... îl muștră Iacobache. Dacă i-ai vorbit, bine, — ca să se știe. Cînd a avea nevoie, cunoaște drumul la mine și la Filip. Mai stai? urmă el trăgîndu-l la fereastră. Acuși vine și Nacovici. Trebuie să pu-

nem la cale din vreme chestia accizelor. E o afacere foarte bună, dar foarte delicată. Eu v'am spus: nu m'amestec decît cît trebuie, căci sînt autoritate, dar altfel vă pot face toate înlesnirile, ca un prietini..."

Şapsa zîmbea, privind pe fereastră.

„Ce este, Răducane? strigă apoi primarele cătră un om gros şi cu obrazul buhav, care intrase răpede pe uşă. Şapsa tresări.

— Domnule primar... am adus pe omul cel cu chestia... despre care v'a trimes răspuns cuconu' Filip.

— Aha-aha! Ce-am uitat eu? Ce-am uitat eu? Îngină Iacobache, privind în podele, apoi în tavan. Să-l aducă aici!— Apoi se pâlî cu palma peste frunte.—Cum îl cheamă?

— E unu' Vasile Brebu, pîndar pe Halm.

— Apoi se 'nfelege, asta-i! Trimete răpede un vătăjel să-mi poftească la primărie pe frate-su Androne. Mî se pare mie că aici nu-i lucru curat. Trebuie să fie o punere la cale a acelu Androne.

— D'apoi, domnule primar, nu s'a 'ntîmplat cine ştie ce...

— Cum se poate! Nu s'a întîmplat cine ştie ce, domnule subcomisar? Aşa cercetare ai făcut dumneata?

— Eu n'am făcut nici-o cercetare, dar aşa spun feciorii boereşti. Nu-i nici lovire, nici prădăciune...

— Aşa? nu-i nici prădăciune, nici lovire? Să vedem. Am făcut eu multe cercetări de-aceste ş'am descoperit ce nici cu gîndul nu gîndeşti... Trimete după Androne. Şi adă-mi-l încoace pe vinovat..."

Cu trupu-i mare, prea strîns în uniforma jerpelită, subcomisarul eşi, frecîndu-şi gînditor nasul prea rumăn... După ce eşi pe uşă, ridică supărat din umeri:

„Apoi dacă-i dumnealui mare şi tare, dacă dumnealui face şi cercetează... bombăni el, atuncea eu de ce-s pus aici?... Măi căpcăunule! strigă el cătră Nastratin. Zvîrle ţigara şi nu mai casca atîta. Du-te până la Androne Brebu şi adă-l numaidecît aici. Il cheamă domnu' primar pentru cercetare. Te-ai dus? Ai venit?

— D'apoi că doară aici nu-i la militarie... mîrrii Nastratin, îndosînd ţigara.

— Ce-ai spus?

— Mă duc, domnu' comisar.

— Hai-hai, măi beţivule, c'acuşi îţi scot o măsea mai repede decît Zaharia bărbierul.

— Da,— mi-i scoate pe dracu'... urma a mîrrii vătăjelul, după ce eşi pe uşă. Parcă tu duci la ureche? Nu bei toată noaptea la Ioina? Ferice de tine şi de măta care te-o făcut!..."

Subcomisarul aduse pe feciorii boereşti la uşă, şi împinse înlăuntru pe Vasile Brebu aşa cum era, legat cot la cot şi plin de sînge.

„Intră înlăuntru şi răspunde!“ îi strigă el punîndu-i mîna după cap şi cercînd a-l brînci.

Omul era însă mare și voinic și părea că-l tîrîe după el pe subcomisar.

„Aista-i!“ grăi Răducan, eșind la iveală.

Toți îl priviră în tăcere. Primarele își răsucea un mănunchiu de fire din barbă și obrazul lui stricat de vărsat avea încrețituri batjocoritoare.

„Tu ai comis fapta?“ întrebă el.

Vasile își întoarse privirile în fund, unde era masa lungă a consiliului comunal, înconjurată de scaune. Acolo pe părete, în rame aurite, stăteau portretele suveranilor, care-i zîmbiră. Dar el nu știa cine-s.

„Tu ai comis fapta?“ îl întrebă mai tare primarele.

Pîndarul își întoarse spre Iacobache brăzdătura vînăță de harapnic. Avea ochii ca 'ntr'o negură. Părea fără înțelegere și nesimțitor.

„Mă! se vîri în el primarele, parcă voia să-l împungă. N'auzi ce te 'ntreb? Nu 'nțelegi?“

— Nu 'nțeleg, cucoane... răspunse cu vocea-i oboșită flăcăul.

— Cum nu 'nțelegi? Ce-ai căutat, măi, la coșere? Pe cine-ai vrut să prăzi? Pe cine-ai vrut să omori? Socoți că n'am să scot eu adevărul din gura ta? Am să-l scot cu tol cu măsele și cu limbă! Și am să-l strunesc și pe badea Androne. El îi cai-macanu răutăților în comuna mea.

— Ce ai, cucoane, cu bădița Androne? El n'are nici-un amestec în treaba asta.

— Care treabă? Ce-ai căutat la coșere?

— Cucoane, nu-i vorba de nici-o prădăciune și de nici-o răutate!...“ grăi hotărît Vasile Brebu și-și întoarse ochii în pămînt îndărătnic.

Iacobache icni: Ha-ha! și-și aținti ochii străpungători asupra omului. Răsufli scurt pe nări fum, zvîrli țigara și se repezi să lovească.

„Nu da, cucoane!“ răcni pîndarul, ridicînd deodată ochi fioroși.

În odaie se făcu tăcere. Primarele se opri, cu același icnit: Ha-ha! Și-și duse la favorite mîna cu care voia să lovească. „Stăm de vorbă noi singuri, într'un salon deosebit... adăogi el c'o voce dulceagă și stăpînită... Du-l, Răducane, la bașcă și-l mai cercetează până ce viu eu... Să mă înștiințezi cînd a sosi jupîn Androne... Să vezi ce frumos ai să arăți tu, măi băete, cum s'au petrecut toate...“

Vasile își plecase iar ochii și tăcea. Subcomisarul îl împinse dela spate spre ușă. Avea un ris vesel, pentru sine, și-și umbrea nasul, ca să nu vadă primarele. „Dumnealui crede c'ășa se cercetează... mormăi el. Mai bine ei pe om cu delicateță, c'un pahar de vin și c'o poveste... Ha!, măi băete, și mi-i spune mie. Eu sînt comisar și te 'ntreb, iar tu trebuie să-mi spui.

— Da' n'am ce spune, domnule comisar.

— Apoi dacă n'ai ce spune, lasați-mă 'n pace, că eu am alte treburi. Eu is altfel de om. Ce am eu să m'amestec între voi? Eu is neam de boer, bre, ș'așa mi-a fost destinul, să-mi petrec viața aici, între țopirlani. Da' am făcut cerere să mă mute iar. Nu mă lasă moșu-Grigoriță dela Eș. Viriți-l aici la bașcă, că eu am o leacă de treabă la Ioina. Poate căutai, bre, vre-o fată cu care te afli tu bine...

— Asta-i, cucoane! răspunse rîzînd unul dintre feciorii boerești.

— Asta-i, măi Vasile? întrebă vesel Răducan, și-și răsucea o țigară. Asta-i, bre, Vasile? Și-și ridică nasul rumăn spre flăcău. Aista-i un om primejdios, urmă el clătînînd din cap. Se uită urît și nu vrea să răspundă. Viriți-l acolo și 'nchideți bine ușa..."

Cînd intră Filip Nacovici în primărie, Iacobache încă nu se liniștise. Trăgea des fumuri din țigară și se plimba pe dinaintea meselor rîzînd și vorbind, însă demnitatea lui fusese adînc jig-nită. Ochiu-i tulbure avea halucinații sîngeroase. Totuși judecata rece îl îndemna la prudență.

„Pare om periculos... zise el cu liniște prefăcută, eșînd întru întîmpinarea vechilului.

— Cine?

— Individul pe care mi l-ai trimis.

— Ași! îngîină alene și nepăsător Nacovici.

— Ascultă-mă ce-ți spun, cucoane. Eu cunosc oamenii.

— Bine, fă cum crezi de cuviință. Din partea boerului nu este nici-o pretenție.

— Asta-i încă una! strigă indignat Alexandrescu. Dar cu legea și cu rînduiala ce facem? Mîni vine să fure la mine; poimîni la dumneata..."

Nacovici ridică din umeri. Voi să răspundă ceva, dar se răsîndi, lăsă totul baltă și trecu la Șapsa. Il apucă de-un bumb dela haină, îl trase la o fereastră și începu a-i șopti ceva hotărit, cu sprincenele încruntate.

„Cucoane, cînd îi am în mîină, pe el și pe frate-su, eu nu-i las! declară dede parte Iacobache.

— Bine, bine!" îngîină Filip. Și urma a vorbi. Iar Șapsa asculta atent, cu urechea întoarsă spre el și cu ochiul așintind dușamelele.

În după amiaza aceia Costi și Vasile Pușcașul trecură la Siret, cu docarul, avînd pe Stop între ei. Vremea se luminase. Un vîntișor iute cu zumzet de strune, mînase nouri cătră miază-noapte. Cînd lăsară tirgul și începură a coborî coasta, ajunseră, între maghernițele dela margine, pe feciorii boerești, cu prinsul lor. Era tot sîngerat, zbîrlit și sălbatic. Umbla cu spatele încovoiat și luneca prin glod, cu opincile-i mari, la fiecare pas.

„Unde-l duceți? întrebă feciorul boerului.

— La coșere... se face cercetare. Vine și domnu' primar. Aduce și pe frate-su Androne.

- Acela ce vină are? N'a fost prins cu nimica.
- Nu știu..." răspunse cu nepăsare feciorul boeresc.
- Docarul trecu înainte. Pîndarul nici nu ridicase ochii. Mer-seră așa o vreme în lăcere. Apoi Costi întoarse capul spre pușcaș.
- „Ascultă, Vasile, mie, drept să-ți spun, nu-mi prea place omul ista...
- Care om, cuconașule?
- Iacobache, primarele.
- A! Iacobache? Dă, se cheamă că-i omu' stăpînirii...
- Mi se pare că el consideră comuna ca un bun personal, care trebuie să-i aducă venituri.
- Eu știu, cuconașule? Îngîmă nehotărît pușcașul. A fi fiind cum spui mata, da' noi sîntem niște țărani și nu ne pricepem. Are leafă tare bună, și-i în rînd cu boerii.
- Cum în rînd cu boerii, Vasile? Cu care boeri?
- Nu te supara, cuconașule, zîmbi Vasile. Boeri de cei mai mititei și mai proști. Da'-s destul de răi, bată-i mama cailor..."
- Băiatul rîdea cu plăcere și plăti c'un pachet de tutun gluma pușcașului. Și urmară a vorbi, coborînd spre tainicile zăvoaie din văi...

Mihail Sadoveanu

Filozofia lui Immanuel Kant

La 22 April, anul acesta, s'au implinit două secole dela nașterea genialului filozof german Immanuel Kant. Cu ocazia acestei aniversări, bibliografia filozofiei kantiene s'a îmbogățit cu câteva publicații nouă; dar nu în așa măsură ca aceste publicații să atragă atenția în mod special. De mai bine de o sută de ani se publică asupra filozofiei lui Kant, tot așa de mult ca anul acesta. Kant nu este dintre scriitorii care se desgroapă cu ocazia unui centenar: el este în plină actualitate astăzi, cași pe timpul cît a fost în viață. Și nu numai în țara lui, ci în toată lumea cultă. Nu este un alt filozof în Europa, care să fi provocat prin scrierile lui atîtea discuții și atîtea construcții teoretice, ca el. Toți gînditorii mari ai Europei sînt, dacă nu influențați direct, determinați în tot cazul la o atitudine filozofică, prin Kant. Incepînd din secolul al XIX-lea s'ar putea chiar susține, că producția filozofică a fiecărui popor din Europa stă în raport cu înțelegerea pe care fiecare popor o are despre filozofia acestuia. Este cu atît mai originală producția, cu cît și înțelegerea lui Kant este mai adîncă. Francezii care au cunoscut pe Kant prin Ch. Renouvier, și Englezii, prin William Hamilton, vin în prima linie, fiindcă ei au avut parte de niște profunzi tîlmăcitori ai spiritului kantian. Celelalte popoare au cunoscut pe Kant indirect, din aceia ce au scris discipolii discipolilor lui Kant. Filozofia italiană s'a inspirat mai mult din Hegel decît din Kant; filozofia daneză, holandeză, suedeză și norvegiană, din Fichte și Schelling; filozofia rusă din Hegel și Karl Marx; filozofiile celorlalte popoare, din izvoare încă și mai depărtate. Ele n'au originalitatea celei franceze și celei engleze. Filozofia romînă, de asemenea, intrucit a fost cu puțință filozofiei să prindă rădăcini la un popor care a trăit în condiții atît de neprielnice culturii, cum a trăit poporul nostru, tot prin influența kantianismului a fost susținută. În el și-a găsit

inspirația Eminescu. Subt influența lui; deși colorată de Schopenhauer, a fost activitatea didactică a lui Titu Maiorescu. El singur a izbutit să formeze o tradiție filozofică în Universitățile noastre.

Cum se explică această însemnătate covârșitoare a lui Kant în filozofia europeană? În chipul cel mai simplu. Filozofia lui Kant este nu numai un produs caracteristic al gândirii europene, dar este însăși această gândire, recapitulată în problemele ei esențiale, și pusă înaintea unor soluții îndrăznețe și originale, cum n'a mai fost ea pusă până astăzi. Kant răspunde aspirațiilor intime ale sufletului european. Acest suflet, în deosebire de acela pe care îl găsim la locuitorii continentelor dimprejur, are încredere în puterea rațiunii, pe urma dialecticii căreia el speră să dobândească adevărul, și prin adevăr stăpînirea naturii. Acest suflet se mai concepe pe sine, ca de o esență superioară, și în consecință cere pentru indivizii în care el se întrupează, dreptul la o viață deasupra materiei. Europeanul este inventiv și conștient în determinările sale practice. El crede, că atât natura materială, cât și organizația societății omenești, se pot transforma și perfecționa. Deaceia el a început prin a se admira, în timpul civilizației elne, în rolul de artist, și a sîrșit, în timpul nostru, prin a se admira în rolul de industrial și de reformator politic. Pentru un asemenea suflet nu putea fi problemă mai mare decît problema limitelor rațiunii: întrebarea, întrucît stă în puterea rațiunii făurirea lumii sensibile și a lumii morale? Incercările de a deslega această problemă se înșiră ca un fir roșu peste toată dezvoltarea gândirii europene. Dela Socrate și până la Leibniz n'a fost problemă mai centrală pentru filozofi. Toți și-au dat părerea asupra ei. Unii exagerînd, alții disprețuind puterea rațiunii. Între cei dintăiu avem pe metafizicianii idealiști și între cei din urmă pe scepticii. Metafizicianii nu vedeau nicio limită pentru puterea rațiunii. Ei socoteau dialectica drept instrumentul cel mai sigur, atât pentru găsirea adevărului cît și pentru fixarea idealului. Scepticii, dimpotrivă, vedeau numai limite. Atît adevărul, cît și motivele activității morale rezultă, pentru ei, din experiența simțurilor; rațiunea nu aduce dela sine nimic valabil. În secolul în care apare filozofia lui Kant, aceste două direcții stau față în față, fără puțință de conciliare. Cea dintăiu reprezentată prin tradiția scolastică și prin școala lui Descartes, cea de a doua prin tradiția materialistă și prin scepticismul lui David Hume. Kant aduce cel dintăiu o deslegare valabilă, care stabilește o conciliare. Cîtă vreme va fi valabilă această deslegare,—aceasta se va vedea în viitor. Deocamdată ea rămîne, până ce în favoarea vechilor direcții nu se va produce un argument nou.

Așa se explică această covârșitoare influență de care se bucură Kant în zilele noastre. Peste filozofia sa nu se poate trece, fie pentru a se reveni la sistemele filozofice vechi, fie pentru a se

construi altele nouă. Kant poate să fie combătut, chiar depășit ; în nici un caz însă ignorat.

I

Increderea în dialectica rațiunii nu trebuie confundată cu increderea în anticipațiile subiectivității. Pe aceasta din urmă o găsim nețărnută dela primele licăriri ale conștiinței omenești. Cu cât este mai primitiv chiar sufletul omenesc, cu atât el este mai antropomorfic adică inclinat să vadă lumea prin prisma subiectivității sale. Rațiunea nu este însă subiectivitatea, ci este controlul asupra subiectivității prin judecată ; este voința de a alege realul din aparență, eternul din schimbător. Această voință vine deodată cu cultura. Primii europeni, care au înțeles-o și propăvăduit-o altora, au fost, după cunoștințele noastre istorice, filozofii elni ; înainte de toți, Socrate. Platon, discipolul acestuia, a definit-o ca instrumentul divin al cunoașterii realului. Acest real consistă într'o lume aparte de idei eterne și perfecte, la care omul se ridică prin rațiune. Exercițiul rațiunii este dialectica : arta de a scoate din date contradictorii acela ce nu se contrazice, de a găsi eternul sub învălșul înșelător al sensibilității fiecărui individ. Continuatorul cel mai ilustru al lui Platon, Aristoteles a suprimat din filozofia sa, lumea ideilor, dar a lăsat rațiunii dialectica. Pentru Aristoteles, cași pentru Platon, rațiunea deosebește și fixează acela ce este necesar și universal, și dă astfel sufletului omenesc puterea de a se ridica deasupra materiei la o vlață organizată după principii și idealuri metafizice. Alături de Aristoteles n'au lipsit însă și detractorii dialecticei. Sofiștii negau valabilitatea adevărului pentru toți oamenii. Iar scepticii negau până și posibilitatea adevărului. Cultura antică a sfișit, după o îndelungată oscilație între idealismul raționalist și materialismul sceptic, prin a se pierde în misticismul oriental.

Acestei culturi îi urmează o lungă perioadă de dogmatism teologic : cultura medievală creștină. În această perioadă, dialectica este din nou exercitată, dar nu în vola ei liberă ca instrument de cercetare științifică, ci ca servă a credinței bisericești pentru justificarea dogmelor. Ea se alege, din toată această perioadă, cu deosebită agerime în prinderea subtilității gândului, dar rămâne, în rezultate practice, fără niciun spor.

Renașterea antichității readuce libertatea dialecticei. Descartes, filozoful care începe era modernă, deschide dialecticii orizonturi nouă, dind o nouă înțelegere cugetării și spiritului. Nici-un filozof până la dînsul nu-și pusese lămurit întrebările : în ce consistă certitudinea, și ce rol are funcția cugetării în stabilirea acesteia. Descartes face din cugetarea clară și distinctă criteriul înțelegerii certe, și prin aceasta implicit al științei. Cum însă cugetarea clară și distinctă caracterizează raționamentul matematic, devine matematica astfel instrumentul științei. Dialectica ia acum

o îndrumare sigură, mai sigură decât o avusese la Platon, cu toate că și acesta făcuse deseori apel la ilustrațiile geometricei. Drepturile raționalismului se restabilesc, prin urmare, din nou cu Descartes. Școala acestuia domină un moment întreaga gândire a Europei apusene. Dar, nu mult în urma lui, scepticismul găsește un puternic sprijin în cercerările științelor biologice și psihologice. Cugetarea, din care Descartes făcuse baza certitudinii, este explicată psihologicește de John Locke și David Hume ca o simplă asociație de senzații. Dialectica rațiunii este aservită sensibilității și constrinsă să cedeze înaintea empirismului. Astfel lupta veche dintre raționalism și scepticism amenința din nou să revină și să osindească la sterilitate filozofia europeană, când apare Kant.

II

Pentru a înțelege, cum se cuvine, filozofia lui Kant, nu este destul să arătăm pozițiile în care se găseau sistemele filozofice dinaintea lui, la care să adăugăm apoi orizontul nou al kantianismului; ci trebuie se vedem, cum se oglindeau aceste filozofii în mintea însăși a lui Kant; ce socotea Kant, că este dovedit, în aceste filozofii, și deci în afară de discuție, și ce era nedovedit; ce era, în aceste filozofii, pentru el, esențial, și ce nu.

Incepem prin a arăta ce era, pentru Kant, dovedit și deci în afară de discuție din filozofii timpului său.

Era, pentru el, dovedit, mai întâiu, că matematicile și științele naturale, întrucit acestea se întemeiau pe matematică, cuprindeau în ele adevăruri necesare pentru toată lumea. Prin urmare raționalismul avea, într'o privință dreptate. Mintea omenească posedă de fapt adevăruri, pe care ea le sprijină pe raționament și nu pe experiență. Dar în același timp este tot așa de dovedit, pentru el, că o conștiință omenească, întrucit se întrupează în individul om, nu poate cunoaște ceva decât prin experiența simțurilor. Descoperirea funcțiilor sistemului nervos, petrecută nu de mult înaintea lui Kant, dovedea aceasta cu prisos. Prin urmare, avea dreptate, într'o privință, și scepticismul, cind nu uită subiectivitatea individului.

În al doilea rând, este în afară din discuție pentru Kant, că aceia ce constituie comunitatea dintre oameni are la bază o realitate deosebită de realitatea fiecărui om în parte. Fără această comunitate n'ar fi posibilă nici înțelegerea dintre oameni, nici societatea omenească însăși. În ce constă această comunitate, este o întrebare la care Kant dă diferite răspunsuri. Uneori (d. ex. în *Träume eines Geistersehers erläutert durch die Träume der Metaphysik*,* 1766), el înclină spre o lume de forțe spirituale,

* Unele rile unui vizionar explicate prin visele Metafizicii.

care ar sta între ele în raportul de unitate; altele (d. ex. în *Von den verschiedenen Racen der Menschen*,* 1775), el înclină spre dispozițiile de rasă și germeii hereditari, care ajung să se dezvolte la acela ce sînt în șirul de generații iar nu în individul izolat; alte ori, în sfîrșit, într'un fel de instinct de spontaneitate, care condiționează sensibilitatea (în scrisorile către Marcus Herz și în *De mundi sensibilis atque intelligibilis*,** 1772).

Dar mai presus de orice, în afară de discuție este pentru Kant părerea, că natura în întregimea sa este un cosmos armonic, ale cărui legi se condiționează de o unitate. Unitatea aceasta este datorită unei forțe centrale, care uneori se confundă cu gravitația (așa în primele scrieri sub influența lui Newton), altele cu finalitatea organismelor (în scrierile din spre sfîrșitul vieții); în tot cazul, natura nu se rezolvă într'un mecanism curat spațial, cum credea Descartes, ci într'un dinamism efectiv cum credeau Leibniz și Newton.

Esențial în toate discuțiile filozofice din timpul său era pentru Kant faptul, că atît dogmatismul raționalist, cît și scepticismul empirist nu-și acordau reciproc concesiuni, crezîndu-se fiecare în stăpînirea adevăratei metode de cercetare. Despre granițele, în care dialectica rațiunii avea valoare, nu se întreba raționalistul, precum nici empiristul nu se întreba de granițele valorii experienței; fiecare mergea până la ultimele consecințe ale premiselor dela care pornea, chiar cînd aceste consecințe duceau la adevărate antinomii. Cu deosebire antinomile la care ajungeau raționaliștii, erau pentru Kant, profesor de logică, obiectul unei continue reflexiuni. Încă dela primele sale lucrări (*Principiorum primorum cognitionis Metaphysicae nova delucidatio*,*** 1755) el urmărea cu atenție greșelile aplicației pe care în multe cazuri le aveau primele principii ale Metafizicii. Cu totul grav părea lui Kant cu deosebire faptul că în filozofia timpului său nu se putea găsi o bază teoretică sigură pentru morală și religie. Rigorismul moral în care el fusese educat, precum și aspirațiile societății în regi în care trăia, cerea o soluție radicală în contra scepticismului și materialismului. În același timp însă o soluție teologică era cu neputință. Progresele științei nu îngăduiau o revenire la dogmatismul scolastic. Kant trăia în secolul așa numit al luminii; era pătruns de reforma religioasă a lui Luther, și era contemporan cu mișcarea marelui revoluționar francez din 1789; împrejurări mai mult decît hotărîtoare ca să-l facă să simtă că o filozofie în care lipsea fundamentul moralei și al religiei nu putea pretinde la guvernarea spiritelor. Trebuia o filozofie, în care credința să poată sta ală-

* Despre diferitele rase ale oamenilor.

** Despre lumea senzibilă și inteligibilă.

*** O nouă elucidare a primelor principii de cunoaștere a Metafizicii.

turi de știință, egal de îndreptățite și una și alta din punct de vedere teoretic.

Această filozofie este tocmai opera lui Kant. Originalitatea acestei filozofii stă în găsirea unei perspective de sistematizare a cunoștințelor socotite ca dovedite, în lumina căreia afirmările care păreau mai înainte că se exclud, să se prezinte de aici înainte, într'o condiționare necesară, ca părțile unei unități armonice. Perspectiva nouă a numit-o el transcendentalism. Sistematizarea : criticism transcendental. Denumirile amfîdouă sună a ceva scolastic; în fapt ele însă acopăr gîndiri corespunzătoare ultimelor rezultate științifice din timpul lui Kant, poate chiar anticipații asupra viitorului. Să vedem în parte pe fiecare.

Transcendentalism este perspectiva din care judecă o cunoștință, cineva care nu se preocupă de origina psihologică a acesteia, ci de valoarea pe care ea poate să o aibă ca parte a unui sistem de adevăruri necesare și universale. Origina depinde de experiența fiecărui individ; valoarea, de acordul cu conștiința în genere a tuturor indivizilor. Orîșice fapt petrecut într'o conștiință individuală, este implicit o știință despre ceva,— chiar în vis, individul are știință despre ceva; dar știință cu valoare de adevăr nu are individul decît în faptele care concordă cu condițiile unei conștiințe în genere, supra individuale. Această conștiință în genere, supra individuală, nefîind înzestrată cu simțuri, cum este înzestrată conștiința individului concret, nu-și poate întrupa întuițiile cum și le întrupează individul concret; prin urmare, ea nu se bucură, de o experiență așa cum ne este dat să cunoaștem noi oamenii, fiecare în parte; cu toate acestea ea condiționează experiența fiecăruia dintre noi, fiindcă altfel nu s'ar explica valabilitatea experienței noastre pentru toți oamenii. Tot ce putem noi oamenii comunica prin cuvînte; tot ce putem subsuma sub noțiuni logice; tot ce putem formula în legi științifice; prin urmare orice cunoștință cu un caracter de obiectivitate, este eșită din împreunarea experienței noastre subiective individuale cu condițiile unei conștiințe în genere. În afirmările noastre sînt două elemente de deosebit: unul receptiv, datorit impresionabilității simțurilor, altul spontan, eșit din condițiile imanente ființei noastre, ca părtaşă a unei conștiințe în genere; unul *a posteriori*, adică produs după ce începe experiența, altul *a priori* de odată cu începutul experienței. Valabile pentru toți oamenii sînt cunoștințele, întrucît cuprind elementul *a priori*, fiindcă acesta este elementul invariabil în toate conștiințele omenești.

Este ușor de înțeles avantajul pe care îl prezintă această perspectivă pentru a împăca divergența dintre raționalism și scepticismul empirist. În *Kritik der reinen Vernunft*,* 1781, vedem cum se face această împăcare. Atît raționalistul cît și scepticul erau pînă acum intransigenți, fiindcă ei nu țineau

* Critica rașunii pure.

samă de limitele în care instrumentul lor de cercetare era îndreptăţit să se exerciteze. Raţionalistul credea inutilă experienţa simţurilor şi vrea să dobîndească toate adevărurile prin raţiune, fiindcă pentru el raţiunea avea un câmp de extindere nelimitat; empiristul, tot aşa, pe poziţia opusă. Kant arată însă că raţiunea îşi are marginile determinate de elementul *a priori*; elementul *a posteriori* rămînînd în afară de ea pentru totdeauna. Elementul *a priori*, cel mai înaintat din câmpul experienţei este constituit din formele de timp şi spaţiu, care pătrund ca un schelet în trupul intuiţiei sensibile, dîndu-l acestela o structură uniformă pentru orice conştiinţă: asupra acestor forme dialectica raţiunii este valabilă; dar dincolo de aceste forme, în câmpul materialului sensibil primit de simţuri, ea nu are nici o valoare. Astfel asupra figurilor geometrice şi raporturilor numerice, care sînt construite din formele de spaţiu şi timp, se pot face deducţii raţionale, dar nu şi asupra însuşirilor de culoare, de sunet, de miros, etc. pe care le găsim împreunate cu corpurile în experienţă. În partea opusă experienţii simţurilor, adică, oarecum, peste formele *a priori* de timp şi spaţiu, vine intelectul cu noţiunile şi schematismul lui *a priori*, aici dialectica raţiunii este la locul său; dar Kant are grija să ne spună că rezultatele dobîndite de dialectică în acest câmp pur al raţiunii leagă raţiunea numai, nu şi experienţa: adică aceia ce este dedus după toate regulile logice ale raţiunii poate fi fără existenţă în realitatea experimentală. Existent în realitatea experimentală este aceia ce se ridică pe datele intuiţiei simţurilor. Chiar figurile geometrice şi raporturile numerice nu ar putea constitui obiectul unei ştiinţe sigure, cum este Matematica, dacă n'ar fi cuprinse în structura intuiţiei. Cu un cuvînt, raţionalul fără intuiţie are tot aşa de puţină valoare pentru ştiinţă, cum are şi intuiţia fără elementul *a priori*. Fără controlul intuiţiei raţiunea cade în paralogisme, iar intuiţia fără elementul *a priori* dă un material subiectiv, fără valoare ştiinţifică. Raţionaliştili aduceau înainte ca argument al valabilităţii deducţiei raţionale în afară de orice amestec cu experienţa, existenţa ştiinţei matematice, care, după ei, şi-ar constitui obiectul din definiţii, şi ar găsi adevăruri nouă din simpla analiză a acestor definiţii. Eroare, susţine Kant. Matematicile duc la adevăr, fiindcă obiectul lor este format din construcţii intuitive de spaţiu şi timp. Dacă spaţiul şi timpul ar fi noţiuni abstracte, ele n'ar putea fi o bază pentru adevărurile evidente de sine. Întrebarea dar pe care şi-o puneau mai înainte raţionaliştili: cum este cu putinţă o ştiinţă a Matematicei, care se susţine numai pe raţionament? trebuie să se schimbe în întrebarea: cum sînt posibile sintezele apriorice intuitive ale Matematicei, care să facă posibilă judecata ei sigură? Şi Kant răspunde: sînt posibile judecăţile sigure ale Matematicei, fiindcă sînt eşte din construcţiile intuitive ale formelor de spaţiu şi timp. Raţionamentul matematic nu scoate adevărul cel nou, analizînd conţinutul definiţiilor abstracte,

ci sintetizând în judecată elementele pe care i le dau formele *a priori* ale intuiției. Știință sigură este dar știința matematicilor, fiindcă ea numai poate porni dela judecăți sintetice *a priori*; celelalte științe au în ele propriu zis o știință sigură numai în atita, cît pot fi transpuse în judecăți matematice.

Acesta este transcendentalismul pe care îl găsim în *Kritik der reinen Vernunft* demonstrat până în amănunt sub toate fețele. Perspectiva nouă pe care ne-o deschide această scriere ne lămurește multe. Ridicându-ne deasupra experienței, până la condițiile de care depinde valabilitatea datelor acesteia pentru știință; scoborîndu-ne din înălțimea speculațiilor rațiunii până la rădăcina intuitivă de care orișice conștiință individuală este legată; alegînd domeniul pur al rațiunii de domeniul experienței, putem înțelege înșfîșit cauza erorilor din filozofia dinaintea lui Kant. Ne explicăm pentru ce Matematica are un loc privilegiat între celelalte științe; pentru ce axiomele geometrice sînt evidente pentru toată lumea, și pentru ce orice altă știință, ca să ajungă la evidența Matematicii, trebuie să împrumute judecățile acesteia, fiindcă acestea sînt singurele care pornesc direct dela sinteze intuitive *a priori*! Ne explicăm însă, mai ales, pentru ce dialectica rațiunii cădea în atîtea rătăcirii. Neîntînd samă de intuiția dialectică apuca pe calea paralogismelor. Ea dovedea astfel: existența lui Dumnezeu, existența sufletului; existența nemuririi, etc. și atîtea alte existențe, care nu existau decît în speculația pură. În realitatea omenească nu există decît aceia ce poate să îmbrace forma intuiției, și din aceasta încă nu este valabil pentru știință, decît aceia ce se păstrează în perspectiva conștiinței în genere.

Până aici avem perspectiva transcendentalismului; adică metoda lui Kant de a alege din rezultatele filozofiei timpului său aceia ce o critică profundă lasă să trăiască mai departe. Dacă s'ar fi oprit Kant aici, el încă ar fi fost unul dintre cei mai iluștri cugetători ai Europei moderne. Sînt comentatori de ai săi care cred chiar că aceasta este partea cea mai importantă din întreaga sa operă. Kant nu s'a oprit însă aici. După 1781, cînd apare *Kritik der reinen Vernunft*, el publică alte scrieri, în care deși metoda critică nu este înlăturată, prevalează totuși tendința sistematizării prin ajutorul dialecticii raționale. La 1783 apare *Kritik der praktischen Vernunft**; la 1790, *Kritik der Urtheilskraft*** la 1797, *Die Methaphysik der Sitten*,*** etc. scrieri care arată pe Kant într'o nouă lumină. Logica cedează acum înaintea intereselor morale. Kant, după ce a fixat limitele experienței și ne-a aratat că dincolo de aceste limite încetează obiectul științei, insistă în ultimele sale scrieri tocmai asupra do-

* Critica rațiunii practice.

** Critica judecării.

*** Metafizica moravurilor.

meniului de dincolo de experiență. În marginile experienței sensibile este știința, dincolo este morala. În știință avem judecățile bazate pe elementul *a priori* constitutiv al experienței; în morală avem judecățile bazate pe elementul *a priori* regulativ numai pentru experiență. În domeniul experienței științifice domnește determinismul causal riguros; în domeniul experienței morale domnește libertatea. În *Kritik der reinen Vernunft* domnește grija granițării precise între intuițiile, intelect, rațiune; între experiență și condițiile ei; între obiectiv și subiectiv,—în scrierile publicate în urmă domnește grija unificării sistematiei, pentru a pune în evidență primatul voinței și al fondului moral omenesc. Kant a reclădit Metafizica după ce o distrusese prin critica transcendențială, zic comentatorii care nu vor să vadă în Kant decît pe autorul „Criticei rațiunii pure”; Kant s'a complexat prin ultimele sale scrieri în mod genial, zic comentatorii adepții ai Metafizicei lui morale. Care au dreptate?

III

La această întrebare nu poate răspunde cineva mai bine decît prin o teorie împrumutată lui Kant însuși: Fondul sufletec al omului este așa de bogat în dispoziții și germeni, că viața individului nu este suficientă ca să-l scoată pe deaîntregul la lumină. De acela istoria omenirii, în loc de a fi repetarea servilă a faptelor trecute, este o perpetuă renovare, fiindcă nesfîrșit este adîncul din care es conflictele între oameni. Așa și cu fondul filozofic al unui gînditor. Nicio scriere nu-l poate da în întregime. Iar dacă este să se vorbească de unitatea gîndirii filozofului, nu în uniformitatea carturărească a materialului de construcție trebuie ea căutată, ci în origina conflictului care a provocat gîndirea lui dintru început.

În întrebarea de mai sus, de altmîntrelea, nu străbate pe atîta grija comentatorului obiectiv de a avea o bună înțelegere a filozofiei lui Kant, pecît ambiția continuatorului lui Kant, de a-și vedea direcția justificată prin selecționarea teoriilor acestuia. Întrebarea a preocupat, în adevăr, cu deosebire pe acei care s'au crezut chemați să continue pe Kant. Așa, în primul rînd pe Arthur Schopenhauer, după care Titu Malorescu o impusese depe catedră și la noi.

Important este, nu răspunsul la întrebarea formulată mai sus, ci răspunsul la întrebarea: găsim oare în origina gîndirii kantiene, în conflictul de idei, care a chemat la viață activitatea filozofică a lui Kant, justificarea sistematizării date în scrierile din urmă? La această întrebare nu putem răspunde decît afirmativ. Dela primele scrieri, Kant își tradează înclinatia spre Metafizica pe care o găsim în *Kritik der praktischen Vernunft* și în *Metaphysik der Sitten*. În *Allgemeine Naturge-*

schichte und Theorie des Himmels * scrisă în 1755, numeroase pagini vorbesc de nesfârșita putere creatoare a divinității în legătură cu creația cosmosului din haosul primitiv; de ordinea providenței care leagă universul până în particulele sale cele mai infime; de grandioasa privire care se deschide spiritului omenesc eliberat din lanțurile materiei și ridicat la contemplarea infinității cerului; de perfecționarea nesfârșită a locuitorilor planetelor, perfecționare pusă în raport cu distanța dela soare, și de multe alte ca acestea, în termenii cei mai entuziaști. Kant nu este gânditorul, care vorbind de dumnezeire, să fi putut zice: este o ipoteză de care nu am nevoie; cuvinte care se atribuie lui Laplace. Pentru el determinismul legilor universului este o problemă, care nu se rezolvă prin o constatare de fapt, ci care începe tocmai să-l chinulască fiindcă este un fapt. De unde izvorăște acest determinism, și ce-l îndreptățește? Nu vine el din omogenitatea originară a particulelor universului, care se armonizează în structura unei inteligențe ce planează deasupra a tot ce ia ființă? Nu sint legate în aceeași necesitate faptul, că universul trebuie să fie înțeles, și faptul că universul este un tot armonic în constituția sa? Toate aceste întrebări nu și le pune un gânditor merit să rămână în marginile stricte ale științei. Pentru așa ceva era merit un Auguste Comte, nu însă un Kant. August Comte, la o generație după Kant, se mulțumește să știe, că alături de cognoscibilul, pe care îl sistematizează el ierarhic, există și un incognoscibil; coexistența acestor două lumi așa de diferite nu-l neliniștește. Pe Kant, dimpotrivă, incognoscibilul îl atrage. Existența a ceva dincolo de marginile științei,—și fiindcă știința se confundă cu domeniul intuiției, dincolo de marginile intuiției, ca un necunoscut, îl turbură. Universul, pentru el este o unitate; deci părțile lui se condiționează reciproc. Ce este dincolo de intuiție, nu este fără raport cu intuiția. Necunoscutul este o condiție a cunoscutului. Atunci însă dincolo nu este propriu zis necunoscutul, ci este *numenul*, acel ceva care există, dar nu se dezvoltă intuiției. *Numenul* este cu totul altceva decât incognoscibilul. Să-l vedem ce poate fi. Calea ipotezelor stă deschisă; ea stă deschisă încă din timpul lui Platon. Ce poate fi *numenul*? Idela? Forma imanentă materiei? Substanța divină? Monadele? Desigur toate aceste ipoteze au fost cumpănite de Kant. Nici una dintre ele nu l-a împăcat. Fiecare se putea susține și se putea combate. Era însă una nouă, despre care cărțile de filozofie nu vorbeau, dar care era în spiritul vremii; o ipoteză care, în domeniul activității sociale și politice, frământa sufletele, scoțind din adâncul omenesc, pe care îl cunoștea așa de bine Kant, motive nouă de încredere în viitor; era ipoteza pe care o întrevăzuse Descartes, când afirma că toate conștiințele omenești sint în fond identice; pe care o exprimase Jean Jacques Rousseau

* Istoria naturală generală și teoria cerului.

sub diferite forme : „conscience de la souveraineté“, „conscience sociale“, „conscience de l'humanité“... dar de al căreia rost filozofic nu se întrebese încă nimeni. Kant, prin educația sa profund morală și religioasă, prin enciclopedicele sale cunoștințe, era pregătit să fie primul ! *Numenul* este lumea conștiinței morale. Este voința autonomă în desăvârșirea perfecțiunii. Ce ar fi pentru noi universul întreg, dacă el n'ar fi obiect al înțelegerii ? Dar ce ar fi și înțelegerea lui, dacă n'ar fi valoarea înțelegerii ? Cine dă însă o valoare înțelegerii ? Voința omenească. Determinismul pe care îl constată omul în univers, este determinismul voit de el ; fiindcă el găsește în acest determinism o valoare. Dacă nu ar fi în conștiința omenească simburile întrebării : ce are și ce n'are valoare ?—nu ar fi știință, nu ar fi determinism. Voința omenească este îngrădită în aceia ce privește experiența prin mijlocirea simțurilor. În această lucrare există aceia ce ia forma intuiției. De această lume se ocupă știința propriu zisă. Dar în afară de intuiție, rămâne motivarea practică a faptelor voinței. Și aceasta nu întregă. O parte din această motivare ține încă de lumea simțurilor. Urmărirea fericirii aparține acestei lumi. Mai există însă o motivare curată, pornită din fondul autonom al voinței de a urmări binele în sine ; motivarea liberă. Aceasta constituie o lume aparte. Este lumea libertății, în care voința autonomă își urmărește propria sa perfecționare, neîngrădită de simțuri, neatrăsă de scopuri materiale. Perfecționarea trebuie să aibă un țel. Țelul este acela al divinității, pe care o poartă conștiința omenească în sine. Metoda perfecționării este rigorismul moral : lucrează așa, ca maxima voinții tale să poată fi aplicată în ori și ce moment, ca principiu al unei legiuri universale.

Astfel ajunge Kant să dea filozofiei o sistematizare nouă direct opusă predecesorilor săi. Se trudiseră aceștia până la el să găsească o conformitate între cunoștințele omenești și natura lucrurilor din afară, între motivele activității morale și între scopurile de plăcere și fericire externă ; Kant, răsturnând perspectiva, arată dimpotrivă, că lucrurile din afară sînt produsul condițiilor care constituiesc știința ; că valoarea faptelor externe iese din legea formală a autodeterminării voinței. Idealul cu care începuse cultura elină, și care a rămas în urmă o aspirație neclinită a sufletului european ; ideal, care făcea din om un artist creator tronind în mijlocul naturii, cu putința să domine prin știință și să trăiască liber în condițiile voite de el, niciodată n'a fost mai bine sprijinit decît prin filozofia lui Kant. De acela rămîne Kant reprezentantul cel mai caracteristic al spiritului european până astăzi. Actualitatea lui stă în contactul pe care îl păstrează încă cu acest spirit. Cît timp va dura optimismul european în puterea creatoare a minții și în autonomia voinței, se va aminti de Kant. Intr'un viitor apropiat vor afla și democrații, cînd democrația nu va mai fi o profesie de politician, ci o

convingere luminată, că n'a fost gânditor, care să le fi înlesnit succesul în opinia publică, altul mai mult decât același Kant.

Kant este filozoful optimismului nețărmurit în progres, în perfecțiune, în pace eternă... El a găsit teoria cea mai ademenitoare pentru a face omului dorit până și răul. Răul care se ascunde în adîncul sufletului omenesc este tocmai predestinat să scoată binele la lumină. Continuatorul său Hegel va zice: teza provoacă antiteza, pentru ca să se ajungă în urmă la sinteză. Iar Karl Marx va traduce aceiași teorie în termeni de economie politică: producția este cauza crizei, care la sfîrșit aduce o nouă organizare a producției. Optimism tare, fără replică. Atît timp cît va dura el, va dura și influența kantianismului, dacă nu chiar filozofia așa cum a sistematizat-o Kant.

C. Rădulescu-Motru

Oblomov

Partea II

I

Stolz era neamț numai pe jumătate, după tată : mama era rusoaică ; profesa legea pravoslavnică ; limba natală era—ru-sească ; o învăță dela mama și din cărți, în auditoriile universității, în jocurile cu copiii din sat, în atingerea cu părinții lor, în piețele Moscovei. Limba germană o avea dela tată și din cărți.

Crescuse și-și căpătase educația în satul Verhleovo, unde tatăl său făcea pe administratorul moșiei. Dela opt ani Stolz se așează împreună cu tatăl său la harta geografică, bucherisește pe Herder, pe Wieland, versuri din Biblie, și adună totalurile socotelilor analfabete ale țăranilor, mahalagiilor și lucrătorilor de fabrici, iar cu mama cetește istoria sacră, învață pe dinafară fablele lui Crilov și descifrează, silabisindu-l, pe Telemac.

Dela nuelușa de arătat literele alerga, împreună cu alți copii, să devasteze cuiburi, și nu arareori în ora de clasă, sau în timpul rugăciunii, din buzunarul lui se auzea piuitul unui puiu de cioară.

Uneori se întâmplă că tata șade, după masă, subt un arbore în grădină și-și fumează pipa, iar mama împletește la vre-o flanelă, coasă pe canva,—și deodată se aude zgomot din stradă, țipete, și o grămadă întreagă de oameni năvălesc în curte.

— Ce s'a întâmplat ?—întreabă mama, speriată.

— Il aduc iar pe Andrei, sînt sigur,—zice tata cu sînge rece.

Portița se deschide, și o mulțime de mujici, de femei și copii năvălesc în grădină. De bună samă l-au adus pe Andrei, dar—în ce hal ! Fără ghete, cu hainele sfîșiate și cu nasul turtit,—dacă nu al lui, al altui copil.

Mama se uita întotdeauna cu neliniște cum dispare Andri-

ușa pe cite o zi întreagă, și dacă nu intervenea tata să-l lase liber, l-ar fi reținut mereu lângă ea.

Il spală, îl primenește, îl schimbă, și Andriușa umblă o zi întreagă așa de curățel, de frumos; dar seara,—ba uneori și dimineața,—iar îl aduce cineva: murdar, cu părul zburlit,—de nerecunoscut; sau îl aduc mușcicii într'un car cu fin, sau vine în luntre cu pescarii, adormit pe năvod.

Mamel îl dau lacrimi, dar tata—nimic, ba încă râde.

— Are să fie un bun *bursch*, zdravăn *bursch*!—zice uneori Neamțul.

— Dar bine, Ivan Bogdanici,—se plîngea ea uneori,—nu trece o zi să nu se întoarcă cu vre-o vinătae, iar mai dăunăzi—cu nasul plin de sînge.

— Ce bălat ar fi, să nu-și julească nasul,—lui, sau altuia?—zicea tatăl, rîzînd.

Mama plîngea cit plîngea, apoi se așeza la pian și căuta uitare în Herz: lacrimile îi curg una după alta peste clape. Dar iată că vine Andriușa, sau îl aduc: începe să povestească așa de violu, de iute, că o face și pe ea să ridă; apoi e așa de deștept! În curînd a început să cetească pe Telemac cași ea, și să cînte cu ea la patru mîni!

Odată dispăru pe o săptămîină întreagă: mama își secă ochii de lacrimi; tata însă—nimic: umblă prin grădină și fumează...

— Iaca, dacă ar fi dispărut băiatul lui Oblomov,—zice el, răspunzînd nevestei, care-i propunea să plece după Andriușa:—atunci ași fi ridicat tot satul și poliția zemstvei. Dar Andriușa—vine! Zdravăn *bursch*!

Adouazi găsiră pe Andriușa dormind liniștit în patul lui, iar sub pat—o pușcă și un funt de praf și de halciuri.

— Unde ai fost? De unde ai luat pușca?—il copleși mama cu întrebări.—Dece taci?

— Așa!—atîta fu tot răspunsul.

Tatăl întrebă: gata traducerea lui Cornelius Nepos în limba germană?

— Nu,—răspunse bălatul.

Tatăl îl luă cu o mînă de guler, îl scoase afară pe poartă, îl puse șapca pe cap și îl izbi cu piciorul din spate, făcîndu-l să cadă.

— Pleacă de unde ai venit,—adaugă Neamțul:—și în loc de un capitol, să vii cu două capitole traduse, iar pentru mama—învață rolul din comedia franțuzească, pe care ți-a dat-o: altfel să nu te arăți!

Andrei se întoarse peste o săptămîină și aduse și traducerea, învăță și rolul.

După ce creșcu mai mare, tatăl începu să-l ia cu el în telega cu resorturi, îi puneă hățurile în mînă și-l porunceă să meargă la fabrică, apoi la cîmp, apoi în oraș, pela negustori, pela autorități, apoi la vre-o argilă, pe care o lua pe deget, o mi-

rosea,—uneori o lua chiar în gură,—îi dădea și băiatului s'o miroase, apoi îi explica ce e, la ce e bună. Altfel plecau să vadă cum se dobîndește potasa sau păcura, cum se topește slămina.

La paisprezece-cincisprezece ani copilul pleca singur cu telega, sau călare, cu geanta legată de șea, cu însărcinări din partea tatălui, și nu se pomenea să uite ceva, să încurce, să scape din vedere, să greșească.

— Recht gut, mein lieber Junge!—zicea tata, după ce asculta darea de seamă și, netezindu-l cu mîna-l lungă pe umăr, îi dădea două-trei ruble,—după importanța afacerii.

Mama mult timp curăța apoi funinginea, praful, argila și grăsimile de pe Andriușa.

Nu-i prea plăcea educația aceasta muncitorească și practică. Se temea să nu lase din fiu-său un simplu *bürger*, cum a fost tatăl. Toată nația nemțească o socotea drept o mulțime de adevărați mahalagi, nu putea suferi grosolănia, independența și mîndria cu care nemțimea își afișează drepturile-i milenare burgheze, întocmai cum își poartă coarnele o vacă, fără să știe a le ascunde cînd trebuie.

După părerea ei, în toată nația nemțească nu-i și nu poate să fie nici un singur „gentelman“. Nu găsea în caracterul nemțesc nici o urmă de simțire, de delicateță, de îngăduință, nimic din ceva cu care se poate evita regula prescrisă și comună...

Atîta știu neciopliții ăștia : să dea buzna la celace cred ei că e „stabil“, ce le-a intrat lor în cap : sînt gata să spargă zidul cu capul,—numai să lase după „regulă“.

Trăise ca guvernantă într'o familie bogată și avusese ocazia să vadă străinătatea, cutreerese Franța, Germania, și amesteca pe toți Nemții cu mulțimea de negustorași și negustori, de meseriași, de ofițeri, drepti ca bastoanele, cu figuri de soldați, de cinovnici cu mutre meschine,—oameni deprinși numai cu munca grea, numai cu agonisirea grea a banului, cu ordinea nesuferită, cu regula „pedantă“ de toate zilele, cu mîni mari și grosolane, cu mutra mulțumită de mici burghezi, cu trăsături și vorbe grosolane.

„Oricum ai îmbrăca un Neamț“,—se gîndea ea,—îmbrăce-se cu o cămașă cit de fină și de albă ; poate să pue ghete delac, să pue chiar mănuși galbene,—și tot parcă-i croit din toval ; de subt manșetele albe es niște mîni aspre și roși ; de subt costumul elegant te privește, dacă nu un brutar, apoi un cămăraș.

Asemenea mîni parcă se cer singure, să ia sula, sau cel mult—arcușul într'o orchestră!

Iar în fiu-său i se năzărea idealul boerului,—fie și parvenit, din starea de jos, din tată burghez,—dar fiu al unei ruse nobile, în tot cazul un băețăș curățel, cu o constituție admirabilă și delicată, cu minuiți și picioare mici, cu fața curată, cu ochii limpezi și vîlvi,—cum a văzut ea în acea casă bogată și în străinătate, dar se înțelege, nu la nemți.

Cînd colo, să răstogolească aproape singur pietre de moară, să se

întoarce acasă depe la fabrici, dela cîmp, cași tată-său : plin de său, de bălîgar, cu mîinile roșii, murdare și grosolane, cu apetit de lup !

Se puse să-i râteze unghiile, să-i frizeze părul, să-i facă gulere și manșete elegante ; îi comanda bluze la oraș. Îi deprinsese să se pătrundă de sunetele îngîndurate ale lui Herz, îi cînta despre flori, despre poezia vieții, îi șoptea despre viitorul strălucit,—cînd al unui oștean, cînd al unui scriitor ; visa împreună cu el despre viitorul înalt, sortit unora...

Și tot acest vis trebuia să se prăbușească în clănțănitul mașinii de socoteli, în descifrarea murdarelor chitanțe mujicești și în atingerea cu lucrătorii de fabrici !

Începu să urască până și mica teleagă, cu care umbla la oraș Andriușa, și mantaua impermeabilă, pe care i-o dăruise tatăl și mănușile verzi de căprioară—toate atributele unei vieți de muncă.

Din păcate, Andriușa învăța strașnic, și tata îl puse supraveghetor în micul său pension.

Meargă ; dar îl puse și cu leafă, ca pe un simplu meseriaș,—curat ca la Nemți : cite zece ruble pe lună, făcîndu-i să iscălească în condică !...

Fii pe pace, bună mamă : fiul tău a crescut pe pămîntul rus, nu în mulțimea burghezilor cu coarne de vacă, cu mîini care învîrtesc pietre de moară. În apropiere e Oblomovca : acolo e sărbătoare veșnică. Acolo de muncă fug ca de jug ; acolo boerul nu se scoală în zori, nu umblă pela fabrici, pe lângă piesele pline de untură și uleu !

Dar și la Verhleovo se găsește o casă,—deși goală și închisă cea mai mare parte din an,—unde neastîmpăratul băețas pătrunde adesea și vede sălî și galerii lungi, pe pereți portrete întunecoase, și nu cu mulțumirea grosolană în trăsături, nu cu mîini roșii și grosolane—vede ochi albaștri și languroși, păr pudrat, fețe albe și delicate, piepturi pline, brațe gingașe, cu vinișoare albastre, în manșete de muselină tremurătoare, răzămăte cu mîndrie pe mînerul săbiei ; vede un șir de generații nobile și inutile, apuse în moliciune, în țesături de mătasă, aur și argint, catifea și dantele.

Vede pe fețele lor cronica vie a unor glorioase vremuri, bățălii și nume ; cetește în ele povestea trecutului, și nu din acelea pe care i le-a povestit de o sută de ori tatăl său, trăgînd din pipă și scuihind, despre viața din Saxonia,—o viață cu ridichi și cu cartofi, între grădina și piața de zarzavat...

Odată la doi-trei ani castelul acesta deodată se umplea de lume, fierbea de viață, de serbări, de baluri ; noaptea în lungile galerii străluceau focuri.

Venea prințul cu toată familia : prințul, un om cărunț, cu fața vestejită de pergament, cu ochi stînși și ridicați, cu o frunte mare și chială, cu trei stele, cu tabatieră de aur, baston de trestie, cu mîner de ametist, în cizme de catifea ; prințesa—o femeie

măreață prin frumuseță, statură și trup,—de care parcă nimeni încă nu s'a apropiat, n'a îmbrățișat-o, n'a sărutat-o,—nici chiar prințul, deși avea cinci copii.

Părea mai sus decât lumea, în care se cobora odată la trei ani; nu vorbea cu nimeni, nu eșea nicăeri și ședea în odaia cea verde din colț, împreună cu trei bătrîne, sau venea prin grădină, pe jos, prin galeria acoperită până la biserică, și se așeza pe scaun în dosul unui paravan.

În schimb în casă, în afară de prinț și prințesă, era o lume întreagă, atît de vioae și de veselă, încît Andriușa, cu ochii lui albaștri de copil pătrundea deodată în trei sau patru sfere deosebite, observa cu lăcomie, cu toată mintea lui vioae, tipurile acestei lumi amestecate, cu figuri pestrice de mascaradă.

Era aici prințul Pierre și prințul Michel. Cel dintăiu îndată îi arătă lui Andriușa cum se bate deșteptarea în cavalerie și în infanterie, care săbii și pîteni sînt pentru husari și care pentru dragoni, ce fel de culoare au caii fiecărui regiment, și în care trebuie să te înscrii îndată după sfîrșitul învățaturii, spre a nu rămînea de ocară.

Celălalt, Michel, deîndată ce făcu cunoștință cu Andriușa, îl și așeză în poziție și începu să facă adevărate minunății cu pumnii, nemerind pe Andriușa, cînd peste nas, cînd în pîntece; apoi îl lămuri că e bătae englezească.

Peste vre-o trei zile, numai pe temeiul unei vioiciuni de țară și cu ajutorul unor mîni vinjoase, Andriușa îi turti nasul, și după sistemul rîsesc, și după cel englezesc, fără nici o știință, căpătînd autoritate față de amîndoi prinții.

Mai erau două prințese, fete de unsprezece și doisprezece ani, înălțuțe, subțirele, gătite, care nu vorbeau cu nimeni, nu se salutau cu nimeni și se temeau de mușci.

Era guvernanta lor, m-lle Ernestine, care venea de bea cafea la mama lui Andriușa și o învăța să-i facă bucle lui Andriușa. Uneori îi lua capul, i-l așeza pe genunchi și-l strîngea în paplote până la dureri, apoi cu minile ei albe îl lua de amîndoi obrazii și-l săruta cu atîta dragoste!

Mai era un Neamț, care tocea pe masă tabachere și nasturi, apoi un profesor de muzică; acesta era beat de Duminică până în cealaltă Duminică; apoi o droae întreagă de fete de casă, în sfîrșit o potae de cini și de cățeluși.

Toate astea umpleau casa și satul de vuet, de freamăt, de zgomot, strîgăt și muzică.

Pedeoparte Oblomovca, pedealta castelul princiar, cu largu belșug al vieții boerești, se întîlniră cu elementul nemțesc, și nu eși din Andrei, nici bursch de seamă, nici măcar fillistin.

Tatăl lui Andrei era agronom, tehnolog, profesor. Dela tatăl său, fermier, luase lecții practice de agronomie, pela fabricile din Saxonia învățase tehnologia, iar la universitatea cea mai aproplată, unde erau vre-o patruzeci de profesori, căpătase

chemare de a preda ceiace,—de rău de bine,—îi băgaseră în cap cei patruzeci de înțelepți.

Mai departe nu merse, ci se întoarse scurt îndărăt, hotărît să se apuce de treabă și să se întoarcă la tatăl său. Acesta îi dădu o sută de taleri, un *rucksac* nou și-i arătă cele patruzări.

De atunci Ivan Bogdanovici nu-și mai văzu, nici țară, nici tată. Șase ani călători prin Elveția și Austria, iar de douăzeci de ani trăește în Rusia și binecuvîntează soarta.

A fost la universitate și a hotărît că și fiu-său trebuie să meargă tot la universitate, fără să-și dea seamă că acea universitate va fi rusească, fără să se gîndească o clipă că universitatea rusească va produce o răsturnare complectă în viața fiului și-l va îndepărta cu totul de cărarea, pe care i-o visase el.

Procedă simplu de tot: luă cărarea bunicului său și o prelungi în linie dreaptă până la nepoți, și se liniști,—fără să bănuiască măcar că variațiile lui Herz, visurile și povețele mamei, galeria și buduarul din castelul princiar vor preface îngusta cărare nemțească într'un drum larg, la care n'a visat nici bunicul său, nici tatăl, nici el însuși.

De altfel în chestiile astea nu era pedant, și n'ar fi căutat să iasă numaidecît așa cum ar vrea el; dar n'ar fi știut să aleagă pentru fiu un alt drum.

Puțin se gîndea la asta. Deci după ce tînărul se întoarse dela universitate și stătu vre-o trei luni acasă, îi spuse că la Verhleovo el n'are ce mai căuta, că iată chiar pe Oblomov l-au trimis la Petersburg, că deci e timpul să plece și el.

Dar ce să caute la Petersburg, dece nu putea să rămînă la Verhleovo și să ajute pe tatăl său în administrarea moșiei,—despre aceasta bătrînul nu se întreba; ținea minte numai că și lui, după isprăvirea universității, tatăl său i-a arătat drumul...

Mama nu mai era pe lumea asta, și n'avea cine se împotrivi.

În ziua plecării, Ivan Bogdanici dădu fiului o sută de ruble.

— Vei merge călare până la orașul gubernial,—zise bătrînul;—acolo vei primi dela Calinnicov trei sute cincizeci de ruble, iar calul lasă-l la el. Iar dacă nu-i acasă, vinde calul; în curînd e acolo un bilciu: țî-l cumpără cu patru sute de ruble cu ochii închiși. Până la Moscova ajungi cu vre-o patruzeci de ruble; de acolo până la Petersburg șaptezeci și cinci. Îți rămîne destul. Apoi, cum știi. Tu ai făcut cu mine afaceri, știi prin urmare că eu am ceva bani, dar înainte de moartea mea, să nu conțezi pe ei; și eu am să mai trăesc probabil vre-o douăzeci de ani: doar de mi-o cădea în cap vre-o piatră. Candelă arde bine, și untdelemn e destul. Ai căpătat învățătură bună: îți sînt deschise toate carierele; poți sluji, poți face comerț,—chiar scri, poate. Nu știi ce-ai să-ți alegi, spre ce te simți atras.

— Am să văd, dacă nu s'o putea începe cu toate deodată,—zise Andrei.

Bătrînul izbucni într'un hohot zgomotos și începu să lovească pe fiu-său pe umăr cu atîta putere, că n'ar fi rezistat un cal. Andrei nici nu se sinchisi.

— Iar dacă nu te pricepi, dacă nu-ți găsești calea deodată, dacă e nevoie de sfat,—trece pe la Reingold: are să te învețe. O!—adăugă el, ridicînd un deget în sus și scuturînd din cap:—ăsta... ăsta... (vru să-l laude, dar nu găsi cuvîntul).—Am sosit din Saxonia împreună. Are o casă cu patru caturi. Am să-ți spun adresa...

— Nu-i nevoie, nu-mi spune,—răspunse Andrei;—am să mă duc la el, cînd voi avea o casă cu patru caturi, iar deocamdată merg și fără dînsul...

Din nou lovituri pe umăr.

Andrei sări pe cal. De șea erau atîrnate două genți: într'una era o manta de mușama și se zăreau niște cizme groase, bătute cu cuie, și cîteva cămăși de pînză dela Verhleovo, cumpărate și luate după stăruința bătrînului; în cealaltă—un frac elegant de postav fin, un palton păros, o duzină de cămăși și o pereche de ghete comandate la Moscova, în amintirea sfaturilor date de mama...

— Acuma?—zise tatăl.

— Acuma?—zise fiul.

— Gata?—întrebă tatăl.

— Gata!—răspunse fiul.

Se uită unul la altul în tăcere, căutînd parcă a se pătrunde unul pe altul cu privirea.

În jurul lor se adunase o grămadă de vecini, curioși să privească cu gurile căscate, cum are să lase administratorul pe fiul său să plece între străini.

Tatăl și fiul își strînseră mîna. Andrei porni în pas grăbit.

— Ai văzut afurisenie de Neamț: nici urmă de lacrimă!—ziceau vecinii. Ia te uită la cele două ciori de pe gard: se prăpădesc cîrînd! Ii cîrîie ele, n'ai grijă!..

— Ce-l pasă lui de ciori! În noaptea de Ivan Capolo* umblă singur prin pădure! De ei nu se prinde, fraților. Un Rus nu scăpa!..

— Dar păgînul cel bătrîn!—observă o mamă.—L-a aruncat în stradă ca pe un pisolu: fără o îmbrățișare, fără un bocet!

— Stăi, Stăi, Andrei!—strigă bătrînul.

Andrei opri calul.

— A-a! S'a trezit inima!—se auzi în mulțime.

— Ce-i?—întrebă Andrei.

— E slabă chinga, trebuie strînsă.

— Cînd ajung la Șamșevca. Ce să pierd timp? Trebuie să ajung cît se vede.

— Atunci...—zise bătrînul dînd din mînă.

* Serbare analogă cu Rusalile noastre. N. trad.

— Atunci...—repetă tînărul, dînd din cap și, plecîndu-se puțin, se pregătea să dea pînteni calului.

— Ce cîni, ce cîni, zău ! Parcă ar fi niște străini ! — ziceau vecinii.

Dar din mulțime se auzi deodată un bocet : o femeie nu se putu stăpîni.

— Dragul mamei volnic ! — rosti femeia ștergîndu-și ochii cu colțul basmalei depe cap.—Sărmane copil ! N'ai mamă, n'are cine să te blagoslovească... Dă să-ți fac cruce măcar eu, frumosul mamei !..

Andrei se apropie de ea, sări depe cal, îmbrățișă pe bătrînă, apoi vru să plece—și izbucni în plîns, pe cînd femeia îi făcea semnul crucii și-l săruta. În vorbele ei fierbinți auzi o voce cunoscută, zări o clipă chipul duios al mamei.

Îmbrățișă femeia și mai puternic, își șterse grăbit lacrămile și sări pe cal ; îl lovi peste coaste cu biciul și dispăru în nou-rul de praf : după el porniră desperate, din două părți deodată, două javre de curte și începură să latre...

II

Stolz e de același vristă cu Oblomov : are și el peste treizeci de ani. A servit, a demisionat, s'a ocupat cu afaceri și a ajuns, de bună seamă, cu casă și cu bani. Ia parte la nu știu care societate, care trimite mărfuri în străinătate.

E în veșnică mișcare ; are nevoie societatea să trimită un agent în Belgia, sau în Anglia—îl trimite pe el ; trebuie scris vre-un proiect sau pusă în practică vre-o idee—îl aleg pe el. Stolz vizitează însă și lume, are timp și de cetit : cum reușește să le facă toate astea—știe Dumnezeu.

E alcătuit numai din oase, mușchi și nervi : un adevărat cal englez de rasă. Uscățiv. Obraji aproape n'are, adică are numai oase și mușchi : de substanțe grase—nici semn ; culoarea feței închisă, neschimbată, fără urmă de roșeață ; ochii, deși cam verzui, dar expresivi.

Mișcări de prisos n'avea. Cînd stătea pe scaun, stătea liniștit, iar cînd vorbea—întrebuința atîta mimică, cîtă trebuia.

După cum n'avea în organism nimic de prisos, tot așa și în manifestările morale ale vieții, căuta un echilibru între partea practică și cerințele sufletului. Cele două părți mergeau paralel, încrucișîndu-se și împletindu-se, fără să ajungă la noduri inextricabile.

Mergea cu pas sigur, voios ; trăia după un buget stabilit, căutînd să întrebunțeze fiecare zi și fiecare rublă cu un control neadormit de fiecare minut,—al timpului cheltuit, muncii, puterilor sufletului și inimii.

Chiar tristețele și bucuriile le trata parcă deopotrivă cu mișcările brațelor, cu pașii picioarelor, sau cum trata timpul, bîn sau rău.

Ținea umbrela deschisă cît timp ținea ploaia, adică suferea cît ținea neplăcerea, și chiar pe aceasta o suferea fără supunere plecată, ci mai mult cu necaz, cu mîndrie, și o îndura cu răbdare, numai fiindcă pricina fiecărei suferinți și-o atribuia sieși, și n'o atirna ca un caftan într'un cuib străin.

Chiar de o plăcere se bucura ca de o floare, ruptă în treacăt și cît ține aceasta,—cît încă nu s'a vestejit în mină,—nebind niciodată cupa până la acea picătură de amărăciune, de care dai la sfîrșitul fiecărei plăceri.

O înțelegere simplă, adică dreaptă și admirată a vieții, era statornică lui problemă pe care, căutînd s'o dezlege, o înțelegea cît e de grea, și era mîndru și fericit, de cîte ori i se întîmpla să observe o curbă în drumu-i și să facă un pas drept.

„E lucru complicat și greu să trăiești simplu“,—își zicea adesea,—și îndată căuta unde-i curba, unde-i linia dreaptă, unde se înoadă și se incurcă firul vieții.

Se ferea ca de foc mai ales de imaginație,—acest tovarăș cu două fețe, una prietenoasă, alta dușmană,—cu atît mai bun prieten, cu cît îl crezi mai puțin, dușman primejdios, cînd adormi increzător în șoapta-i ademenitoare.

Se temea de orice fel de visări, sau dacă intra în domeniul lor, intra cum intri într'o grotă cu inscripția: *ma solitude, mon hermitoge, mon repos*, știînd ceasul și minutul cînd o să leșim de acolo.

Pentru visări, pentru enigme, pentru mistere, în sufletul lui nu era loc. Celace nu se supunea unei experiențe, unul adevăr practic, în ochii lui era înșelăciune optică, un reflex oarecare de raze și colorii pe retina ochiului, sau însfîrșit, un fapt, până la care rîndul experienței încă n'a ajuns.

N'avea nici diletantismul care ține să rătăcească în domeniul miraculosului, sau să facă pe Don-Quichotul în sfera teoriilor și descoperirilor, cu o mie de ani înainte. Se oprea cu încăpăținare în pragul necunoscutului, fără să manifeste, nici credința de copil, nici îndoiala faptului, ci așteptînd apariția legii și, odată cu ea—și chela misterului.

Cu același fineță și grijă își urmărea și inima. Aici, după ce se poticni de mai multe ori, fu nevoit să recunoască, că sfera sentimentelor e încă o „terra incognita“.

Andrei binecuvînta soarta, dacă în această regiune întunecoasă reușea să deosebească la timp minciuna sulemenită și palidul adevăr; nu se mai plîngea, dacă după o înșelăciune acoperită cu măiestrie, se poticnea numai, fără să cadă, dacă i se bătea numai inima febril și puternic, și era fericit dacă nu singera, dacă nu-i eșeau sudori reci pe frunte și nu se așternea apoi pe viața lui, o lungă umbră pentru mult timp.

Se socotea fericit măcar cu atîta, că se putea ține la aceeași înălțime și că, zburînd pe patinile sentimentului, nu luneca peste granița, care desparte lumea sentimentelor de lumea min-

ciunii și sentimentalismului, lumea adevărului de lumea ridicolului, sau dacă sărind îndărăt, nu sărea pe solul nisipos și uscat al nesimțirii, vorbăriei goale, neîncrederii, meschinăriei, uscăciunii sufletești.

Chiar cînd se simțea tîrît de sentiment,—simțea pămîntul sub picioare și destulă stăpînire de sine, ca să rupă la nevoie totul și să rămînă liber. Nu se lăsa orbit de frumusețea femeiască, de aceea nu uita și nu umilea demnitatea sa de bărbat, nu era sclavul nimănui, nu zăcea „la picioarele“ femeii, deși nu încerca nici bucuriile aprinse.

N'avea idoli, în schimb și-a păstrat vigoarea sufletului, puterea trupului, în schimb era curat și mindru; un fel de vioșie și putere deosebită adia în jurul lui, punînd pe gînduri pe femeile cele mai îndrăznețe.

Stolz înțelegea prețul acestor bune și scumpe însușiri și le cheltuia așa de rar, încît trecea drept egoist și om fără simțiri. Paza de porniri, arta de a nu eși din starea normală, liberă a sufletului, era acoperită de reproșuri, dar îndată era și justificată de cel care se arunca în mocirlă dintr'o săritură și distrugea viața, și a sa, și a altora.

— Patimile? Patimile justifică totul,—ziceau toți din juru-i: —iar dumneata, în egoismul dumitale, te păzești numai pe dumneata: să vedem pentru cine.

— Mă păzesc în adevăr pentru cineva,—zicea el pe gînduri, privind parcă în depărtare, și continua să nu creadă în poezia paslunilor, nu se încînta de manifestările furtunoase și urmele lor distrugătoare, ci tot vroia să vadă idealul existenței omenești într'o viață înțeleasă și condusă de controlul conștiinței.

Și cu cit îl combăteau mai mult, cu atîta „stagna“ mai mult în încăpățînarea lui, dădea uneori,—cel puțin în discuții,—într'un fel de fanatism puritan. Zicea că menirea normală a omului e—să trăiască cele patru sezoane ale anului, adică cele patru vrîste, fără salturi, și să ducă vasul vieții până în ziua din urmă, nevărsînd zadarnic nici o picătură, și că arderea egală și potolită a unui foc e mai bună, decît furtunoasele incendii, ori cîtă poezie ar străluci în ele“. Ca încheiere, adăuga că „ar fi fericit, dacă ar reuși să justifice convingerile sale prin propriu-l exemplu, dar că nu nădăjduia să reușească, fiindcă lucrul e prea greu“.

Ținea deci cu încăpățînare calea odată aleasă. Nimeni nu l-a văzut cufundat în gînduri bolnave și chinuitoare; nu simțea parcă chinurile mistuitoare ale unei inimi apăsate; nu suferea sufletește, nu se pierdea în împrejurările complicate și grele sau nouă, ci se apropia de ele, ca de niște foste cunoștinți, parcă trecea prin niște locuri cunoscute.

Peste orice caz neprevăzut ar fi dat, îndată aplica metoda potrivită cu împrejurarea,—ca o chelăreasă care îndată alege

din legătura cu chei atârinate la brâu, tocmai pe cea potrivită pentru o uşă sau alta.

În ajungerea unui scop punea mai presus de orice, stăruinţa: aceasta era în ochii lui un semn de „caracter”, şi celor înzestraţi cu asemenea statornicie niciodată nu le refuza respectul, oricît de medlocre ar fi fost scopurile lor.

— Aşa e un om!—zicea Stolz.

De prisos să mai adăugăm că-şi urmărea ţelul, păşind cu curaj peste toate piedicile, şi numai atunci renunţa la problema dată, cînd în drum răsărea un părete, sau se deschidea o prăpastie de netrecut.

Nu era capabil însă de curajul omului care sare peste prăpastii cu ochii închişi, sau dă peste părete, la noroc. Stolz măsură prăpastia sau zidul, şi dacă lipsea mijlocul sigur de a le învinge, părăsea orice încercare, lăsînd lumea să creadă ce o vrea.

Pentru formarea unui asemenea caracter s'au cerut poate şi nişte elemente atît de amestecate, din care s'a format Stolz.

La noi, mai înainte, oamenii de acţiune se turnau în cîteva forme stereotipe, care puneau mina pe mecanismul maşinei obşteşti alene, cu ochii abia întredeschişi, şi o împingeau pe făgaşul obişnuit, dormitînd, păşind pe urmele lăsate de predecesori. Dar iată că ochii s'au deschis din proteală, se auziră paşi vioi şi largi, se auziră voci de oameni vii... Cîţi Stolzi vor trebui să răsară oare sub nume ruseşti!.

Dar cum se putea apropia asemenea om de un Oblomov, la care orice trăsătură, fiecare pas, întreaga existenţă erau un protest strigător în contra vieţii lui Stolz? La întrebarea asta s'a răspuns, mi se pare, demult: că extremităţile, dacă nu-s un motiv de simpatie, cum se credea mai înainte, nu-s de loc o piedică.

Îi mai legau şi două puternice resorturi: copilăria şi şcoala; apoi bunele, grasele mîngieri cheltuite din belşug în familia lui Oblomov pentru bălatul Neamţului, apoi rolul celui puternic,—pe care îl îndeplinea Stolz pe lîngă Oblomov, din punct de vedere şi fizic şi moral; şi însfirşit,—şi mai presus de toate,—în firea lui Oblomov era acel început curat, luminos şi bun, pătruns de adîncă simpatie pentru tot ce-i bine, şi ce se deschidea şi răs-pundea la chemarea acestei inimi simple, nalve şi veşnic încrezătoare.

Oricine,—fie şi un caracter întunecos, rău,—ar fi aruncat o privire,—întimplător sau înadins,—în acest suflet curat şi copilăresc, nu-i mai putea refuza dragostea; sau dacă împrejurările împiedecau apropierea,—cel puţin o amintire bună şi durabilă.

Adesea scăpînd de afaceri, sau din lumea mondenă, dela o serată, dela un bal, Andrei se ducea să mai stea pe largul divan al lui Oblomov şi, într'o conversaţie leneşă,—să-şi potolească, să-şi mai odihnească sufletul înviforat şi obosit, şi totdeauna încerca acel sentiment de odihnă pe care o simte, eşind din nişte saloane superbe un om care intră sub propriu-i modest aco-

periș, sau întorcându-se dela frumusețile naturii de sud,—într'un crîng de mesteacăn, pe unde a umblat încă în copilărie.

III

— Bine te-am găsit, Iliă. Cît sînt de fericit că te văd! Ei, ce mai faci? Ești bine?—întrebă Stolz.

— O, nu, nu-s bine, dragă Andrei,—zise Oblomov oftînd, —ce bine?...

— Ce, ești bolnav?—întrebă Stolz îngrijorat.

— M'au dat gata ulcioarele; săptămîna trecută deabia mi-a trecut unul depe ochiul drept, și acuma se așează altul.

Stolz începu să rîdă.

— Atîta? Asta-l din pricina somnului.

— Dacă ar fi „atîta“: mă prăpădesc arsurile. Să fi auzit ce mi-a spus mai adineaori doctorul. „Pleacă, zice, în străinătate, că-l rău: poate să ai un atac de apoplexie“.

— Și ce gînd ai?

— Nu plec.

— Dece?

— Cum se poate! Ascultă numai cite le mai înșiră: să stau nu știu unde pe munte, să plec în Egipt, sau în America...

— Ei, și?—întrebă Stolz cu sînge rece.—În Egipt ajungi în două săptămîni, în America—în trei.

— Ei, dragă Andrei, și tu ești tot așa. Un singur om cu-minte mai rămăsese, și a înebunit și ăsta. Dar cine se duce în America și în Egipt? Englezii: dar ăștia așa-s făcuți de bunul Dumnezeu; că acasă nici n'au unde trăi. Dar dela noi cine are să plece? Doar vre-un desperat, pentru care viața e o nimica.

— Mă rog. ce isprăvi grozave: să te așezi în trăsură, sau în corabie, să respiri aer curat, să privești țări străine, orașe, obiceiuri, toate minunile... Tare mai ești... Dar ia spune-mi, cum mai stai, ce mai e pela Oblomovca?

— Ah!...—rosti Oblomov, făcînd din mină.

— Ce s'a întîmplat?

— Ce: nu mă cruță viața!

— Și slavă Domnului,—zise Stolz.

— Cum slavă Domnului? Dacă m'ar netezi pe cap, dar mă sicile,—cum se legau diavolii din școală de cite unul mai pașnic: cînd îl plșcă pe ascuns, cînd îl toarnă nisip peste cap.. Nu mai pot!

— Tu ești prea... pașnic. Ce s'a întîmplat?—întrebă Stolz.

— Două nenorociri.

— Ce fel de nenorociri?

— M'am ruinat cu totul.

— Cum se poate?

— Am să-ți cetesc ce scrie starostele... unde-i scrisoarea? Zachar! Zachar!

Zachar găsi scrisoarea. Stolz o ceti și începu să ridă, probabil de stilul starostelui.

— Ce pehlivan de staroste!—zise.—A dat drumul mujicilor, și se mai și plînge! Mai bine să le dai paspoarte, să-i lași să plece unde or ști.

— D'apoi așa... atunci toți au să caute...—zise Oblomov.

— Treaba lor,—zise Stolz nepăsător.—Cui i-i bine și-i convine să stea pe loc, n'are să plece; dacă nu-i convine, nu-ți convine nici ție: la ce să-i ții?

— Ai nemerit-o!...—zise Ili Illici.—La Oblomovca mujicii sînt pașnici, le place să stea pe loc: ce au să umble așa?

— Dar tu nu ști, —zise Stolz—că la Verhleovo vor să facă port și se proiectează o șosea, încît nici Oblomovca n'are să mai fie departe de un drum mare, iar la oraș se face bilciu..

— Dumnezeule!—zise Oblomov.—Atîta mai lipsea. Oblomovca era așa de liniștită, la o parte, și acum—bilciu, drum mare! Au să se înădească mujicii la oraș, pela noi au să înceapă să umble negustorii... ne-am dus! O nenorocire!

Stolz începu să ridă.

— Cum?—urmă Oblomov.—Mujicii erau... așa și așa; nu se auzea nici de bine, nici de rău; oamenii își căutau de treabă, nu umblau după nimic. Acuma se corup! Au să înceapă ciaturi, cafele, pantaloni de catifea, harmonici, ghete de vacs... puțină procopseală!

— Da, dacă o fi așa, se înțelege, puțină procopseală. Dar ia fă o școală în sat.

— Nu-i prea de vreme? Cartea e vătămătoare pentru mujici; învață-l: te pomenești că nu mai ară.

— D'apoi mujicii au să cetească doar cum trebuie să are—om ciudat, ce ești! Dar ascultă: fără glumă, tu ar trebui să-ți vizitezi satul anul ăsta.

— Da, ai dreptate, dar încă nu mi-i... planul...—observă Oblomov cu sfială.

— Nici-un plan; la ce? Tu du-te numai: ai să vezi la fața locului ce-i de făcut. Tu cam demult te încurci cu un fel de plan. Tot nu-i gata? Dar ce faci?

— E, dragă. Parcă numai atîta treabă ași avea: cu moșia. Dar cealaltă nenorocire?

— Ce nenorocire?

— Mă alungă din casă.

— Cum te alungă?

— Așa: pleacă, zice, și pace bună.

— Ei, și?

— Cum și! Mi-am ros spatele și coatele, sucindu-mă din pricina grijilor. Sînt doar singur: trebuie, ba una, ba alta; ici să faci socoteli, colo să plătești. Mai vine și mutatul! Bani se duc... o groază! Te pomenești că rămîn fără un gologan..

— Iaca așa se strică oamenii: i-i greu să se mute!—roști

Stolz cu mirare. Apropo de bani: ai mulți bani? Dă-mi vre-o cinci sute, trebuie să trimit îndată: mine iau dela contoarul nostru...

— Stăi. Să-mi aduc aminte. Nu demult mi-au trimis dela țară o mie, și acuma au mai rămas... stăi...

Oblomov începu să scoțească prin saltare.

— Iaca aici sînt.. zece, douăzeci; iaca două sute de ruble... și încă douăzeci. Mai erau niște bani de aramă. Zachar!

Zachar sări de pe cuptor, după vechea rînduială, și intră în odaie.

— Erau aici două grîvene* pe masă, i-am pus eri..

— N'oi mai sfîrșiți cu cele două grîvene, Ilia Illici! V'am spus că n'a fost nici un fel de grîvnă...

— Cum n'a fost? Un rest dela portocale...

— I-ți fi dat cuiva și ați uitat,—zise Zachar, înturnîndu-se spre ușă:

Stolz începu să ridă.

— Se cunoaște că sîntem dela Oblomovca!.. Nu știu cîți bani au în buzunar!

— Dar mai adineaori lui Mihei Andreici ce fel de bani i-ați dat?—zise Zachar.

— A, da, iaca și Tarantiev a mai luat zece ruble,—se adresă Oblomov cu violciune cătră Stolz:—uitasem.

— Dece lași să intre la tine acest animal?—observă Stolz.

— Dacă l-ar lăsa numai...—se amestecă Zachar.—Vine ca la casa lui, sau la ciainărie. A luat cămașa și vesta boerească, și atîta le-am mai văzut! Mai adineaori a pofit după frac: „dă-mi-l să-l îmbrac“! Măcar dumneavoastră, cuconășule Andrei Ivanovici, dacă l-ați mai astîmpăra...

— Nu-i treaba ta, Zachar!—observă Oblomov sever.

— Dă-mi o coală de hirtie de scrisori,—rugă Stolz,—să scriu un bilețel.

— Zachar, dă o coală: îi trebuie lui Andrei Ivanovici,—zise Oblomov.

— D'apoi n'avem. N'am căutat adineaori?—se auzi Zachar din antreu, și nici nu mai veni în odaie.

— Dă vre-o bucățică!—stăruia Stolz.

Oblomov căută pe masă: nici urmă de hirtie.

— Atunci dă-mi cel puțin o carte de vizită.

— Cărți de vizită: nu le am demult,—zise Oblomov.

— Ce-i cu tine?—întrebă Stolz cu ironie.—Te pregătești să faci treabă, scrii planuri. Ia spune-mi, te rog, umbli tu undeva, pe cine vizitezi, cu cine te vezi?

— Să umblu! Rar, mai mult acasă; iaca, planul mă nell-niștește, acuma și locuința!.. Noroc de Tarantiev, că și-a dat osteneala să caute...

— Vine cineva pela tine?

* 20 copeic, 50 bani. N. trad.

— Cum nu? Iaca Tarantiev, mai e Alexeev. Mai adinea-ori doctorul... A mai fost Penchin, Sudbinschii, Volcov...

— Eu nu văd la tine nici cărți,—zise Stolz.

— Iată o carte,—zise Oblomov, arătînd pe masă o carte.

— Ce-i asta?—întrebă Stolz, uitîndu-se la titlu: „O călătorie în Africa“ S'a mucegăit și pagina la care te-ai oprit. Gazetă nu se vede... Cetești tu gazete?

— Nu, sînt mărunte caracterele, strică vederea... și nu-i nevoie: dacă e ceva nou—din toate părțile, una auzi toată ziua.

— Dar bine, Ilia!—zise Stolz, uitîndu-se uimit la Oblomov. Ia să-mi spui ce faci tu? Te-ai încolăcit ca o bucată de aluat, și stai nemișcat...

— Al dreptate, Andrei, ca o bucată de aluat,—îngină Oblomov trist.

— Dar mărturisirea e oare o îndreptățire?

— Nu, e numai un răspuns la vorbele tale; nu mă îndreptățesc,—zise Oblomov, oftînd.

— Trebuie să eși din somnolența asta.

— Am încercat mai demult, n'am reușit. Acuma... la ce? Nimic nu mă mișcă, sufletul nu se aprinde, mintea doarme liniștit...—zice Oblomov cu un ton de amărăclune abia simțită.—Destul despre astea... Spune mai bine, de unde vii acum?

— Din Chiev. Peste două săptămîni plec în străinătate. Hai și tu...

— Bine, poate...—hotărî Oblomov.

— Atunci șezi, scrie o cerere, mine o și dai...

— Numai decît mine!—începu Oblomov, răzgîndindu-se.—

Cum se grăbesc cu toții, parcă i-ar gonî cineva din urmă! Să ne mai gîndim, să mai vorbim, apoi cum o da Dumnezeu! Poate că întălu la țară; în străinătate mai pe urmă...

— Dece mai pe urmă? Doctorul nu ți-a spus? Scutură mai întălu grăsimea depe tine, greutatea trupului; atunci va dispărea și somnolența sufletului. Trebuie o gimnastică, și fizică și sufletească.

— Nu, Andrei, toate astea pe mine au să mă obosească: sănătatea-i slabă. Nu, mai bine lasă-mă, du-te și singur...

Stolz se uită la Oblomov, care stătea culcat, Oblomov se uita la el.

Stolz clătină din cap, iar Oblomov oftă.

— Tă, mi se pare, ți-i lene să și trăești?—întrebă Stolz.

— Bine ai zis: mi-i lene, Andrei...

Andrei se chinuia cu întrebarea, cum l-ar putea atinge, ca să-l doară, și ce-ar putea să-l doară, îl privi cîtva timp, apoi izbucni în hohot.

— Dar ce-i cu tine? Un ciorap de ață, altul de bumbac! —observă el deodată, uitîndu-se la picioarele lui Oblomov.—Și cămașa e îmbrăcată pe dos!

Oblomov se uită la ciorapi, apoi la cămașă.

— Adevărat,—îngîină Ilia Illici.—Zachar ăsta mi-l trimis ca o pedeapsă! N'ai să mă crezi cît chîin îndur dela el. Discută, răspunde obraznic, iar treabă—să nu-i ceri!

— Ah, Ilia Illici!—zise Stolz.—Nu, eu nu te las așa. Peste o săptămînă n'ai să te recunoști. Chiar deseară am să-ți comunic un plan amănunțit, ce am de gînd să fac și cu mine și cu tine, iar acuma—îmbracă-te. Așteaptă, te scutur eu.—Zachar,—strigă el,—hainele lui Ilia Illici!

— Incotro, mă rog? Ce vrei? Acuși vine Tarantiev cu Alexeev, să stăm la masă. Apoi vroiam să...

— Zachar!—zise Stolz, fără să-l asculte.—Adă hainele!

— Ascult, cuconașule Andrei Ivanîci: iacă, să fac numai ghetete,—zise Zachar înviorat.

— Cum? Până la ceasurile cinci ghetete nefăcute?

— Ba de făcute sînt făcute, încă din săptămîna trecută, dar boerul n'a eșit, și s'au închis...

— Nu-i nimic, dă-le așa, cum sînt. Geamantanul meu să fie dus în salon; am să stau la voi. Mă îmbrac acuș, tu să fii gata Ilia. Stăm la masă undeva în trecere, apoi mergem în vre-o două-trei case și...

— Dar bine, tu... cum se poate, așa, deodată... stă... să mă gîndesc... nici nu-s ras..

— N'ai nevoie să te gîndești și să-ți scarpni ceafa. Te razi pe drum, te duc eu.

— În case să mai intrăm? —strigă Oblomov amărit.—La niște necunoscuți! Ce ți-a mai trăznit! Mă duc mai bine la Ivan Gherasimovici, n'am fost de vre-o trei zile.

— Cine-i acest Ivan Gherasimovici?

— Care a servit cu mine mai înainte.

— A, executorul acela cărunt... Ce cauți acolo? Ce plăcere mai e și asta, să-ți pierzi timpul cu asemenea dobitoaci?

— Cît de tare te exprimi tu uneori despre oameni, Andrei! Nu înțeleg. E un om cum se cade; atîta, că nu umblă în cămăși de olandă...

— Ce faci la el? Despre ce vorbești cu el?—întrebă Stolz.

— E regulă, nu știu cum, e comod în casa omului ăstuia. Odăile micuși, niște divanuri așa de adînci, te cufunzi cu cap cu tot,—de nici nu te vezi. Ferestrele acoperite cu desăvîrșire de e-dere, de cactuși; canari—peste o duzină; trei cîni așa de buni! Zacusca nu se mai ridică de pe masă. Gravuri care înfățișează tot scene de familie... După ce ai venit, nu-ți mai vine să pleci. Stai fără grijă, fără să te gîndești la nimic, știi că lingă tine e un om... se înțelege, nu-i un filozof; să schimbi cu el o idee—nici vorbă, dar e detreabă, bun, primitor, fără pretenții, și nici odată nu răspîndește pe seama ta vorbe rele!

— Și ce faceți?

— Ce să facem? Ne așezăm unul în fața altuia pe divanuri, cu picioare cu tot; el fumează...

— Dar tu?

— Fumez și eu, ascult cum ciripesc într'una canariil. Apoi Marfa aduce samovarul..

— Tarantiev, Ivan Gherasimovici!—zise Stolz, strângînd din umeri.—Hai, îmbracă-te mai iute—fi grăbea el.—Iar lui Tarantiev, cînd o veni, să-i spui,—adăugă adresîndu-se cătră Zachar,—că nu mîncăm acasă, și că Ilia Illici nu mîncă acasă toată vara, iar la toamnă are să aibă multă treabă, și că nu poate să-l vadă..

— Am să spun, nu uit, spun totul,—răspunse Zachar; dar în privința mesei, ce porunciți?

— Mîncă sănătos împreună cu cineva.

— Înțeles, boerule.

Peste vre-o cinci minute Stolz eși îmbrăcat, ras, pleptănat, iar Oblomov stătea melancolic pe marginea patului, încheindu-și alene pleptul cămășii și neputînd nimeri cu butonii în găuri. Dinaintea lui, într'un genunchiu, stătea Zachar cu o gheată nefăcută,—parcă ar fi ținut un fel de mîncare,—gata să-l îmbrace, și așteptînd până o sîrși boerul cu incheiatul pleptului.

— Încă nu te-ai încălțat!—întrebă Stolz uimit.—Ei, mai iute, Ilia!

— Dar unde? D'apoi la ce?—zise Oblomov, prăpădit de supărare și mîhnire.—Ce să caut eu acolo? Am rămas de lume, nu mai am gust pentru agitații.

— Mai iute, mai iute!—fi grăbea Stolz.

(Traducere din rusește de A. Frunză)

(Va urma)

I. Gonciarov

Minunea zefirului...

La primul dor al vieții,
Cînd frageda răcoare
Cu razele de soare
În iarbă se mlădie,—
Cînd boabe mici de rouă lucesc de bucurie
Ca ochii ce privesc
Cum fluturi albi se joacă pe vîntul dimineții,
Cum rozele zîmbesc,
O blondă dezmierdare
A cerului senin
Alunecă într'una ca apele dămoale
Să simt cum se distramă, în limpezimea moale,
Cu-o dulce legănare,
Visarea unui chin...

Și'n alba fericire,
Cînd bate în neștire
Aripa ei de flori,—
Cînd se ridică ruga mirezmelor smerite
Din cîmpuri înverzite
Spre îngerî din nori,
Zefirul suflă soare și proaspăt se înclină,
Ca 'n rituri aurite
Cu murmur de albină,
Să scalde dorul meu...

Și-atunci, zimbînd cu 'ncetul, în legănări ușoare,
Plutește o lumină
Pe unde de răcoare :
Il văd pe Dumnezeu !...

Alexandru N. Nanu

Cauzele și perspectivele revoluției ruse

VI*

Tribulațiile și agonia guvernului provizoriu

Politica războinică a guvernului provizoriu nu poate fi explicată exclusiv prin sentimentele invincibile, de care ar fi fost dominate acele cercuri ale societății ruse care îl inspirau.

Desigur, războiul mondial, oricum am judeca substratul lui material, a creat în toate țările coalizate împotriva Puterilor Centrale, o ideologie specifică „antantistă”, de care n'a fost și n'a putut fi străină și societatea rusă.

Dar am amintit, prin anticipație și în trecut, că până și cel mai intransigent dintre antantiștii ruși, d. P. Millucov, nu s'a sfiit să-și schimbe orientarea cind interesul de partid i-a cerut o altă îndrumare a politicei externe.**

A venit momentul să arătăm că această schimbare de orientare nu a fost excepțională.

Dimpotrivă,—ea a fost caracteristică—pentru *majoritatea* Rusiei „contra-revoluționare”. Am văzut că un publicist francez, d. E. Antonelli, un bun cunoscător al curentelor de opinie publică din Rusia, afirmă, că după triumful bolșevismului, n'a fost în Rusia „un singur burghez sau reacționar”, care să nu fi fost gata să se arunce în brațele Germaniei, dacă aceasta ar fi dispusă „să restabilească ordinea”, adică să reinstaleze la cîrmă „partidele burgheze”***

Correspondentul ziarului „Manchester Guardian”, de aseme-

* v. „Viața Românească”, 1923, Numerele 10—11 și 12, și 1924, Numerele 1 și 4.

** Cf. „Viața Românească”, 1923, No. 10—11, p. 25 urm..

*** E. Antonelli, „La Russie Bolcheviste”, p. 159.

nea, ne spune că din acest moment peste tot în cercurile „burgheze“ se putea auzi aceeași dorință :

„De-ar veni Nemții să ne curățe de această uriciune“.*

Această dispoziție sufletească a predominat nu numai la „marele public“, dar și la bărbații de stat, care au ocupat situații înalte și care înainte își manifestau la fiecare pas credința neprihănită pentru cauza Aliaților.

Până și defunctul M. Rodzianco vorbea, și chiar înainte de căderea guvernului provizoriu, despre „purificarea“ Petrogradului cu ajutorul Nemților...

Mai târziu, în Mai 1918 generalul B. Cazanovici, sosind în taină la Moscova pentru a solicita, în numele generalului Denichin, un sprijin financiar dela reprezentanții Antantei, găsește acolo, afară de d. Milucov, a cărui orientare „germanofilă“ se precizase pe atunci pe deplin, o întreagă organizație, „Centrul drept“, din care făceau parte între alții, foștii miniștri țariști Crivoșein și Gurco, generalul Țihovici, amiralul Nemțev, prințul G. N. Trubețcoi, leaderul „cadet“ P. B. Struwe, etc.. Această organizație își ducea „nemțofilia“ așa de departe încât *era gata să propună tronul țarilor unui prinț german!*...**

Desigur, schimbarea de orientare nu implică cîtuiși de puțin vre-o simpatie pentru Germani. Îndată ce au pierdut cirna statului, bărbații politici, cași generalii ruși, „se orientau“ spre Germania sau spre Antantă numai din considerații tactice, după cum sperau vre-un sprijin, dintr'o parte sau alta, *împotriva revoluției*. Războiul în sine a pierdut din acel moment orice interes pentru aceste cercuri.

D. M. Phillips Price își rezumă astfel experiențele în această privință :

„Mi-am dat seama de caracterul internațional al acțiunii împotriva Sovietelor, cînd am venit în contact cu cercurile burgheze și aristocratice din Moscova... Ascultînd conversațiile în aceste cercuri, puteam avea impresia exactă asupra dispozițiilor sufletești ale autocrației și ale burgheziei ruse din acele zile. Unii erau pentru Germani, alții erau pentru Aliați. Dar nu-l interesea cîtuiși de puțin cine la urma urmelor va birui în Europa apuseană. Pentru ei exista numai o singură chestie—cum s'ar putea împăca Anglia cu Germania pentruca dinșii să poată răsturna puterea Sovietelor, cu ajutorul ambilor beligeranți. Germanofili credeau că Puterile Centrale vor putea, chiar în cazul

* M. Phillips Price, „Die Russische Revolution“, p. 192.

** „Arhiva Revoluției ruse“, v. VII, p. 186, 191, 192, 194 și 197.—Dintre numeroasele mărturii asupra acestor „conversații“, vom aminti aici, în afară de cele citate în text, numai cîteva memorii datorite *contra-revoluționarilor*, și anume: Ducele G. de Leuchtenberg (din familia imperială rusă), în „Arhiva r. r.“, v. VIII, p. 167 și 173; B. Balcov, *ibid.*, v. IX, p. 207; A. Izgoev, *ibid.*, v. X, p. 18 și 19; N. N., *ibid.*, v. X, p. 68 - 69; N. M. Moghillanski, *ibid.*, v. XI, p. 96.

„înfrîngerii lor, să ajungă la Moscova și să o libereze. Ei nu-
 „mai se rugau lui Dumnezeu ca Allații, în caz de victorie, să
 „lase Germanilor mîină liberă de a isprăvi cu Comisarul popo-
 „rului. Antantofiliii nu aveau nici o obiecție în această privință...
 „Citeodată privirile lor se îndreptau spre Extremul Orient. Știți,
 „—m'a întrebat într'o zi unul din aceștia din urmă—se zice că
 „Japonezii înaintează spre Ural și că vor fi încă înainte de
 „Crăciun aici? Ochii vorbitorului străluceau la gîndul că va
 „putea astfel reveni pe moșiile lui cu ajutorul baionetelor Gal-
 „benilor. Iar după ce s-a lămurit, că Japonezii nu prea se gră-
 „besc să înainteze la răsărit de lacul Baical, patriotul meu fiu al a-
 „ristocrației ruse m'a întrebat dacă nu cred eu că Francezii s'ar
 „putea lipsi de suficiente trupe africane sau Englezii de ceva
 „trupe indiene, pentruca să le trimită prin Caucazia în Rusia cen-
 „trală? Germanii, Allații, Japonezii și Chinezii sau Negrii—toți
 „erau bineveniți în Rusia, numai dacă ei ar fi voit să-i restabi-
 „lească în vechile lor privilegii și să pedepsească cu fer și sînge
 „pe țărani lor răzvrățiți“.*

În aceste condiții nu e de mirare că adesea linia de de-
 marcație între cele două lagăre se ștergea și „fronturile“ se
 confundau.

Generalul Crasnov, atamanul Cazacilor de Don, de pildă,
 care se orientase spre Germania și trimisese chiar o ambasadă
 la Berlin, organiza oștirea Donului cu ajutorul Nemților, dar în
 același timp, cum ne povestește el însuși, o parte din armele și
 munițiile primite dela Nemți o transmitea generalului Denikin,
 care organiza tot atunci o „armată de voluntari“, pentru a „re-
 construi frontul oriental“ în favoarea Allaților, dela care primea
 subvenții! **

În realitate pentru acești germanofili și antantofili exista un
 singur front—împotriva revoluției.

Argumentul pentru justificarea acestor ciudățenii, ca să nu
 zicem mai mult, e cunoscut: *salus rei publicae!*

Dar pentru ce acești bărbați de stat și generali nu și-au
 adus aminte de acest clasic argument atunci cînd în adevăr în
 minile lor erau destinele statului rus?

Aceiași întrebare, poate fi pusă și „democrației revoluțio-
 nare“ din Soviet, al cărei sprijin era indispensabil guvernului.

Această democrație, cum spune d. Antonelli, afară de o
 infimă minoritate „defetistă“ din convingere,—mulți din frun-
 tașii ei au fost „zimmerwaldieni“, în frunte cu d. Cernov, unul
 din principalii adversari ai bolșevismului.***

Ales președinte al Adunării Constituante, după triumful
 bolșevicilor, d. Cernov doar nu s'a sfiit să propună în ședința
 de deschidere ca „tratativele de pace să fie imediat începute pe

* M. Philips Price, op. cit., p. 423—425, *passim*.

** „Arhiva r. r.“, v. V, p. 204 urm.

*** E. Antonelli, op. cit., p. 63—64.

baza programului revoluționar*, *—ceiace în împrejurările de atunci putea duce numai la *pacea separată*.

Dar pentru ce „democrația revoluționară” — când ea se putea răzîma în această chestie pe întreg poporul rus și când guvernul provizoriu nu se putea menține fără sprijinul ei nici 24 ore,—se mărginea la eșiri polemice împotriva imperialismului Aliaților, la oftări după conferința din Stockholm și la apeluri platonice pentru revizuirea tratatelor de alianță? Pentru ce ea nu a forțat guvernul provizoriu să-și declare hotărît voința de pace,—în condiții în care nici vorbă nu putea fi despre o „pace separată”?

Desigur, e întotdeauna puțin interesantă întrebarea: „ce ar fi fost, dacă ar fi fost ceea ce n'a fost?”

Dar un lucru nu suferă discuție. Convenția din 9 Septembrie 1914, care excludea pacea separată, nu poate avea decît un singur înțeles, și anume, că nici unuia dintre Aliați nu-i este er-tat de a începe pe sîmă sa tratative de pace cu inamicul, peste capul Aliaților, — ci fiecare din ei este ținut să-și manifeste voința de pace mai întăiu față de Aliați, pentru ca *împreună* să fie stabilite condițiile păcii generale.

Nici într'un caz convenția nu poate fi interpretată astfel că ea ar recunoaște dreptul unuia singur dintre Aliați să forțeze pe toți ceilalți, nici măcar tuturor să forțeze pe unul singur dintre ei să continue războiul, chiar dacă acesta ar duce la pierrea și disoluția statelor lor.

Nici un tratat nu poate cuprinde sau subînțelege *clauza de sinucidere*,—și încă nu a fost găsit mijlocul de a sili un stat să ducă efectiv războiul, cînd nu vrea sau nu este în stare să-l ducă, decît cu prețul morții.**

Ar putea cineva Impune Englezilor sau Francezilor să ducă războiul *împotriva intereselor lor vitale*?

Desigur, cași în toate chestiile de drept internațional, și în această chestie, între Aliați, ar fi hotărît, în ultima instanță, raportul real de putere: ceea ce și-ar fi putut permite Anglia sau Franța, n'ar fi fost îngăduît Serbiei sau Muntenegrului.

Dar în Mart 1917 armata rusă, deși grav atinsă, constituia încă o forță formidabilă. O politică *loială* dar energic pacifică dela început, ar fi strîns rîndurile în jurul guvernului provizoriu și în armată și în țară, dîndu-i o bază solidă pentru acțiunea lui internațională.

Cu atît mai mult, cu cît pe deoparte America nu intrase încă în războiu, iar pe de altă parte Austria făcuse deja demer-

* M. Phillips Price, op. cit., p. 275.

** Din actele Anchelei Colceac rezultă, că între Rusia și ceilalți Aliați ar fi existat chiar o înțelegere „ultra-secretă”, care ar fi recunoscut expres dreptul Rusiei de a eși din războiu, *în caz de izbucnirea revoluției* (v. „Arhiva r. r.”, v. X, p. 223). Nu-mi stă în putință să controlez faptul. Dar chiar dacă nu ar fi existat o convenție de asemenea natură, situația, din punctul de vedere de drept, este același *in fond*.

suri pentru pace separată, și chiar în Germania se manifestase un puternic curent pacific, care a dus la cunoscutele rezoluții în *Reichstag* din Iulie 1917,—în același timp în Anglia nu numai oameni ca d. Mac Donald, actualul prim-minstru, dar și însuși d. Lloyd George erau în acel moment dispuși spre conciliație.*

Și-a afirmat dar guvernul provizoriu voința de pace—*față de Aliați ?*

Este admisibil ca, în condițiile arătate o declarație hotărâtă a voinței de pace din partea Rusiei să fi rămas fără răsunet în America,—în care o mare parte a opiniei publice se opunea intrării în război—cași în ambele lagăre beligerante ?

În orice caz, chiar dacă guvernul provizoriu și-ar fi manifestat cu energie numai, cum se exprimă fostul secretar general al acestui guvern, *o orientare pacifică*, încă,—oricare ar fi fost rezultatele imediate,—aceasta ar fi putut îndruma altfel lucrurile în Rusia.

Și înainte de toate, chiar îndatoririle sale față de Aliați impuneau guvernului, ca la primul pas după luarea frînelor statului, să-l pună în cunoștința situației reale și să le arăte imposibilitatea absolută pentru Rusia de a mai continua războiul, cum s'a constatat încă din April la Pscov în consfătuirea comandanților de fronturi.

Atunci, oricare ar fi fost soluția dată, ea nu putea să nu țină samă de evidență.

La începutul lui August 1917, amiralul Colceac a avut prilejul, la Londra, să vorbească despre situația din Rusia cu șeful Statului Major general al marinei engleze, amiralul Hall. Și iată cum rezumă el concluziile la care a ajuns acest distins om de război :

„Ce să faci,—*revoluția și războiul sînt lucruri incompatibile*; cred că Rusia va trece peste această criză, dar vă poate „salva numai o dictatură militară [fără armată ?]; căci dacă lucrurile vor merge astfel mai departe, *va trebui să vă împăcați cu Nemții*“...**

Celice a înțeles un amiral englez, puteau înțelege și bărbaii de stat ai Antantei.

Dar în loc să arăte adevărul, guvernul provizoriu asigura pe Aliați, că revoluția a fost provocată de ardoarea războinică a poporului rus, și în consecință se declara mai hotărît pentru „războiul până la sfîrșit“, decît chiar guvernele țarului Nicolae II!

Trei zile după constituirea lui, la 19 Mart 1917, acest guvern publică o declarație, în care afirmă, că el își propune „ca misiune principală de a duce războiul până la sfîrșitul lui victorios“...***

* Cf. *Pr. S. de Bourbon*, „L'Offre de Paix Séparée de l'Autriche“; *Prof. H. Delbrück*, „Ludendorff peint par lui même“; *Ph. Scheidemann*, „L'Effondrement“ și *Walter Roch*, „Mr. Lloyd George and the war“.

** *Arhiva r. r.*, v. X, p. 243.

*** *P. Millucov*, „Istoria revoluției ruse“, partea I, pag. 61.

Iar la 1 Mai 1917, ministrul de afaceri străine face cunoscut tuturor Alianților, printr'o notă comunicată reprezentanților lor din Petrograd:

„Revoluția nu poate micșora rolul Rusiei în lupta comună. Dimpotrivă, *voința poporului întreg* de a duce războiul mondial până la o *victorie decisivă încă s'a întărit* mulțumită conștiinței de răspundere a tuturor și a fiecăruia... Guvernul provizoriu, îngrădind drepturile țării, va păzi obligațiile luate față de Alianți, continuind a nutri *credința desăvârșită în sfârșitul victorios al acestui războiu*, în deplin acord cu Alianții“, etc... *

D. Millucov declară chiar că Rusia nu poate sfârși războiul fără Constantinopol, Strimtori, Tracia, Galția, Bucovina, etc...**

E corectă această atitudine față de situația obiectivă arătată?

Guvernele ulterioare au rămas pe aceiași poziție. D. Miliucov însuși înregistrează cu satisfacție, că „politica d-lui M. Tereșenco (ministrul de externe în guvernul d-lui Kerenski) a fost în fond numai *continuarea politicii d-lui P. N. Miliucov*...***

D. Tereșenco proceda chiar cu mai puțină jenă decît d. Millucov, încît notele lui diplomatice „trandafirii“ indignau chiar pe un soldat „lipsit de meșteșugire“, ca generalul Budberg, care nu putea înțelege atita dezinvoltură, cînd totul crapă și se distramă.****

Tratatele încheiate sub guvernul Țarului n'ar putea deci justifica, singure, atitudinea guvernului provizoriu.

Existența acestor tratate n'a împiedicat în urmă schimbarea la față a d-lui Millucov și consorții, și în condiții cînd ea, în adevăr ar putea îndreptăți reprobarea. Apoi guvernul provizoriu n'a încercat măcar de a găsi o soluție compatibilă și cu obligațiile lui internaționale și cu îndatoririle lui față de țara pe care o „conducea“; dimpotrivă, el își întemeia toată rațiunea de a fi tocmai pe... supralicitate, — pe întrecerea în asigurări de credință pentru politica „războiului până la sfârșit“; toate tergiversările lui sub presiunea maselor populare, pentru care utiliza sprijinul Sovietelor, cită vreme acestea erau încă dominate de „democrația revoluționară“, urmăreau neclintit aceiași țintă.

Mai mult. Dacă Rusia a fost silită, la urma urmelor, să încheie „pacea separată“ în condiții atît de dezaastroase, aceasta se datorește în primul rînd cum vom vedea, tocmai situației create de politica guvernului provizoriu în diferitele lui formații, în cursul celor opt luni, în care purta răspunderile de guvernămînt.

* S. Piontcovski, „Chrestomafia istorică a revoluției“, p. 89 și S. Piontcovski, „Chrestomafia“, p. 91.

** M. Phillips Price, op. cit., p. 16; cf. V. Nabocov, „Arhiva r. r.“, v. I, p. 61.

*** P. Miliucov, op. cit., p. 167.

**** „Arhiva r. r.“, v. XII, p. 252.

Asemenea politică, în situația concretă în care se aflau armata și țara, s'ar părea, în adevăr, că nu poate izvorî decît din demență.

În realitate, ea poate fi explicată numai prin situația falsă în care se găsea dela început însuși guvernul provizoriu, și prin aceleași „considerații tactice“, care explică și germanofilia ulterioară a inspiratorilor lui.

Asupra acțiunii politice a guvernelor care s'au perindat la cîrmă pînă la 7 Noembrie 1917, a apăsător, în primul rînd, lipsa de orice bază legală sau morală pentru pretențiile lor la „plenitudinea puterii“. Și situația din acest punct de vedere se tot agrava cu fiecare formație nouă.

În adevăr, în Rusia, în acest răstimp s'au schimbat în total patru guverne, cu o durată cam de două luni pentru fiecare.

Primul guvern a fost „constituit“, cum am văzut, de către „Comitetul provizoriu al membrilor Dumei“, cu consimțîmintul Sovietului din Petrograd, la 16 Mart 1917, sub președinția prințului Lvov, și era alcătuit exclusiv din deputați ai blocului progresist, cu excepția „ostatecului democrației“, d. Kerenski, care aparținea grupului „travallist“ din Dumă.

Acest guvern, care a rămas în funcție pînă la 15 Mai 1917, putea fi oarecum considerat ca o emanație a Dumei Imperiale, gonite la 11 Mart de către prințul Galîțin.

Al doilea guvern, tot sub președinția prințului Lvov și cu d. Kerenski ca ministru de război și de marină, s'a format ca rezultat al unui compromis dintre guvernul precedent și „Sovietul deputaților soldați și muncitori“, cu ignorarea hotărîții a Dumei și a Comitetului prezidat de d. Rodzianco. În noul guvern intrînd patru socialiști moderați (d-nii V. M. Cernov, I. G. Ţeretelli, M. I. Scobelev și A. V. Peșehonov),—el a fost constituit ca „al doilea guvern provizoriu“ și „primul guvern de coaliție“.

Acest guvern nu mai reprezenta, fie și indirect, nici Duma sau Comitetul ei, al căror titlu de „izvor legitim al autorității“ a fost cotegetic tîgăduit,* dar nici Sovietul, al cărui delegați formau abia o treime din membrii lui.

Tot și acest guvern de coaliție, care a funcționat dela 15 Mai pînă la 15 Iulie, se putea încă înfățișa ca o continuare a primului guvern, fiind dată persoana președintelui și a majorității miniștrilor, dintre care însă lipseau membrii cel mai marcați din prima formație—d-nii Gucicov și Miliucov.

Dar și acest șubred fir de continuitate a fost în curînd rupt.

În urma prăbușirii ofensivei din Iunie și a tulburărilor din Petrograd, îndreptate atît împotriva guvernului cit și a Sovietului, la 15 Iulie s'a declarat o criză de guvern care s'a isprăvit,—în urma tratativelor laborioase și a consfăturii *leaderilor*

* P. Miliucov, „Istoria revoluției ruse“, partea I, p. 105 urm..

celor cinci partide (cadeții, blocul industrial, socialiștii populști, social-revoluționarii și social-democrații-menshevici),—cu constituirea celui al doilea guvern de coaliție, sub președinția d-lui Kerenski (care și-a păstrat și portofoliile ministerului de război și de marină)*

„Față de preponderența numerică nominală a socialiștilor, —scrie d. Millucov,—preponderența reală în acest cabinet au avut-o necontestat partizanii democrației burgheze“.**

Ca simplă combinație de partide, acest guvern a pierdut orice caracter reprezentativ. Din miniștrii primei formații, afară de d. Kerenski (care însă delă rolul modest de „ostatec al democrației“ ajunsese prim-ministru, ministru de război și de marină,—iar în curînd—dictator și *generalissim!*), au rămas numai d-nii Tereșenco (tot ca ministru de externe) și Necrasov,—personalități politice de puțină greutate.

Acestel formații i-a pus capăt „aventura generalului Cornilov“. La 8 Septembrie toți miniștrii și-au înaintat demisiile d-lui Kerenski și i-au încredințat... „plenitudinea puterii“ (ei singurii!) și dreptul de a forma cabinetul „după aprecierea lui personală“!...***

După lichidarea aventurii, d. Kerenski anevoe a reconstituit al treilea și ultimul guvern de coaliție, adresîndu-se direct diferitelor „personalități politice“—în cea mai mare parte oameni necunoscuți, care nu erau răspunzători decît „față de conștiința proprie“!...****

Acest guvern, evident, plutea în văzduhuri; el nu se mai răsima pe nimeni și pe nimic, și a fost menit numai, după cuvîntul d-lui Millucov, să prezideze la... „agonia republicei burgheze“: din „plenitudinea puterii“ nu-i rămînea decît „gesticulația d-lui Kerenski“...*****

Cu atît mai mult, că acum și „democrația revoluționară“, care sprijinea, cu prețul sobterfugiilor și compromisurilor, politica tuturor guvernelor provizorii, pierduse orice înflurire asupra maselor și era cu încetul eliminată și din Soviets.

Cu ce drept dar o combinație personală și fortuită, născută prin... *auto-generație*, ar fi putut pretinde la rolul de *guvern legitim* al unui popor de 180 milioane, zguduit de spasmi mortal al revoluției și al războiului?

Gesticulația unui orator talentat, oricît de „autoritară“, nu putea doar înlătura lipsa totală de bază legală și de putere materială

* P. Millucov, op. cit., partea II, p. 33 urm.

** Ibid., p. 44.— În scrierile rusești, acest guvern este numit cînd primul guvern Kerenski, cînd al doilea guvern de coaliție, cînd chiar și al treilea guvern provizoriu.

*** P. Millucov, op. cit., partea II, p. 219; cf. M. Ph. Price, op. cit., p. 76.

**** M. Phillips Price, op. cit., p. 158.

***** Prof. B. E. Nolde, „Arhiva r. r.“, v. VII, p. 12.

În acest impas, Rusia a trebuit fatal să ajungă, mulțumită condițiilor în care a fost constituit primul guvern provizoriu, fiind dată și inexistența unei Adunări naționale care să fi putut legitima transmita necesară a puterii guvernamentale, — ca un adevărat „izvor legal de autoritate a statului“.

Dela început, guvernul provizoriu putea alege între două căi: să reinvie adunarea, a cărei emanație se considera adică Duma Imperială închisă de ultimul guvern țarist, sau să convoace de urgență Adunarea Constituantă.

Pe calea dintâiu el *nu a îndrăznit* să pășească din cauza rezistenței maselor populare; iar pe cea de a doua, reclamată cu violență de acestea, el *nu a voit* să se riște.

Pentruce, în adevăr, în cursul acestor opt luni de frământări sterile, nu a fost convocată Constituanta? (Vom vedea în ce condiții ea a fost aleasă, *după* revoluția bolșevică).

Adunarea națională era necesară nu numai pentru legitimarea transmiterii puterilor statului și pentru canalizarea în arena ei a luptelor politice; dar și pentru că numai ea putea constitui o bază solidă pentru întreaga acțiune a guvernului, internă și externă; în fața hotăririlor unei Adunări, luate cu autoritate, în numele întregului popor rus, — în chestia războiului de pildă, — ar fi fost silite, evident, să se închine și facțiunile politice și guvernele străine.

Dar la toate înjecțiile din stînga, guvernul motiva amânarea convocării Adunării Constituante prin diferite considerații tehnice, ca pregătirea listelor electorale, organizarea biourilor, elaborarea condițiilor de votare pentru soldații de pe front, etc..

Dar în realitate guvernul avea groază de hotăririle eventuale ale Constituantei, și în chestia războiului, dar mai cu samă în chestiile interne.

D. V. Nabocov, care după retragerea primului guvern provizoriu îndeplinea funcția de vice-președinte al Comisiei electorale centrale, după ce reproduce argumentele tehnice, e silit să mărturisească:

„Convocarea Adunării Constituante implica un *enorm risc*. Oamenii naivi își puteau teoreticește închipui, că Adunarea s'ar constitui, ar hotări forma de guvernămînt, ar vota legea fundamentală, ar numi un guvern și *încredîndu-i plenitudinea puterii pentru sfîrșitul războiului*, s'ar împrăstia... Dar cine va crede că lucrurile se vor întîmpla astfel? Dacă pînă la Adunarea Constituantei s'ar mai fi menținut vre-o autoritate, convocarea ei ar fi fost, fără îndoială, *începutul anarhiei (!)*...

„Dacă guvernul provizoriu ar fi avut *puterea reală*, el ar fi putut dela început declara, că Adunarea Constituantă va fi convocată numai *după sfîrșitul războiului*, — și aceasta, desigur, ar fi fost *singura dezlegare corectă a chestiei*. Însă guvernul provizoriu nu simțea nici o putere reală după sine“...*

* „Arhiva r. r.“, v. I, p. 72.

De aici tergiversările...

Dar pentru ce convocarea Constituantei ar fi putut duce la anarhie?

Faptele au dovedit, dimpotrivă,—și aceasta este în logica lucrurilor, că față de lipsa recunoscută și de d. Nabocov de *putere reală*, tergiversările guvernului de a convoca Adunarea națională au contribuit grozav la adâncirea anarhiei.

Însă, e adevărat, pentru guvernul provizoriu, realizarea revendicărilor populare, care s'ar impune prin Constituantă, s'a părut mai dezastruoasă decît orice anarhie!

D. Stanchevici, care, ca întîm colaborator al d-lui Kerenski, era în măsură să cunoască adevărul, scrie în această privință :

„Tulburările agrare... revendicările mereu sporite ale muncitorilor... au speriat cercurile moderate și conservatoare. Speranțele puse pe Adunarea Constituantă, pe voința națională, s'au risipit: *alegerile municipale au dat în toată Rusia majorități covârșitoare socialiștilor*. Astfel a eșit la iveală formula: *alegerile în condițiile actuale nu pot da expresia exactă a voinții „cumînte a poporului“ !...**

Un observator străin, întotdeauna bine informat mulțumită relațiilor sale cu cercurile politice ruse din acest timp, confirmă în totul afirmațiile d-lui Stanchevici.

Cînd d. Rodzianco,—scrie el, ridicase în consfătuirea membrilor Dumei chestia Constituantei :

„Majoritatea membrilor Dumei nici n'au voit să audă despre aceasta. *Cîtă vreme Rusia se află în stare de războiu*, datorită cetățenilor ar fi să se consacre *exclusiv războiului*, iar nu să se certe pentru alegeri democratice. Acestea, spuneau ei, ar da majoritatea în Adunare acelor elemente, al căror patriotism n'ar corespunde cerințelor momentului și care, *în loc să se gîndească la victorie*, în primul rînd ar năzui la *exproprierea moșierilor și la supunerea fabricilor controlului muncitoresc*... În lunie 1917 clasele mijlocii din Rusia nu vreau să știe despre Adunarea Constituantă, fiindcă își dădeau bine sama că *nu vor putea exercita nici o putere asupra ei*...

„Cadeții au adus în postul de ministru al agriculturii pe un moderat menit să nu întreprindă *nici un pas hotărîtor pentru rezolvirea chestiei agrare pînă ce nu se va întruni Adunarea națională*.

„În același timp, cadeții stăruiau să *împiedice convocarea Adunării naționale pînă la sfîrșitul războiului*“...* (Începem să întrezărim și resortul tainic al entuziasmului războinic!..)

Acesta este adevărul: Adunarea Constituantă era considerată ca o mare primejdie—de teama realizării revendicărilor po-

* V. B. Stanchevici, „Amintiri“, p. 217.

** M. Phillips Price, op. cit., p. 75 și 110.

pulare, iar războiul era bine venit pentru justificarea amânării la infinit a convocării ei.*

Difficultățile tehnice nu erau decît un pretext: experiența tuturor revoluțiilor din Apus ne dovedește că pentru organizarea unei adevărate reprezentanțe naționale nu e nevoie de o gestație de nouă luni (și dacă nu ar fi intervenit revoluția bolșevică, convocarea Adunării desigur ar mai fi fost iarăși amînată în ultimul moment)

Dar să admitem că într'un termen mai scurt nu se putea ajunge la o organizare electorală ideală. Încă convocarea grabnică a Constituantei avea atîta importanță pentru consolidarea noului regim și pentru mersul general al afacerilor publice, încît s'ar fi putut trece cu vederea micile lipsuri ale mecanismului a-legerilor, dacă guvernul putea avea vre-o nădejde în sprijinul sufragiului popular.

Că și guvernul își dădea samă de acest adevăr, dovedesc acele surogate de Adunare națională, la care a încercat să recurgă.

După vestita „Conferință de Stat“ din Moscova, al cărei final trist îl cunoaștem, au mai fost adunate o „conferință democratică“ la Petrograd și apoi un „pre-parlament“—combinații tot atît de artificiale și arbitrare, fără nici un caracter reprezentativ și care, evident, nu puteau aduce nici un sprijin real guvernului, întrucît ele înșile nu aveau alt reazim decît bunăvoința guvernamentală. Evident, în aceste condiții nu putea fi vorbă despre responsabilitatea ministerială, — miniștrii continuau să nu aibă altă răspundere decît „față de conștiința lor“.

Ce mai reprezenta dar guvernul, cînd a dispărut și echi-vocul din care se născuse primul guvern provizoriu, — „constituții“ de cătră „Comitetul membrilor Dumei“, cu decretul împăratului detronat și cu consimțimîntul condiționat al Sovietului?

Sbuciumat din criză în criză; reconstituit mereu prin o nouă uzurpare, în condiții tot mai arbitrare de selecție; ne mai putînd invoca nici ideea de legitimitate, nici dreptul de a se considera ca o emanație a revoluției; nerecunoscut de masele populare; lipsit de sprijinul forței armate: el a ajuns o tristă epavă purtată fără cîrmă pe valurile stihiei revoluționare, scăpînd trudnic dintr'un naufragiu numai pentru a cădea imediat într'altul, ridicînd în desperare steagul falș al lozincilor revoluționare, afirmate solemn într'o zi, ca să fie falș dezmințite a doua zi...

Popularitatea d-lui Kerenski?

Acest mult talentat orator parlamentar, a fost în adevăr foarte popular, cîtă vreme era considerat ca „ostatec al democrației“ și a reprezentat pentru mulțime „idea de pace“ și duhul revoluției“. **

* *Plontcovski*, „Chrestomafia istorică“, p. 56.

** „Arhiva r. r.“, v. I, p. 120 și *M. Phillips Price*, op. cit., p. 55.

Dar când el a fost erijat în demlurg, creator de guverne, organizator de ofensive și comandant suprem de armate,—dîn popularitatea lui nu a mai rămas *nimic*,—cași dîn autoritatea „democrației revoluționare”, pe care a exploatat-o în zădar.

Și pe acest „nimic” a ajuns să fie răzimat întregul edificiu al „noului regim” !..

Din această situație a izvorît pentru cele patru guverne provizorii necesitatea tragică a politicii războinice dusă de ele.

Înainte de revoluție, „blocul progresist” era războinic dîn considerații tactice, urmărind pe această cale răsturnarea regimului țarist și nădăjduind să profite de victoria Aliașilor venită la vreme.

După revoluție, din aceleași considerații, guvernul provizoriu deși știa că pentru Rusia „continuarea războiului e imposibilă”, totuși *nu putea renunța* la politica „războiului până la sfârșit”; nu numai pentrucă recunoașterea de către Aliași a rămas, la urma urmelor, singura lui armă în lupta pentru existență,—încit într'un moment de criză un corifeu a putut spune d-lui Phillips Price : „In dosul nostru stau ambasadorii străini, care au hotărît să ne recunoască ca singurul guvern legitim în Petrograd”; * și nu numai pentrucă în numele cerințelor vremii de războiu se puteau justifica toate anomaliiile construirii unui guvern prin uzurpație repetată sau prin „autogenerație”, cași aminarea temutei Adunări Constituante; dar mai ales pentrucă prin stăruința în războiu, cu prețul oricărui sacrificii, mai putea fi păstrată nădejdea că, odată cu ceasul fericit al victoriei Aliașilor, va putea veni încă *la timp* și răsplata,—*intervenția lor pentru „salvarea ordinii sociale”*.**

Însă ceasul victoriei a sunat prea tîrziu pentru „salvarea ordinii sociale” de către Aliași;—atunci s'a părut tot așa de îndreptățit și apelul la salvarea... din ceilalt lagăr,—un glas, care a fost menit și el, să răsune în pustiu...

Dar poporul rus a plătit prea scump pentru această politică a „conducătorilor” săi.

O masă de 180 milioane, prinsă de revoluție în vârtejul unui războiu mondial,—în momentul cel mai critic dîn întreaga tragedie a omenirii,—a fost lăsată de fapt luni îndelungate pradă patimilor neînfrinate și suferințelor desnădăjduite, dusă de forțe elementare în afară de cadrul tradițiilor naționale, în afară de ordinea de stat, în afară de orice organizare a muncii obștești.

În adevăr, timp de opt luni guvernele provizorii și-au încredinat toate sforțările numai în încercări desperate de a rezolvi „cadratura cercului”(—„războiul este imposibil, dar trebuie dus cu orice preț până la sfârșitul victorios”!) și în exerciții echilibristice între „partidele burgheze” și „democrația revoluționară”,—mărginindu-se anevoc, în ce privește *guvernarea țării* la „sancti-

* *Op. cit.*, p. 185.

** *Ibid.*, p. 145.

onarea creațiilor revoluționare spontanee în sfera dreptului public”...

Dar și „democrația revoluționară”, care juca rolul ingrat de intermediar între un guvern paralizant și masele răzvrătite, a fost fatal uzată până la istov de manipularea zădarnică a formulilor revoluționare,— încît și acest contact, indirect și atît de puțin sigur, între guvern și popor, la urma urmelor, a încetat cu desăvîrșire.

Atunci, aparatul factice de guvernămînt, ca o roată sărită din angrenaj, se învîrtea în deșert.

Dar o țară nu poate rămînea atîta vreme lipsită de guvern și conducere, numai sub stăpînirea stihliilor, fără cele mai grave urmări pentru toată structura ei politică, administrativă și economică, cași pentru toată viața ei socială.

„Sanționarea creațiilor revoluționare spontanee în sfera dreptului public” amenința dar să ducă Rusia pînă la o complectă dezagregare politică și la disoluție socială, să o macine în pulbere.

VII

Dezagregarea Statului și „anarhia spontanee”

Dacă guvernul provizoriu, lipsit de autoritate și de putere reală a fost silit, în genere, să recunoască toate „Comitetele” și „Sovietele”, care se nășteau, pe toată întinderea Rusiei, „prin generație revoluționară spontanee” și care luau în minile lor administrația țării, ignorînd guvernul central cu care,— cum spune d. Millucov, „nu aveau nici o legătură ierarhică”,* apoi în multe părți aceste Soviete locale, chiar dela începutul revoluției, au mers pînă la declararea formală a independenței lor.

Astfel încă din prima jumătate a lui Mai, Sovietul marinarilor, soldaților și muncitorilor din Cronstadt, chiar la porțile Petrogradului, a hotărît printr’un decret în regulă „a lua în minile sale puterea guvernamentală, a înlocui pe toți agenții guvernului provizoriu cu cei numiți de el, și a nu mai intra în raporturi cu restul Rusiei și cu Petrogradul, decît prin intermediul Sovietului din Petrograd”,— cu care urma să păstreze legătură prietenești...**

Cînd guvernul a trimis la Cronstadt pe un „plenipotențiar” (*sic!*), care să încerce aplanarea incidentului, Sovietul mai întălu a oprit debarcarea lui, sub cuvînt, că „admișiunea lui ar însemna că Cronstadtul recunoaște autoritatea guvernului din Petrograd”. Insfîrșit, după lungi discuții a fost hotărît că „pleni-

* P. Millucov, op. cit., partea I, p. 66.

** *Ibid.*, p. 144.

potențiarul va fi primit pe insulă numai în calitate de *musafir* al Sovietului!...*

Sovietul Cronstadtului, cași de altfel în urmă și Sovietele altor „republici“ analoage, nu-și mărginea acțiunea numai la chestii „interne“.

Cînd, depildă, în America un anarhist, irlandezul Tom Mooney, a fost condamnat la moarte pentru atentate cu dinamita, Sovietul din Cronstadt și-a îngăduit o „intervenție“ în favoarea lui, într'o formă foarte energică: pe la sfîrșitul lui Mai, marinarii din Cronstadt au început să asedieze legația americană, reclamînd cu violență ca ambasadorul, d. Francis, să-i însoțească în calitate de ostatec la Cronstadt, pînă ce li se vor da garanțiile cuvenite pentru eliberarea imediată a condamnatului.

Cu mare greutate a reușit guvernul, cu ajutorul Sovietului din Petrograd, pe al cărui teritoriu a avut loc acastă acțiune diplomatică puțin protocolară, să convingă pe republicanii din Cronstadt că dreptul internațional nu permite violentarea persoanei unul ambasador...**

Ziaristului străin care, avînd să se informeze asupra relațiilor dintre Cronstadt și Petrograd, a vizitat „republica“, președintele Sovietului i-a răspuns:

„Noi am transmis Sovietului din Cronstadt *autoritatea su-* „*premă* asupra insulei noastre. Noi recunoaștem faptul existenței „*guvernului* din Petrograd întocmai cum eu recunosc faptul că „*d-ta* șezi aici în fața mea pe scaun, dar aceasta nu înseamnă „*că* noi recunoaștem autoritatea d-tale asupra noastră“!...***

Foarte lămurit...

Ziaristul englez a fost însă foarte mirat, aflînd că în Sovietul din Cronstadt bolșevicii formează totuși o prea neînsemnată *minoritate*.****

Acțiunea a pornit spontan și nemijlocit din masa răzvrătită a marinarilor și soldaților, și mai cu samă a *muncitorilor din docurile și fabricile locale*, organizați în sindicatele lor profesionale.

Exemplul din Cronstadt în curînd a fost urmat de Sovietul din Helsingfors, apoi de Sovietul din Schlüsselburg, (în apropierea imediată a Petrogradului), apoi cel din Țarîin, din Ecaterinburg, din Crasnoiarșc, din Cansc (tocmai în Siberia!), din Cazan, dintr'o serie întregă de localități pe Volga, etc.*****

Dacă în Mai și în Iunie asemenea „republici bolșevice“ — în care, de altfel, bolșevicii peste tot aveau încă puțină trecere, apăreau ici și colo, la Cronstadt, Schlüsselburg sau Țarîin,—ca

* M. Phillips Price, op. cit., p. 46.

** M. Phillips Price, op. cit., p. 37.

*** Ibid., p. 38.

**** Ibid., p. 46.

***** P. Millucov, op. cit., p. 146; V. Stanchevici, op. cit., p. 216. M. Phillips Price, op. cit., pp. 36—37, 44—46 și 153.

mici insule izolate în oceanul rus. în August și în Septembrie ele formau „un imens arhipelag”. *

Iar în Octombrie, înainte de prăbușirea ultimului guvern de coaliție, ne spune publicistul englez citat :

„Rusia întreagă seamăna cu Asia centrală din Evul mediu, cum o descrie Marco Polo în călătoriile sale,— *fiecare oraș, fiecare provincie trăia sub legea sa, de sine stătătoare*...”**

Guvernul provizor nu numai că asista neputincios la acest proces de destrămare a țării, dar pasivitatea lui adesea nici nu lăsa populației din provincie altă eșire, decât... proclamarea independenței, cum scrie un literat, pe care revoluția din Mart l-a apucat în provincie :

„De provincie nimeni nu-și bătea capul. Toate târgușoarele, toate aceste Pavlograde și Bahmute nenumărate ale Rusiei, erau silite să-și ducă viața pe sama lor, izolate; ele prefăceau cum le ajungea capul instituțiile locale după fasonul revoluționar; județele, uitate de centru, lipsite de orice autoritate și organizație lămurită, lunecau repede spre cea mai grozavă anarhie...”

„Autoritățile guberniale, care nu mai știau încotro să apuce cu grijile proprii, neprimind la rîndul lor nici o directivă din Petrograd, abia dacă își puteau întinde acțiunea între zidurile capitalei de gubernie,—totul, văzînd cu ochii, se rostogolea în prăpastie...”

„Fiecare județ, fiecare voloste, fiecare sat își făceau singure legile de care aveau nevoie...”

„Atunci ajunsese o unitate pe deplin de sine stătătoare și satul Gulai-Pole, în care s'a așezat temeinic un tâlhar scăpat din ocnă, Nestor Mahno, care s'a înconjurat de cîteva zeci de alți ocnășii evadați ca el”...***

Acest fost ocnăș a evoluat în urmă în celebrul „general” Mahno, comandant de „armată anti-bolșevică”, al cărui Stat Major era format din vechii lui tovarăși din „republica independentă Gulai-Pole”...

În unele părți, procesul acesta de dezagregare a Statului se săvîrșea ca în Cronstadt, sub îndemnul Sovietelor locale, care își arogau „plenitudinea puterii”, în forme mai mult sau mai puțin regulate, și care duceau stihia populară în făgașul unei acțiuni politice oarecum organizate și în direcția generală a evoluției revoluționare din această fază, făcînd „bolșevism”, ca personajul lui Molière proză, fără să știe.

Dar adesea asistăm, ca în Gulai-Pole, la mișcări anarhice, în senzul cel mai urît al cuvîntului, care tindeau să creeze „unități pe deplin de sine stătătoare” nu numai din fiecare oraș sau din fiecare sat, dar și din fiecare cartier sau chiar din fiecare colț de stradă.

* M. Phillips Price, op. cit., p. 158.

** Ibid., p. 197.

*** „Arhiva r. r.”, v. XII, p. 84.

Așa de pildă, încă în April, muncitorii cartierului Obuhov din Petrograd au căzut sub stăpînirea unui „cazac“ vagabond, cu desăvîrșire necunoscut de nimeni, și refuzau să se supună nu numai administrației, dar și propriului lor Soviet local! Cu mari sforțări și punîndu-și chiar în primejdie viața, delegații Comitetului executiv din Petrograd abia au putut reuși să înlăture pe misteriosul aventurier.*

Mai tîrziu, pe la începutul lui Iunie, un grup de „anarhiști-maximaliști“, amestecați cu criminali de drept comun, au ocupat cu forța vila Durnovo, cu imensul parc care o înconjoară, la marginile suburbiei Viborg, și și-au întemeiat acolo o „cetate“, independentă și de guvern și de Soviet, și care se ridica și împotriva directivelor organizației bolșevice. Din această „cetate“ porneau adevărate expediții militare. Așa la 5 Iunie, ziua în amiaza mare, un „detașament“ de 80 indivizi, înarmați cu carabine, revolvere, granate de mînă și bombe, a „cucerit“ tipografia ziarului „Russcaia Volia“ în scop de „propagandă“,—iar peste cîteva zile, o altă bandă înarmată a atacat pușcăriia.

Guvernul a fost silit să parlez cu această „republică“ din vila Durnovo, și la urma urmelor, cu toate floriturile diplomatice, să facă concesii și să se închine înaintea faptului...**

După aventura generalisimului Cornilov, cînd pe tot frontul dela coasta Estoniei pînă dincolo de Mohilev, soldații au refuzat să asculte de vechile Comitete și nu mai vroiau să știe de nici o disciplină,—disoluția completă a armatei nu numai că lua guvernului orice mijloc de luptă, dar favoriza direct asemenea „creații spontanee în sfera dreptului public“.

În garnizoanele din dosul frontului, soldatesca turbulentă punea stăpînire pe orașe și le „guverna“, fără să se sîchisească nici de organele administrative nici de Sovietele locale. Dacă încă în Iunie garnizoana din Charcov a putut să-și aresteze pe toți ofițerii oprind orice trimitere de întăriri pe front, mai tîrziu asemenea fenomene făceau parte din „dreptul obișnuit“.

Și mai rău stăteau lucrurile în sate. O masă de cinci milioane de dezertori înarmați cutreera țara, împărțită în bande „autonome“, care prădau, dădeau foc, asasinau și creau peste tot „unități pe deplin stătoare de sine“ în felul celei din Gulai-Pole a lui Mahno. Chiar fiecare automobil blindat sau aeroplan sustras de pe front ajungea „autonom“ și-și ducea „independent“ politica lui de jaf și omoruri...***

Dar anarhia „spontanee“, care fărâmița Rusia pornea acum și din lagărul contra-revoluționar.

De altfel, însăși răzvrătirea generalisimului Cornilov îm-

* V. B. Stanchevici, „Amintiri“, p. 78.

** P. Miliucov, op. cit., partea I, p. 211 urm.; M. Phillips Price, op. cit., p. 61.

*** M. Phillips Price, op. cit., pp. 37, 159 și 197.

potriiva guvernului, nu era și ea un act de pură anarhie în numele... ordinii?

Cînd mai tîrziu d. Kerenski, prim-ministru și *generalism*, a transmis telegrafic atamanului cazacilor de Orenburg, generalul Dutov, ordinul să expedieze două divizii de cazaci pentru represiunea unor răscoale din Asia centrală, bravul ataman a adunat Sfatul cazacilor, căruia i-a adresat următorul cuvînt:

„Înainte ca noi, Cazacii de Orenburg, să ne hotărîm la un pas atît de grav, ca represiunea răscoalei din Asia centrală, trebuie să știm mai întăiu, *pentru cine luptăm noi?* S'a purtat Kerenski în așa fel, ca noi, Cazacii de Orenburg să putem avea încredere în el? Nu s'a legat el la Petrograd, atunci cînd vroia să răstoarne pe Cornilov, cu aceleași Soviete, împotriva cărora se întoarce astăzi? Avem noi vre-o garanție că el va crea în Rusia o autoritate guvernamentală solidă, că se va lăsa de întrigă cu socialiștii și va respecta drepturile Cazacilor? Cîtă vreme el nu ne va da garanții în această privință, cred că și Cazacii de Orenburg nu pot avea nici o obligație în afară de „teritoriul lor“... *

Așa dar „autonomia“ Cazacilor de Orenburg!...

Aici vedem începutul acelei „evoluții“, care a dus treptat pe vechii generali țariști, aghiotanți ai împăratului, să se pună în capul diferitelor teritorii independente, ca Scoropadski în Ucraina, Crasnov în Țara Donului, Filimonov pe Cuban, Mehmandurov în Azerbaidjan, etc...

Pe de altă parte, separatismul național al teritoriilor marginase, accentuat și de interesul de conservare față de valul de anarhie,—ducea Rusia vertiginos spre o completă dislocare.

Guvernul provizoriu a fost silit în parte să tolereze de fapt, iar în parte să recunoască chiar formal „autonomiile“ naționale. Dar diferitele grupări etnice nu se mai mulțumeau cu nici o concesie.

Finlanda, care încă din April și-a formulat revendicările de independență, în Iunie își ducea de fapt o viață politică independentă și a legat chiar tratative cu Germania în vederea apărării eventuale împotriva Rusiei. **

La 2 Iunie „Dieta“ Lituanei a proclamat independența acestei țări...

La 3 Iunie un congres al musulmanilor ruși a hotărît crearea în Rusia a „unui bloc politic al alogenilor“...

La 27 Iunie, Ucraina, — unde deasemeni încă din April, se alesese „Rada centrală“ și se formase un guvern autonom,— a hotărît să convoace în Kiev un congres al tuturor naționalităților din Rusia, care revendică autonomia și federația liberă; au fost invitați, afară de Ucrainenii: Finlandezii, Polonezii, Es-

* Ibid., p. 144.

** P. Miliucov, op. cit., partea I, p. 141 urm. și p. 229 urm..

tonii, Leții, Lituanienii, Rușii-albi, Georgienii, Evreii, Tătarii, Armenii, Calmucii, Baschirii, Sarții, Muntenii din Caucazia, Turcii, Siberienii, „Donenii”, etc. *

La începutul lui Iulie guvernul provizoriu face Ucrainenilor iarăși toate concesile, le recunoaște și „Rada centrală” și „guvernul autonom”, e gata să încheie și un *tratat* cu Ucraina, pentru stabilirea legăturilor între cele două țări,—dar Ucrainenii tot nemulțumiți, continuă de fapt să ignoreze guvernul din Petrograd, care nici nu se resemnează cu totul, nici nu are puterea de a-i „aduce la ordine”. **

Iar Caucazia, acest furnicar de popoare se preface din primele zile ale revoluției într'un cazan clocotitor. Peste tot se formează Societe, „Comitete de Salut public”, (*Sic!*) „Comitete ale organizațiilor cetățenești”, etc.

Unele din aceste „creații spontanee” se substituie imediat tuturor organelor de guvernământ, ca de pildă „Comitetul” din Bacu, acest centru atât de important pentru economia Rusiei, despre care un magistrat local („cadet”, după colorația politică) scrie :

„Noi am rămas fără niciun aparat de guvernământ,—sau „mai bine zis, la noi, în Bacu, s'a creat repede un aparat, care „contribuia numai la dezorganizarea sistematică a întregii vieți. „Aparatul acesta se numea—*Comitetul executiv al organizațiilor „publice”*. ***

Bine înțeles, imediat au început și manifestările diferitelor naționalități.

Guvernul provizoriu, recunoscând în principiu „dreptul de liberă autodeterminație”,—spune același magistrat:

„Dela începutul revoluției, și în măsura în care ea se a—
„dincea și scădea prestigiul autorității guvernamentale, s'a auzit
„tot mai tare lozincă—„Caucazia pentru Caucazieni”, și cererea...
„ca Rușii să plece din Caucazia”...

„Reprezentanții aventurismului politic al diferitelor națio—
„nalityți caucaziene (*sic!*), scontând slăbiciunea guvernului provi—
„zoriu, au simțit terenul sub picioare, fiindcă crearea unor state
„nouă prezenta pentru ei perspective largi pentru satisfacerea
„ambțiilor și a vanităților lor (*sic!*)...”

„A fost și o altă cauză pentru separarea de Rusia (—care
„credem că ajunge pentru explicarea faptului!). Cauza aceasta
„era—năzuința *egoistă*, rupînd legătura de stat cu Rusia, de a
„se asigura împotriva consecințelor naturale ale aceluși proces
„de descompunere politică, care se manifestase atât de puternic

* *Ibid.*, p. 164. La acest congres au luat parte și Rominii din Ba—
sarabia, despre care d. Millucov nu amintește. Ei au fost reprezentați
de d-nii Ion Codreanu, Vlad Cazacliu, St. Holban, Gr. Dascăl, T. Ioncu
și V. Cihevski cf. Dr. P. Cazacu, — „Moldova dintre Prut și Nistru” p. 221.

** *Ibid.*, p. 233 urm.

*** „Arhiva r. r.”, v. IX, p. 101.

„în Rusia,—de a se asigura și împotriva bolșevismului amenințător și a inevitabilei prăbușiri economice, care i-ar urma“... *

Dar în Caucazia au eșit la iveală și fenomene mai grave decît separatismul regional sau național.

Chiar în April 1917, abia vre-o lună după revoluția din Petrograd, a avut loc în Bacu primul congres politic „pan-musulman“.

Acolo s'a accentuat că în Rusia trăesc 35—40 milioane de musulmani (autorul citat susține că ar fi în realitate numai 22—24 milioane); s'a vorbit despre „Turcia frățească“ (aceasta pe cînd Rusia era încă în războiu și guvernul aștepta „sfîrșitul victorios“); se insistă asupra necesității fuziunii lor politice și teritoriale, și chiar despre deslîpirea lor de Rusia și „Unirea cu musulmanii din Turcia, Persia și India“... **

Această mișcare a culminat, însfîrșit, în formarea celebrei republici efemere „Azerbaidjan“, desființată în urmă de bolșevici, care au recucerit pentru Rusia regiunea petroliferă din Bacu...

Subt un aspect și mai îngrijitor se înfățișa mișcarea din Georgia, care nu s'a mulțumit cu declarații de simpatie cu o țară, cu care Rusia se afla încă în stare de războiu.

„Ideile separatiste,—cetim în memoriul aceluiași patriot rus —au înflorit în sînul unei părți din intelectuali georgieni și în cercurile politice conducătoare ale Georgiei încă înainte de războiul din 1914... O parte din acești conducători duceau tratative secrete cu Turcia pentru încheierea unei alianțe dintre Turcia și Georgia împotriva Rusiei în timpul războiului,—acesta e un fapt necontestat, stabilit astăzi documental chiar în presa georgiană...“

Cea mai serioasă însă din cauzele, care au determinat proclamarea independenței Georgiei și separarea ei de Rusia, era ideologia celui mai puternic partid politic din Georgia,—al social-democraților menșevici; aceștia socoteau că prin proclamarea independenței și instalarea la cîrmă a menșevicilor, „Georgia va putea scăpa de soarta Rusiei“... ***

E simbolic: d-nii Cheidze și Țeretelli,—amîndoi foști președinți ai Sovietului din Petrograd, iar d. Țeretelli și ministru în primul guvern de Coaliție, delegat de acesta la Kiev ca să încheie compromisul pentru autonomia Ucrainei,—sînt Georgieni și membri fruntași ai partidului care a proclamat independența Georgiei!

Ținînd sama totodată, că după disoluția armatelor, soldații de diferite naționalități se grupează în „oștiri naționale“, care ascultă de ordinele guvernelor lor autonome sau independente ****

* Ibid., p. 115 și 191.

** Ibid., p. 103.

*** Ibid., p. 192.

**** Cf. „Viața Romînească“, 1924, No. 1 p. 113.

avem dreptul să încheem, că Rusia care își pierdea una după alta provinciile mărginașe, iar înăuntru se desfăcea în pulberea de microscopice „republici de sine stătătoare” și se ineca în haosul de anarhie,— a ajuns sub guvernul provizoriu, aproape numai o simplă „expresiune geografică“...

În același timp, și viața economică se stingea.

Ce activitate productivă sau comercială putea, în adevăr, fi în haosul în care a dispărut orice ordine de stat ?

În această stare de paralizie a puterii guvernamentale, în destrămarea aparatului administrativ și ridicarea atîtor bariere în acest „imens arhipelag”, în care s'a fragmentat teritoriul național și în care fiecare „insulă” a fost silită să se zbată cu propriile-i puteri spre a-și asigura o existență mizerabilă dintr'o zi într'alta,—evident, munca și circulația normală a bunurilor nu mai erau cu putință.

D. P. Miliucov citează constatările oficiale :

„Ministerul Comerțului primea din toate orașele Rusiei în formații, că peste tot Comitetele organizațiilor revoluționare locale impun taxe asupra mărfurilor, prohibă exportul și producția anumitelor fabricate, închid întreprinderile de comerț, confiscă mărfuri, înlătură pe stăpînii legiului dela administrația întreprinderilor lor, etc.”*

Toate acestea sub presiunea mizeriei și a nevoilor locale, fără ca nimeni să țină sama de marea mizerie și nevoile generale ale Statului.

Totuși țara trebuia să întrețină încă o enormă excrescență parazitară de aproape 15 milioane de soldați demoralizați și trîndavi, din care o treime, împrăștiati în bande de dezertori, trăiau din jaful direct al populației pașnice !..

În aceste condiții, pe de altă parte, și conflictele sociale trebuiau fatale să ajungă la o extremă acuitate.

Stagnația industriei și a comerțului ducînd suferințele și iritația muncitorilor la paroxism, aceștia, față de lipsa de autoritate și de inerția guvernului, cași față de neputința lui de a veni în ajutor, au început peste tot să-și reguleze samavolnic socotelile cu „capitaliștii”,—cum se plînge într'un document oficial ministrul socialist al departamentului muncii din guvernul de coaliție :

„Muncitorii nedîndu-și sama de toată complexitatea și răspunderile administrației tehnice și economice a întreprinderilor industriale și de sărăcia Rusiei în ce privește personalul tehnic și administrativ, comit violențe asupra directorilor și celorlalți funcționari ai fabricilor, îl îndepărtează după socotința lor, se amestecă samavolnic în administrația tehnică, și chiar încearcă să ia cu forța întreprinderile industriale cu totul sub stăpînirea lor.”**

* P. Miliucov, op. cit., partea I, p. 198.

** Ibid., p. 199.

Astfel, industria și comerțul fatal au trebuit să ajungă la o dezorganizare, în toată puterea cuvîntului, catastrofală.

Dar mai cu samă la țară violența conflictelor sociale a trecut peste orice măsură compatibilă cu viața de stat, și a dus la un adevărat *războiu social*.

Volu mai reveni asupra situației agrare din Rusia înainte de războiu, mulțumită căreia istoria ei din ultimele decenii se înfățișează ca o veșnică alternare între foamete și rascoale țărănești.

Acum volu semna numai consecințele fatale ale beatitudinii guvernului provizoriu, care după ce a hotărît că problema agrară poate fi rezolvită numai de Adunarea Constituantă, credea că aceasta, și prin urmare și rezolvirea problemei agrare, pot fi amânate la infinit.

Războiul a surprins Rusia, cum ne-a arătat defunctul M. V. Rodzianco, în mijlocul unei violente agitații agrare. *

Bineînțeles, mobilizarea a milioane de țărani din cei mai tineri și volnici, cași toate condițiile vremii de războiu au amorțit satele.

Dar nu poate fi nimic mai greșit, decît credința că țărănimea rusă a primit revoluția cu pasivitate. Dimpotrivă, țărănimea nu numai că a servit de razim puternic pentru acțiunea revoluționară, dar a fost, putem spune, chiar factorul ei hotărîtor. **

Batalioanele de rezervă din Petrograd, care au hotărît soarta luptelor de stradă, au fost în adevăr alcătuite aproape exclusiv din țărani vrăstnici, „*abla luați dela plug*“, și care nu se gîndeau decît „*la revendicările lor țărănești*“, cum se exprimă fostul președinte al Dumei într'una din telegramele sale către generalul Ruzski. ***

Țărănimea rusă, natural, era adînc nemulțumită de prelungirea războiului, al cărui scop nici nu-l putea înțelege. Fiindcă asupra ei cădea în primul rînd sarcina întreținerii unei armate de 15 milioane, gospodăriile ei s'au resimțit mai cu samă de lipsa atîtor brațe vinjoase, ea a adus cele mai multe jertfe de vletii omenești și fiii ei au fost răniți și schilodiți cu milioanele, și asupra ei aproape exclusiv, apăsa povara enormă a rechizițiilor.

Opoziția împotriva războiului nu numai că a creat o *dispoziție sufletească revoluționară* la țară, dar i-a dat și un colorit specific țărănesc.

Am văzut că încă din iarna anului 1915, cu mult deci înainte de revoluție, s'au început dezertări în masă depe front, și că, după constatările oficiale, în 1916 numărul dezertorilor trecea

* „*Arhivă r. r.*“, v. VI, p. 16.

** *M. Phillips Price*, op. cit., p. 118.

*** „*Arhivă r. r.*“ p. 26.

peste un milion și jumătate. Aceștia de cele mai multe ori își aduceau cu ei în satul lor și puștile *

Și mai cu samă mulțumită acestor țărani înarmați, în rup-tură cu legea, tulburările agrare au și reînceput îndată, — chiar înainte de revoluție. Încă din 1916 în multe părți ale Rusiei, țărani au și gonit pe proprietari și au pus mâna cu forța pe moșiile lor, sau au refuzat să le plătească arenda **

Astfel se explică, pentru ce în străzile Petrogradului gos-podarli maturi, în haine soldățești, la strigătul săracimii orășe-nești de „Pine!“, au răspuns îndată cu strigătul lor „Jos răz-boiul“, la care au alăturat și străvechia lozincă a țărănilor ruși — „Pământ și Voe“.

Iar când stihia revoluționară s'a revărsat din Petrograd asupra țării, Rusia rurală s'a prefăcut deodată într'un vulcan în erupțiune.

Chiar din primele zile ale revoluției, din Mart 1917, țar-anii au început să-și alunge sausa aresteze pe vechii „naceal-nici“ și să proclame „Mirul“ lor ca singura autoritate pe care o recunosc. Îndată au pornit ei să-și „rezolve chestia agrară“, — fiecare sat cum putea, fără nici-un plan, fără să țină samă de vecini, și cu atât mai puțin de proprietarii gonii sau de inte-resele economiei naționale. ***

După datele oficiale ale guvernului provizor, chiar din A-prilie tulburările agrare au cuprins deja 42 gubernii. ****

Iar la 16 Mai 1917 (st. n.) delegații marilor proprietari din guberniile Simbirsc, Nijni-Novgorod, Samara, Saratov, Tver, Harcov, Pultava, Cursc, Herson și Ecaterinoslav au înminat gu-vernului provizor și Sovietului din Petrograd un memoriu, în care se pling, că diferitele „comitete“ locale :

„Răpesc cu deasla dela proprietari moșiile și le dau ță-ranilor, calcă inviolabilitatea domiciliului, fac percheziții ; ex-„propriază averea mobilă și privează de libertate, fără judecată, „pe proprietarii și pe administratorii lor, sub cuvânt că ei nu „se supun cererilor ilegale ale diferiților comisari sau ale comi-„tetelor“, etc.... *****

Această mișcare „de anarhie spontanee“ se agravează cu fiecare zi :

„Pornirea aceasta, — spune d. Phillips Price, — de a rezolvi „reforma agrară pe cale anarhică și lipsită de orice normă, „s'a accentuat încă în cursul verii din 1917“.

Și publicistul englez adaugă aici și o notă interesantă :

„Bolșevicii erau pe atunci absolut fără nici-o influență la „sate, chiar aproape necunoscuți în afară de orașe“. *****

* „Arhiva r. r.“, v. VI, p. 44, cf. M. Phillips Price, op. cit., p. 108.

** M. Phillips Price, Op. cit., p. 108 urm.

*** Ibid., tot p. 108 urm.

**** Plontcovski, „Chrestomafia istorică“, p. 181.

***** Ibid., p. 111.

***** M. Ph. Price, op. cit., p. 109.

Dar mai cu samă după zădărnicierea de cătră guvernul de coaliție a încercărilor ministrului socialist de agricultură, spre toamna din 1917, ocuparea anarhică a moșilor s'a generalizat peste tot.

În provinciile dealungul fluviului Volga, acapararea generală de cătră țărani a latifundiilor private s'a început în Iulie: în August în provincia Samara nu se mai găsea o singură moșie care să nu fi căzut în mâinile „Mirului” din vecinătate. *

În această provincie revoluția agrară s'a săvârșit fără vărsare de sânge. În provinciile Pensa și Tambov au avut loc însă devastări sălbatice și tot felul de violențe, ca răzbunare pentru întârzierea reformei agrare. Cel mai groaznic din aceste pogromuri s'a produs în Septembrie,—în județul Cozlov, unde au fost arse mai multe conacuri și curți și omoriți sau răniți mai mulți moșieri

Și cronicarul nostru,—care cu tot dinadinsul cutreera în aceste vremuri provinciile depe Volga, iarăși notează și aici:

„Toată mișcarea aceasta a fost cu totul spontană, fără nicio legătură cu vre'un partid politic, și mai puțin decât cu toate cu bolșevicii, pe care marele masă ale țărănimii încă îi primeau cu multă neîncredere, din cauza campaniei duse de presa burgheză împotriva lor în tot cursul verii”... **

Mișcarea s'a întins vertiginos în provinciile de Est, de Sud-Est, și apoi, în Septembrie și la începutul lui Octombrie ea a trecut în provinciile centrale, și mai departe,—încît înainte de prăbușirea ultimului guvern de coaliție exproprierea moșilor și a latifundiilor, din inițiativa și cu propriile mijloace ale țăranilor,—cea mai grozavă revoluție agrară din cîte cunoaște istoria,—a fost un fapt săvârșit aproape în toată Rusia. ***

Cît de irezistibilă a fost contagiunea acestei spontane revoluții agrare se poate constata dintr'un fapt raportat de d. Philips Price.

Pe la începutul lui Septembrie 1917, publicistul englez, în călătoria sa prin stepele de dincolo de Volga, s'a rătăcit și la o mănăstire a „Sf. Treimi”, al cărei nume din nenorocire nu ni-l dă mai precis.

Care fu mirarea englezului, cînd află că sfinții părinți au săvârșit și ei revoluția, au „expropriat” și au gonit pe Igumenul lor, și au înființat... un „Soviet călugăresc”

Moșia mănăstirii fiind prea întinsă pentru forțele lor de muncă, ei au fost siliți să cedeze prisosul „Mirului” vecin, iar restul îl cultivau în comun și-și împărțeau produsul. ****

Și pe cînd pe toată întinderea Rusiei se desfășoară această dramă, guvernul provizoriu nici nu știa să găsească vre-o for-

* Ibid., p. 111.

** Ibid., p. 112.

*** Ibid., p. 117—118.

**** Ibid., p. 138—139.

mulă pentru soluția problemei agrare, nici nu era în stare să apere pe proprietarii și să împiedice devastările și distrugerea inventariului viu al moșilor, nici măcar să impună respectul „comisiunilor agrare”, înființate de el (de ministrul de Agricultură d. Cernov) și care erau atacate și din dreapta și din stînga.

Adesea țărani porneau la exproprierea samavolnică numai după ce vedeau că proprietarii „sabotează” comisiunile agrare, recurgînd chiar la violență.

„În diferite părți,—povestește același martor—moșierii au procedat, ajutați de niște formații de Cazaci și ofițeri, la a-
„restarea membrilor comisiei agrare locale... Rezultatul a fost
„o întărire a tendințelor anarhiste printre țărani, care vedeau în
„aceste încercări de a distruge cu forța comisiunile agrare, dovada
„că guvernul de coaliție se află sub influența nobilei func-
„clare”.*

Aceste incidente dădeau citeodată naștere la adevărate războaie private (ca în cele mai întunecate vremuri ale evului mediu), „cînd formațiile” în slujba unui moșier, alcătuite din Cazaci sau ofițeri gonîți de pe front,—germenii „armatei voluntare” de mine,—se ciocneau cu bandele înarmate de țărani sau soldați dezertori...**

Situația era și mai gravă, cînd în lupta aceasta dezordonată și neînfrînată veneau în conflict pentru împărțeala vreunui latifundiu, țărani înșiși din mai multe sate vecine, sau cînd țărani din regiunile sărace în moși porneau în stepele care aveau întinse latifundii. Atunci—mai cu seamă în părțile unde populația e amestecată, și se găsesc alături „stanițele” de Cazaci, satele de țărani ruși, cele de Tătari, de Kirghizi sau de alți nomazi,—se puteau desfășura războaie în stil mare, urmate de grozave masacre.***

Și în fața acestui infern, la Petrograd se discuta cu pasiune pe tema—dacă problema agrară poate fi rezolvată legalmente fără Adunare Constituantă, și dacă aceasta poate fi convocată înainte de sfîrșitul războiului, sau cel puțin înainte... de elaborarea conștiințioasă a unui ideal regulament electoral...

În realitate mulți din scrupuloșii legitimiști căutau „rezolvirea” în altă parte, cum a declarat un moșier călătorului nostru englez:

„Rusia e pierdută, dacă străinii nu vor lua în minile lor destinele ei. De ar veni numai Francezii, Englezii sau Nemții, spre a pune capăt acestor neorînduiri, iar noi... să plecăm la „Paris și Londra”—adaogă el rîzînd..****

Acest *cri de coeur* ne dă poate cea mai bună chee pentru

* *Ibid.*, p. 110—111.

** *Ibid.*, p. 121.

*** *Ibid.*, p. 116 și 150.

**** *Ibid.*, p. 125.

înțelegerea și a politicii guvernului provizoriu însuși și pentru justa ei apreciere..

Dar ce mai era, sau ce mai rămânea din Rusia, sub acest regim?

M'am folosit în toată această lungă expunere exclusiv de documentele oficiale, de mărturiile contra-revoluționarilor sau ale moderaților (—fără a face apel mai la stînga de „cadeți!“),—sau, în sfîrșit, de însemnările observatorilor străini, veniți din țările aliate, neamestecați în luptele politice din Rusia.

Ne putem dar reconstitui acum după aceste date și mărturiile, o icoană dreaptă a Rusiei de sub oblăduirea celor patru guverne provizorii :

Erupțiunea forțelor elementare,—deslănțuite după doi ani și jumătate al războiului care întrecea puterile Imperiului rus și pe care națiunea nu-l înțelegea și nu-l accepta,—punea Rusia în fața problemei de a găsi forțele materiale și morale necesare pentru a-l continua sau pentru a-l lichida cu cinste;

La Petrograd însă se zbătea în veșnică criză,—în mijlocul neîncetatei demonstrații înarmate și răscoale ale mulțimii, sărite din făgaș,—un guvern lipsit de bază legală sau morală, cași de orice forță materială, și care nu trăia prin propriile puteri, ci numai mulțămii sprijinului ce-i acorda, prin echivoc, „democrația revoluționară“;

Totuși acest guvern preîndea la „plenitudinea puterii“, căuta să se razime pe niște efemere „conferințe“ și „combinații“ dar nu îndrăznea să facă apel la o adevărată Adunare Națională, care singură putea servi ca izvor legal al autorității de stat și asigura dezvoltarea morală a vieții naționale. Până ce,—sub ultimul guvern de coaliție,—din plenitudinea puterii nu rămăsese decît gesticulația d-lui Kerenski“...

„Democrația revoluționară“, la rîndul ei, se rătăcea în declarații pacifice platonice și în apeluri desperate la democrația europeană, și prin atitudinea ei echivocă, își instrăina simpatiiile maselor, perdeea cu fiecare zi tot mai mult orice înfrîmîre și, la urma urmelor, cum vom mai vedea încă, a fost eliminată din singurele organizații care puteau canaliza și diriguia acțiunea revoluționară;

„Partidele burgheze“ din parte-le, înspălmîntate de furia revoluției, stăruiau pentru „războiul până la sfîrșit“, chemau un dictator, își puneau toată nădejdea în sprijinul Alianțelor, susțineau pe generali răzvrățiți sau nesubordonați și își încordau puterile pentru a zădărnici și încercările cele mai modeste ale „democrației revoluționare“; Guvernul însă își întemeia tot rostul pe „coalițarea“ acestor două democrații, care se paralizau reciproc. .

Stihia revoluționară, fără lege și fără frîu, rămânea singură stăpînă a nenumăratelor mulțimi clocotitoare de la Baltică până la Pacific și dela Oceanul înghețat până la Marea Neagră..

Subt acest regim, armata de milioane de pe front a putrezit de istov, ajungînd „o gloată anarhică, care nu mai era primejdioasă pentru înamic, ci pentru țară“, ea își maltrata sau masacra ofițerii, nu mai asculta de Sovietele sau comitetele ei alese, și se desfășura în bande de dezertori înarmați, care duceau revolta și dezordinea în toate unghiurile țării; garnizoanele din toate orașele ajunsese niște focare de disoluție socială; generalii, care au pierdut contactul cu trupele lor și orice autoritate, se răsculau împotriva guvernului sau îi refuzau supunerea; ofițerii, izgoniți de pe front, se adunau în „formații“, care luptau în serviciul moșierilor, cu soldații lor dezertați;

Dar guvernul se îndărătnicea să asigure țara și străinătatea că va duce războiul cu orice preț pînă la sfîrșitul lui victorios...

Rusia își instrăina rînd pe rînd pr. vînciile mărginașe; naționalitățile cele mai înrudite își afirmau tendințele separatiste; țara întregă se răsluia în infimiteșimale „republici“ independente; muncitorimea orășenească ocupa cu forța fabricile, gonindu-și directorii și tehnicienii; fiecare sat își săvîrșea „reforma agrară“ cu bita și cu pușca; viața economică cădea în letargie; orice muncă ordonată și circulația bunurilor ajungeau cu neputință; un popor de 180 milioane era amenințat să se stîngă într'un abis de mizerie și anarhie;

Iar guvernul, mărginit la „gesticulația d-lui Kerenski“, aștepta cu candoare orgarnizarea după toate regulile artei a alegerilor pentru Adunarea Constituantă...

D. P. Miliucof spune că ultimul guvern al d-lui Kerenski a putut numai prezida la agonia „republicei burgheze“.

Nu s'ar putea, cu tot atîta dreptate crede că guvernul provizoriu, în toate cele patru formațiuni, era menit să prezideze la agonia Rusiei însăși?...

De unde, în adevăr, s'ar mai fi putut nădăjdui mîntuirea?

Care sînt *condițiile necesare* de mîntuire, pe care și le închipuiau înșiși patrioții și naționaliștii ruși din lagărul conservator, bărbații de stat și generalii, nebănuți de simpatie pentru revoluție?...

Am putea rezuma manifestările lor în această privință, consemnate în cursul acestei expunerii, după cum urmează:

1. Un guvern tare, răzimat pe o Adunare recunoscută de masele populare, ca un izvor legal al autorității de stat și ca expresia revoluției săvîrșite de ele;

2. Reconstituirea armatei,—și în vederea aceasta: demobilizarea și concedierea în întregime a gloatelor demoralizate de pe front, pentruca, plecînd dela voluntari sau chiar dela tinerii recruți indemoni de virusul anarhiei, să fie pusă o bază solidă pentru organizarea forțelor militare;

3. Aceasta însă, bine înțeles, presupune și prealabila lichidare a războiului;

4. Restabilirea ordinii, readucerea stihiei populare în albia

vieții de stat și a muncii naționale, mai mult sau puțin ordonate;

5. Stăvilirea procesului de desagregare, și reclădirea Statului rus din elementele risipite de revoluție,—sau, după expresiunea plastică a patrioților ruși,—„strângerea tuturor Rusilor”;

6. Insfirșit, și ca singurul mijloc de realizare a acestor condiții,—după părerea, cum am văzut, și a șefului de Stat Major englez, amiralul Hall,—*dictatura militară...*

Dar... *n'est pas dictateur qui veut!*

La drept vorbind, dictatorii se găsesc întotdeauna și de tot felul,—cu o condiție: *să poată dispune de o armată*, și în Rusia tocmai armată nu mai există,—și mai cu seamă—armată pătrunsă de disciplină, de entuziasm și de credință în misiunea ei, necesară ca o forță publică sigură, pusă la dispoziția unui adevărat dictator.

Astfel, înșiși patrioții ruși puneau, în realitate, întrebarea tragică: unde pot fi găsite, în această stare de ultimă degradare a unui uriaș organism național, acele energii, acea forță morală și materială, dela care să poată porni opera de regenerare națională și de reconstruire a templului risipit al Marii Rusii?

Faptul că aceste energii s'au găsit,—deși poate nu acolo unde le-ar fi căutat patrioții numiți,—și că, după opt luni de agonie sub guvernul provizoriu, Rusia a avut încă destulă vitalitate pentru a trece printr'o nouă revoluție, și a ieși totuși vie din infernul în care a fost aruncată,—constitue proba cea mai sigură a mărețelor destine istorice ale acestui mare popor, și ne dă și măsura pentru judecata dreaptă asupra... *purgatorului.*

(*Va urma*)

C. Stere

Document omenesc

VULCANUL

Abia venisem în Bender. Era toamnă și praful străzilor nepavate se schimba încet-încet într'un noroiu din ce în ce mai subțire și mai adânc. Umblatul pe străzi constitua un act de eroism pentru bieții locuitori ai Benderului. Sara mai ales, îl vedeai cum își tirau picioarele încălțate cu ciubote lungi ori cu un fel de galoși mari rusești care apără piciorul până mai sus de glezne. Astfel pociți, aveau aerul unor duhuri osîndite să străbată anume mocirlele Infernului, cu greutateți legate de picioare.

Pretutîndeni întîlneam chipuri străine pentru ochiul meu, nedeprins cu astfel de priveliște. Nu-mi era de loc îndămnă să cetesc zilnic pe fețele oamenilor numai dușmănie stăpînită și ură mocnită. Cu toate silințele mele de a mă apropia de această lume și de a intra în legături de prietnie cu ea, n'am reușit. În afară de înfățișarea mea străină pentru ei, mai purtam în spate un dolman ofițeresc, unica haină militară ce supraviețuise războiului, fiindcă rămăsese acasă, ca la un fel de „parte sedentară“. Haina aceasta avea în sine ceva provocator și mă izola și mai mult de locuitorii Benderului.

Peste tot locul eram întîmpinat cu un respect exagerat, cu priviri bănuitoare, cu gesturi umilite, și nu arare auzeam în jurul meu șoapte mînioase ca „splon“, „provocator“, „sișic“ * și alte epitete odioase pentru foștii supuși ai Imperiului țarist.

Dela o vreme ghița din jurul meu începu să se topească și oamenii din Bender, unul cite unul, înțeleseseră rolul foarte natural și inofensiv al „mondirului“ meu călduros (halna cazonă din

* Agent de siguranță.

spatele mele era doar mai mult o ironie a soartei...) Mult mi-au ajutat și cunoștințele mele de limba rusă. Limba aceasta dădea puțință Benderenilor să fie mai fini, mai precauți în răspunsurile lor și să-și ascundă cu ușurință adevăratele lor păreri și sentimente. De altfel, ca în mai toate orașele basarabene, populația în zdrobitoare majoritate nu se folosea de altă limbă de cit de cea rusă.

Cei întâiu oameni cu care am mai început să leg oarecare prietinie, a fost familia la care ședeam la gazdă. Simțeam că, pe fiecare zi care trecea, creștea tot mai mult și încrederea în bunele mele intenții.

Intr'o sară, când mă întorsei acasă, găsi familia întreagă a gazdei mele stind la masă. Samovarul, cu cealnicul deasupra, șuera aruncind un sul subțire de abur ferbinte. La sosirea mea paharele de ceai se mișcară în farfuriore ca după o comandă. Se vede că îmi făceau loc la masă. Când am dat să mă așez, alături de mine s'a sculat în picioare un necunoscut. Nalt, smolli, frumos; n'avea nimic rusesc în înfățișarea lui, afară doar de îmbrăcăminte, uniforma de ofițer rus. Gazda mea, Nicolai Simionovici, mi-l recomandă :

— Andrei Vasilici Metregunov !

Mi-am spus și eu numele, am dat mâna cu el și m'am așezat la masă.

Se vede că gazda mea îl vorbise despre mine înainte de a sosi eu, căci d. Metregunov mi se adresă dela început pe un ton familiar și ținu să-mi spue că a făcut parte din armata rusă care a luptat în Moldova și cunoaște foarte bine lașii.

Vorbeam rusește ca să poată lua parte toți la conversația noastră.

După câteva banalități indispensabile oricărui început de vorbă, trecurăm la chestia cea mai delicată pentru toți. Pe chipurile tuturor conmesenilor mei vedeam dorința arzătoare de a spune ceva rău despre țară și despre poporul nostru și, mai cu samă, despre administrația nouă rominească din Basarabia. Și, cu toate că eram convinși că nu aveau de ce se teme din partea mea, ori cum nu vroiau să mă offenseze, așa că o luară mai pe departe. Cum eram foarte curios să cunosc părerile sincere ale cetățenilor din Bender asupra țării noastre, am reușit să-l fac pe d. Metregunov să-mi spue gândul său întreg și fără rezerve. Și d. Metregunov începu.

— Dumneavoastră stați deasupra unui vulcan. Răbdarea poporului basarabean a ajuns la culme. Habar n'aveți ce colcăe în sufletul țaranului. S'ați pe un vulcan, vă spun drept ca la un frate,—zise el lipind palma dreaptă de partea stingă a pieptului.

— Vei fi avînd și dumneta dreptate—îl zic eu,—dar nu în totul. Românul basarabean va crede și el că în împrejurările de față de nicăeri nu poate aștepta o schimbare bruscă în mai bine. E rău la noi, dar la Ruși, dincolo, e și mai rău.

La vorbele mele d. Metregunov zîmbi cu oarecare răutate și aruncă prietnilor săi o privire plină de înțeles. Aceștia zîmbră la rîndul lor.

— Eu, domnule, sînt Moldovan—îmi zise el pe neașteptate în romînește. Numele nostru adevărat este Mătrăgună. Să mă crezi dumneata că mare bucurie am avut cînd s'a făcut unirea cu România. Chiar am și umblat printre oameni și i-am îndemnat să dea ajutor la unire. Dar acum, mi-i crede dumneata?—Mi-i frică să mă arăt între oameni.

Domnul Metregunov mi-a povestit o mulțime de întâmplări petrecute prin sate și în care „Romîni” jucau un rol trist și urît. Mie unuia, vorbele lui îmi biciuiau inima ca un cnut dușmănos. Pe deoparte mă întristau faptele rele pe care pretindea că le săvîrșesc connaționali mei, pe dealtă parte mă întrista glasul străin și dușmănos al Moldovanului, care cu atîta poftă lăuntrică mi le povestea, și cu atîta bogăție de amănunte. Dar ce putem face? El știa multe, eu nu știam mai nimic.

Cînd ne-am despărțit el n'a uitat să-mi repete: „Da, domnule. Stați pe un vulcan, vă spun ca la un frate!”—Și iarăși duse mina dreaptă în dreptul inimii, făcînd o puternică impresie celor din jurul său.

În noaptea aceia am dormit foarte prost. Vulcanul lui Mătrăgună m'a făcut să am visuri urîte. La aceasta se mai adăoga și faptul că în acea vreme Rușii de peste Nistru pregăteau, și la el și în Basarabia, războiu și răscoale împotriva noastră. Prețutîndenî înțilneal numai chipuri misterioase și posomorite. Ceva se pregătea într'adevăr. Un ziar rusesc din Tiraspole, tipărise în prima coloană un manifest de o rară violență și care începea astfel: „Tovarăși! Basarabia geme!!”. Asta era prin Noembrie 1918. În primavara lui 1919, în Malu, o încercare de ofensivă revoluționară, pornită din Tiraspole asupra Benderului, dădu greș, cu care prilej se vărsă mult sînge în valurile bătrînului Nistru.

În timpul verii am plecat la Iași, iar toamna m'am stabilit în Chișinău. Aici ocupațiile grele școlărești și atmosfera liniștită a marelui oraș m'au făcut să uit repede și pe Mătrăgună și vulcanul de care îmi vorbise el. După un an de cînd îi făcusem cunoștință, într'o familie din Chișinău, dau iarăși peste Mătrăgună. Se schimbase foarte mult. Nu mai purta uniformă militară rusească ca în anul trecut, ci avea un costum civil destul de bun. Se rotunjise la față și era mai violu. De data asta am vorbit cu el numai romînește și a tebut să-l aduc laude pentru progresul uimitor ce făcuse el în întrebuintărea limbii literare. Din vorbele unora și altora am priceput că el nu mai locuia la țară, ci se mutase în Bender, unde ocupa un post bine plătit la zemstva județeană de acolo.

Folosindu-mă de cel întălu prilej, l-am întrebat ce mai știe despre raporturile dintre stăpîntărea romînească și locuitorii Ben-

derului. De data asta Metregunov a răspuns cam în doi peri și mi-a făcut semn să ne retragem undeva, ca să fim singuri. Subt pretextul de a răsfoi un album cu vederi din Crimeea ne-am izolat de ceilalți și Metregunov mi-a povestit cu mare bogăție de amănunte despre purtarea proastă a unor fruntași politicieni basarabeni față de dînsul. Mi-a spus că face parte din partidul poporului și a căutat să-mi explice amănunțit de ce nu face parte din alte partide. Argumentul principal era că partidul poporului dă o mai mare atenție și o mai mare libertate elementelor locale în conducerea și administrarea provinciei. Tot ce îmi istorisea Metregunov mă interesa mult din două pricini: întâiu fiindcă și eu fusesem cetățean al Benderului un an de zile, și al doilea fiindcă Metregunov avea darul de a povesti frumos. Totuși pe mine mă interesa în primul loc să aflu ce mai e cu *vulcanul*.

Dupăce îl ascultai în tăcere vre-o douăzeci de minunte, îl întrerupeai și îl întrebai:

— Dar vulcanul?

— Care vulcan?

— Vulcanul de care îmi spuneai odată în Bender. Ce ai uitat?

— Da, da! Vulcanul. N'am uitat. Bine zici. Și Mătrăgună, fără a mai duce mîna dreaptă la inimă îmi spuse pe un ton falș:

— Da, da. Vulcanul este. Ministrul Basarabiei se joacă cu soarta oamenilor. Stă pe un vulcan cu tot partidul lui. El ne-a vîndut Bucureștilor.

— Vrasăzică ministrul stă pe vulcan.

— Da.

— Cu atît mai rău pentru dînsul. Dacă izbucnește vulcanul ar să-l cuprindă lava și ar să dea și ministerul și milioanele să scape și n'ar să poată—zic eu cam în glumă.

Am ris amîndoi și ne-am despărțit ca doi vechi prietini.

Nu l-am mai văzut vre-o trei ani de-a rîndul. În provincia noastră multe s'au schimbat, dar mai mult decît toate ideile și idealurile oamenilor. Dealtfel nimic nu era mai natural decît adaptarea la împrejurări, fără de care bogăția pe nemuncite și situația nemeritată, n'ar mai fi posibile.

Într'o zi călduroasă dela începutul verii trecute zăresc la o masă a unei berării din mijlocul Chișinăului o figură care îmi părea foarte cunoscută și nu-mi puteam aminti cine era anume, mai ales că ședeam în capătul opus al sălii. Am băgat de samă că și acel om se uită la mine cu un deosebit interes. M'am uitat și eu mai bine: era Mătrăgună, vechiul meu prieten. L-am zîmbit și l-am salutat. Mi-a răspuns la fel și mi-a făcut semn să vin la masa la care ședea el.

Era aproape de nerecunoscut. Se îngrășase peste samă. Purta un costum de vară foarte elegant, în cap avea o pălărie mare de paie, nouă și de modă, iar de spătarul scaunului liber de lîngă el atîrna un baston de trestie scumpă, pe mînerul căruia

luceau inițialele de argint făurite cu multă artă : A. M.

Fără altă introducere îl întrebai.

— Ce mai este prin județul Tighina ?

— Bine. Foarte bine. Pe la noi, slavă Domnului, e foarte bine.

Răspunsul lui m'a surprins. Nu-mi venea a crede că îmi vorbește Andrei Vasilici Metregunov de odinioară.

— Dar am auzit că în satul T** au fost oarecare tulburări, ceiace ar dovedi că nu în tot județul e așa de bine cum spui dumneata.

— În satul T**, zici? Apăi acolo a fost o provocație a bolșevicilor.

— Cum, a lui Troțki?—făcui eu speriat.

— Hei! Nu te mai face că nu înțelegi—zise el rîzînd.

— Serios, nu înțeleg!

— Țărăniștii, domnule, iaca ce. Ei sînt bolșevici. Țăranii sînt oameni cuminți, dar țărăniștii is niște nebuni... is niște, asta, cum să spun..

— În cazul acesta și eu sînt nebun, vrasăzică—il intrerupsei eu rîzînd cu multă poftă.

Mătrăgună se uită la mine nedumerit.

— Fără șagă: sînt țărănist.

Mătrăgună începu să devie serios.

— Da, da. Votz secerea și mă proslăvesc în opoziție din mila factorilor răspunzători, factorilor hotărîtori și a altor factori.

Mătrăgună se posomori de-al binelea. Fața lui prietinoasă se schimbase în acela a unul străin. Avea acum ceva disprețitor în privire. Și uitîndu-se la mine, îmi zise clătînînd din cap cu o creștinească compătimire.

— Rău di tăt. Credeam că ești liberal ca mine. Dacă ești țărănist, e rău di tăt. Stați pe un vulcan. Da, da, anume pe un vulcan. Pre legea mē!

Simțeam în suflet o adîncă părere de rău că-i spuseseam că sînt țărănist, fiindcă vedeam că printr'o simplă imprudență pierdusem un prietin. Am cercat să schimb vorba și să repar greșala pe care o făcusem. A fost în zadar.

M'am sculat și am plecat, salutîndu-ne cu multă răceală.

În drumul meu spre casă, mă gîndii la vulcanul lui Mătrăgună și înțelesei bine că, o furnică umană ce se oprise un moment, în nehotărîre, alerga acum cu vioicune în căutarea merindelor pe povîrnișurile cele mai primejdioase ale unui vulcan, care nu-și schimbase nici locul și nici primejdia amenințătoare din tainicile lui adîncimi.

Chișinău, 15 Mart 1924.

Titus Hotnog

Cronica științifică

Din mișcarea științifică

După sdruncinul provocat de marele războiu, cercetările științifice păreau adormite. Totul se concentrase mai ales în perfecționarea armelor de omucidere și de câștig. Se îndreptătea acuzația unora, că știința e autoarea acestui materialism desguștător, care stăpânește întreaga noastră viață contemporană. N'a pățit numai știința blamul răutăților noastre...

Cercetarea științifică teoretică obiectivă actuală se rezumă, aparent, în verificarea teoriei relativității. Numele lui Einstein e poment necontenit și unde se cuvine și unde nu și doar reclama experiențelor lui Steinach și Voronof, răspunzind aspirațiilor vremii, a mai înădușit ceva din falma noului Newton.

De fapt nu era o adormire. Laboratoriile, neimbogățite și cu personal redus în toate țările, făceau sforțări urlașe pentru a deslega unele probleme lăsate în părăsire sau născute din cataclismul războiului.

Rezultatele nu sînt răsunătoare, după cum răsunătoare n'a fost nici concepția agitației veșnice a atomilor și moleculelor (*Maxwel*) baza fizicii de azi; nici demonstrarea existenței undelor mari, numite azi ale lui *Hertz*, după numele descoperitorului, nici lampa cu 3 electrozi a lui *Forest*, care îngăduie telefonarea la mii de kilometri. Dar și crîmpele de adevăr, adunate cu răbdare și sforțări nebanuite de apostolii științei, vor lămuri mine unele probleme misterioase, vor putea revoluționa tehnica, cași știința teoretică și vor contribui la modificarea raporturilor sociale.

Fără să mă încumet a pune pe cetitori în curent cu marile probleme științifice de acum, voi încerca să dau câteva știri despre cuceririle mai nouă, și care, depe acum, lasă timp liber unor concepții ce pot avea o fecunditate neașteptată.

*

Ce înțelegem azi în chimie prin corpuri simple sau elemente? — Se știe că chimia elementară afirma, ca un adevăr nesdruncinat, că sînt vre-o 80 corpuri simple (*elemente*) prin combinarea cărora se nasc nenumărate *corpuri compuse*. Pe cînd în corpurile

compuse moleculele sînt formate din 2—3,4 sute și mil de atomi diferiți (din cele 80 elemente, firește), în corpurile simple nu sînt decît atomi de același fel.

Atomii, cum arată și numele, sînt neîmpărțiți; nu se pot tăia, nu se pot sfărîma. O imagine grosolană l-ar înfățișa prin niște alice, dar așa de mici că trebuie miliarde pentru a forma o greutate care să miște brațele unei balanțe foarte sensibile.

„Atomul” așa înțeles nu mai există. După descoperirile lui Becquerel, soților Curie, Rutherford, ș. a. atomul e foarte complex. Imagina lui, după datele de azi ale științei, ar sămăna cu cea a sistemului solar: la mijloc un simbur, în jurul căruia se învîrtesc un număr oarecare de grăunțoare încărcate cu electricitate negativă. Aceste grăunțoare de electricitate, numite *electroni*, s'ar respinge și s'ar risipi, avînd același fel de electricitate. Pe toate le ține însă aproape simburul central, care trebuie să fie format din electricitate pozitivă sau din fărîmături de materie încărcate pozitiv.

Dacă de structura simburului pozitiv n'avem încă precise informații, de tovarășii lui, electronii, știm ceva mai mult.

Electronii sînt în număr diferit în jurul simburului, după natura atomului. În atomul de hidrogen e un electron; cel de heliu are 2, alții zece și zece, (uraniul are 92). Niciodată ei nu sînt în repaus, ci se învîrt în jurul centrului pozitiv, sar din apropiere ceva mai înafară spre a fi aduși înapoi prin forța centrului; uneori sar dela un atom la altul vecin, amestecîndu-se cu electronii lui, sporîndu-le numărul. De toate aceste noi nu știm nimic sigur și nici n'am fi bănuit ceva, în vecii-vecilor, dacă împrejurări abia cunoscute, nu ar fi silit uneori electronii să pornească în lume, părăsînd definitiv atomii în jurul căroră să mișcau. Acești electroni, porniți în lume, dau fenomenele de radioactivitate, care au făcut atîta senzație în momentul descoperirii lor și care au dăruit vechea concepție a conservării materiei, așa cum o formulase Lavoisier.

Cînd pornesc electronii dintr'un atom, obișnuit iau și particulele din simbur sau din suprafața simburului, particulele ce constituie atomii de *helium*, iar electronii se mișcă pe anumite direcțiuni sau *raze* — razele *beta*, cum se numesc în fizică. — Sguduiriile lor electromagnetice dau undulațiunii neînchipuit de repezi și de mărunte, cunoscute sub numele de razele X (röntgiene).

Dacă un atom pierde mulți electroni și particulele de heliu, atomul rămas nu mai este identic cu acel dela început. Așa s'a cercetat ce devine *radiul*, *toriumul*, *uraniul*, prin pierdere de particule și s'au identificat mulțime de corpuri „simple”, din care unele necunoscute în natură, altele dintre metalele uzuale, cum e *plumbul*.

Până aici nimic cu totul nou. S'a dovedit doar că vechea năzuință a alchimistilor, căutătorii pietrei filozofale și a aurului din lut și pucioasă, de pildă, ori din diferite alte materii, nu era așa de absurdă, cum se părea acum vre-o 30 de ani. Avea un grăunț de adevăr: corpurile simple se pot schimba în altele, cum schimbăm noi azi radiul în plumb, iar mine, poate, vom preface arama sau fierul în aur, ca să venim în ajutorul leciturilor depreciilor valutare, spre a justifica existența lor de exploatare ai prostiei omenești.

Chimia nu poate deosebi plumbul rămas prin radioactivitatea radiului, de cel extras din mineralele de plumb.

Deasemeni din uraniu și toriu s'au scos alte serii de elemente, din care unele, din neamul toriu, s'amănă perfect cu altele din neamul uraniu sau radium, încît chimicește nu se pot deosebi. Totuși o deosebire există: manifestările lor radioactive, care sînt deosebite, după natura... strămoșului.

Iată dar un nou mijloc de cercetare chimică și biologică, cercetare așa de precisă încît poate deosebi a sută milioane dintr'un miligram de radium. Deci, cînd două substanțe, chimicește identice, diferă prin această neînsemnată cifră de emanație, știm că avem a face cu două corpuri ceva deosebite, doi izotopi, căci au aceleași însușiri chimice și cam același pondere atomică.

Plecînd dela aceste descoperiri, un fizician englez, Aston, a reușit să dovedească existența mai multor soiuri de cositor, zinc, etc. Acum se cunosc: opt feluri de cositor pur, patru feluri de zinc, trei de magneziu, șase de mercur etc. Ele diferă prin numărul ori poate numai prin așezarea electronilor sau și prin adaus ori diminuare de heliu, în așa proporție că e greu ale scoate dela locul lor, din tabela lui Mendeleiev.

Deocamdată aceste cunoștințe rămîn mai ales în domeniul chimiei corpurilor simpli. Nu este exclus să avem în curînd descoperiri și în chimia corpurilor compuse și în biologie. Dacă am putea cunoaște emanațiile radioactive ale corpului nostru ca pe ale unor dintre corpurile simple, atunci autorii de romane senzaționale n'ar mai recurge la „vocea singelui” dovedită prin mișcările atavice ale urechilor, ori ale pielei de pe cap, ci ar invoca identitatea de emanații radioactive, în fața cărora nici justiția divină n'ar mai avea ceva de obiectat.

*

Contribuția „cerului” la îngroșarea scoarței pămîntești nu este neînsemnată. Ea compensează, în oarecare măsură, scăderea volumului planetei noastre, din pricina răcirii continui.

E cunoscut că deseori cad „pietre din cer”; unele cît nuca, altele cît pumnul, iar altele de zeci și sute de kgr. Dar aceste, ori cît ne-ar impresiona, nu sînt așa de multe încît să ținem socoteală de dinsele la o suprafață de 510 milioane km. pătrați, cît e acea a globului terestru.

Dar, pe lîngă solii cerești vizibili, ce ne vin rar, ne sosesc în fiecare clipă prafuri invizibile. Aceste mînjesc albul strălucitor al omătului în regiuni polare, pe unde vîntul cel mai năprasnic nu poate duce un fir de praf de pe uscat. Această pulbere cerească dă unele aspecte neobișnuite aurorelor obișnuite și boreale și crepusculilor.

Un cercetător, Hauptmann, evaluează la 500 tone pe zi, adică la 50 vagoane pulbere cosmică, adausul pe care-l capătă pămîntul. Adică, pe an, coaja pămîntului se sporește cu 182.500 tone, ceace iarăși nu e mare lucru. Decît ceace se petrece azi, s'a petrecut de cînd s'a prins cea dintăiu coajă pe neînsemnatul astru destinat să poarte păcatele omenirii, adică de acum vre-o două miliarde de ani. Socoteala dă, pentru acest timp, un cîștig de 365.000 miliarde de tone. Ar părea enorm. Totuși, în realitate vine cam 750 kgr. pe metru pătrat, deci cam vre-o 20—25 cm. adaus la raza pămîntului, dacă socotim în mediu densitatea 3 acestui praf cosmic. Urmează dar, că adausul de material cosmic nu compensează mai cu nimic reducerea volumului, care, în același timp de două miliarde de ani, a scăzut cu

vre-o 55 km., după cum se constată din înălțimea tuturor sbirciturilor ce au ridicat munții grandioși, ca lanțul himalaian de azi, în diferite ere ale istoriei pămîntului.

Cetitorul se va întreba: Și ce interes poate avea asemenea informațiuni? Practic, deocamdată, nici unul; dar tocmai în aceasta stă superioritatea științei adevărate: ea nu pierde nici un prilej pentru a culege orice fărîmă de adevăr, care cine știe de ce mare folos va fi cîndva unei concepții de mai bună înțelegere a fenomenelor cosmice.

Dacă Lavoisier s'ar fi întrebat la ce i-ar servi ștînd că nu flo-gisticul ipotetic și mistic, ci un corp simplu, oxigenul, e acel care produce arderile, n'ar fi ajuns niciodată la acea teorie a oxidațiilor, ce va rămîne nesdruncinată în știință, și la legea conservării materiei, care un secol întreg a fecundat toate cercetările chimiștilor.

Cu alt prilej, poate, vom arăta ce rol au organismele în îngroșarea aceleiași coji a pămîntului și vom trage oarecare urmări asupra evenimentelor de samă din istoria planetei noastre.

*

Este omul un radiator de energie, ce se poate înregistra? — Indată după descoperirea fenomenelor radioactive, problema s'a pus. Un fizician francez a susținut că vede un fel de aureolă la oamenii care fac sforțări cerebrale. S'a încercat, firește, fotografierea lor, prin mijloacele cunoscute. Rezultatele au fost negative, iar afirmațiile învățatului francez socotite ca un caz de auto-sugestie.

În măsură ce fenomenele radio-actieve se constatau la mai multe corpuri, după celebrul rادیu, și se descopereau metode de punerea lor în evidență; și mai ales după ce s'a verificat concepția electronică a materiei, problema s'a reluat și cercetările pare că au dat rezultate impresionante.

Această problemă nu e numai de interes fiziologic uman, ci una de fizică generală aplicată biologiei.

Fizica actuală reduce toate fenomenele la manifestări ale „energiei”. Materia însăși n'ar fi decît unul din aceste fenomene, cași scîntela electrică sau raza de lumină. Virtejurile eterice iau consistență și formează grăunciorii de electricitate negativă și desigur și simburile pozitive. Electronii, granuliile negativi, părăsesc uneori soarele lor pozitiv și vagabondează ca cometele, producînd în drumul lor cîmpuri electro-magnetice. Atomii, complexe de simbure sau simburii pozitive și electronii negativi, precum și moleculele, nu stau nici ele pe loc ci sînt în perpetuă mișcare vertiginoasă, influențîndu-se, uneori, schimbîndu-și electronii, deseori ciocnîndu-se, altele pornînd în afară de complexul lor și intrînd în danș cu alți atomi și molecule. Nu există dar materie fără mișcare, fără viață. *Panta rhei.*

Se poate ca tocmai *viața, viața biologică*, — să mi se îngădă acest pleonasm aparent — forma cea mai impresionantă a acestei energii universale, să nu albă manifestări fizice din grupul radio-activității? Energia, care ridică pușorul de stejar pînă la 15—20 m. înălțime și poartă pe cărbuș din copac în copac, iar gîndul omului îl înalță pînă la cele mai neașteptate abstracții, se poate sustrage dela cercetări prin metode fizico-chimice, spre a se încredința în ce măsură infiniții de mici, din care e înjghebat și trupul și creierul nostru, produc misterioasele manifestări, ce numim sufletul nostru?

Desigur că nu. Numai că îndrăzneala de a cerceta nu însămnă și descoperire. Generații și generații, secolii după secolii, s'au dat învinse în fața acestei probleme complexe și grandioase. Dar, după clipe de resemnare, lupta s'a reluat și, cel puțin sub unele aspecte, viața filnțelor se arată ca o simplă formă din complexul vieții materiei.

Fără îndolală orice cucerire caută o aplicațiune pentru a scoate noi mijloace de înlăturarea suferințelor noastre.

Așa se pare că fenomenele de radio-activitate constatate la om, vor servi pentru o nouă terapie, *Teropia electronică*.

Nu de mult medicul fizician *Abrams*, mort de curînd în America, pornind dela ideea că radioactivitatea e o proprietate generală a materiei, deci că trebuie să se manifeste și în viețuitoare, a întreprins cercetări asupra sistemului nervos, călăuzit de aceste considerații. *Abrams* se ocupa de zece de ani cu studiul reflexelor nervoase. Materia nervoasă străbătută neconținut de „fluidul nervos” e fără îndolală sediul celor mai însemnate mișcări electronice. Cînd ele sînt armonizate cu ritmul vital al organismului, starea acestuia e normală; cînd ritmul lor e diferit, se produc adevărate catastrofe vibratorii, care se manifestă ca îmbolnăviri.

Aceasta e concepția. Până aici „știință pentru știință”. Dovezi greu de făcut. Consecințele sînt însă incalculabile, dar pentru a ajunge la deplina cunoaștere, era nevoie de pus în mișcare armata mondială a cercetătorilor de laborator și lată de ce, mi se pare—căci n'am la îndămină informații suficiente—că pornise *Abrams* din laboratorul lui spre Europa, într'o cruciadă științifică, cînd moartea l-a reținut în pămîntul din care supsesese seva pentru a ajunge la îndrăzneala de a smulge unul din cele mai mari secrete ale naturii.

Viață normală! Îmbolnăvire! Moarte! Tămăduire pe căi precise! Probleme în fața cărora dezarmează și cea mai nețărmurită îndrăzneală, cînd dă atacul de front. Dar omul de știință, modest, dispus să rămînă mucenic al cercetării, nu dă atac de front, ci cercetează cetatea cu amănuntul și cu răbdare de fier și cată să se folosească de cea mai mică spărtură pentru a pregăti altora cucerirea.

Abrams a căutat mai ales se explică rolul vindecător al medicamentelor, ca restabilizatori ai armonizării ritmului vital. Ce e ritmul vital?

Fiecare corp neorganic, organic sau organizat are mișcări și deplasări electronice. Aceste provoacă undulații eteriene, un fel de spectru electronic vital, ca spectrul luminos, caloric, röntgenian etc. Acest spectru vital, acest ritm, e caracteristic fiecărei filnțe și dacă l-am putea identifica, vom ajunge să cunoaștem după un glotul de sînge, nu numai cărui animal aparține, dar și sexul și vrîsta și posibilitățile patologice, după cum cu un minuscul radiofon, ce vibrează în ritmul unui colector de unde la opera din Paris, un pașnic burghez, dela Marsilia sau Amsterdam, poate asculta concerte.

Dacă se poate cunoaște ritmul normal, se poate stabili și modificarea patologică a ritmului; ba, mai mult, se poate chiar determina, prin experiențe de control, cărui agent patogen cunoscut i se atribuie această modificare a fluxului electronic. *Abrams* găsise mijlocul de a face asemeni determinări, care însă nu atinsese precizia pretinsă de știință. ■

Puși pe această cale, ce ne rămîne de așteptat? Ca știința să ne determine cît mai lesnicios și precis ritmul normal caracteristic persoanei, să se cunoască pentru cît mai multe boli în ce constă modificarea ritmului și să se găsească energia chimică sau fizică în stare să neutralizeze vibrațiile țesuturilor bolnave, cum două raze de lumină se pot adăuga sporind lumina ori pot să interfereze, dînd obscuritate: atrîna de condițiile în care se întîlnesc.

Drumul e deschis. Dacă progresele vor egala și'n acest domeniu uriașele succese obținute în aeronautică, telefonie fără fir ș. a. nu este exclusă posibilitatea ca această primă jumătate a secolului al XX-lea să înregistreze ca nouă metodă de vindecare: *terapeutică electronică*, pornind dela diagnoze precise a modificărilor vibratorii din sistemul nervos și aplicînd medicamentul restabilizator al ritmului normal, înalate ca sdruncinul catastrofal al spectrului electronic să fi curmat viața ființei, prin trecerea ritmului vital, organizat, în ritmul lumii neorganizate.

Visuri? Poate?

În orice caz, visul terapeuticei sprijinită pe concepțiile energetice nu ne îngăduie să mergem pînă la iluzia prelungirii fără sfîrșit a vieții. Ba din contra. Ca și la poarta Infernului, știința va săpa la intrarea templului adevărilor științifice înscripția: *lascaie ogni speranza...* în iluzii de viață eternă. Dacă nu există durată eternă în lumea astrilor—înfiniții mari—, nici într'a atomilor — înfiniții mici — nu poate exista nici în complexul molecular al materiei vii, chiar cînd din interacțiunile energetice pot scîntela razele ce să lumineze misterele, nepătrunse încă, ale energiei și materiei.

Impulsul inițial care aruncă în lume un organism—un centru de anume forțe—se modifică neconținut. Mai întălu acumulînd energie din afară, apoi căzînd victima acestei acumulări fatale și potolindu-și manifestările, pînă ce ritmul biologic revine la unul din ritmurile cosmice ale materiei neorganizate.

Pînă acum nu vedem altă cale a vieții organizate. Nu s'a produs nici o excepție, deciînd mintea omului iscodește tainele universului.

După visuri, deziluzie! Descurajatoare? De ce? În orice caz visuri și deziluzii mai puțin dureroase decît sdruncinările sufletelor, care cred că binele, adevărul și frumosul sînt idealuri realizabile prin eforturi sentimentale și care se încredințează tot mai mult că răul, minciuna și grotescul sînt elemente stăpîniitoare în viața socială. Etern? Nu, ci numai atita vreme cît știința nu va stăpîni felul nostru de a judeca și acționa. În știință nu există minciună, nici urît, nici grotesc, ci numai necunoscut și adevăr, amîndouă stimulente pentru muncă încordată, pentru a țărături domeniului necunoscutului și a lărgi pe cel al adevărului. În aceasta constă și frumuseța victoriilor științifice și mîngierea celor care i s'au devotat, simțiminte care, de sigur, au alinat ultimele clipe ale lui Abrams, cînd pornise pe drumul organizării acelei campanii, de care pomenii mai sus.

T. A. Bădărău

Cronica economică

Reforma monetară în Germania.—Rentenmark.— Banca de scont aur.—Banca de emisiune aur.

Tendința ambițioasă a Reichului, în scopul de a se opune Tratatului din Versailles, de a duce o politică de „rezistență pasivă” în Ruhr, și de a ruina pe creditorii săi, a încercat în materie monetară, politica vertiginos inflaționistă. Încercând însă ruina creditorilor săi, a sfințit prin a-și ruina complet moneda, întrucât deprecierea din ultimul timp a ridicat mărcii germane orice valoare.

Emisiunea Reichsbankului se cifrează în cifre astronomice atingând trilioane, iar progresia emisiunilor dela o lună la cealaltă se cifrează în bilioane.

Industria germană e cea care a beneficiat mai mult de această politică, prin primele de exportatie ce acompaniază începuturile oricărei perioade de inflație.

Falimentul politicii monetare germane nu mai face îndoială pentru cele mai optimiste și mai bine intenționate spirite. Guvernele Reichului, pe marginea prăpastiei în care le aruncă această politică inflaționistă, s'au gândit a interveni în ultimul timp. Fără a recunoaște în mod oficial bancruta monetară, guvernul german a început a se gândi la abandonarea mărcii hirtie, pentru a se îndrepta către reintroducerea mărcii aur.

Regimul vertiginos inflaționist de hirtie monedă, a adus grave turburări, prin instabilitatea prețurilor și a valutei germane care ajunsese a prezenta variații foarte ample dela o oră la alta. În acest regim de dezordine, agricultura cea dintăiu, încercă să scape de regimul hirtiei monede, introducând plata salariilor în

natură. Industria, la rîndul ei, adoptă acest sistem de liberație cătră lucrătorii săi, cu atît mai mult cu cît sub acest regim, patronii puteau mai ușor exercita o presiune asupra salariilor, îngreunînd în același timp orice tentativă de grevă.

Acest sistem de plată în natură s'a extins și în materie de contracte, întrucît vinzările și arendările se efectuau contra obligații de rentă în produse agricole.

De aici origina „*monedel de secară*” ce a fost adoptată ca monedă de cont în cîteva districte producătoare de cereale, sau întrebuintarea „*quintalului de cărbuni*” ca unitate de măsură de valori în cîteva centre miniere. E de menționat că, fără ca seara sau cărbunul să fi devenit monedă efectivă, tranacțiile în mărci nu se fixau după valoarea acestei monede, ci după prețul mărfii etalon din ziua liberației.

Această substituire a mărfurilor ca valorimetru pentru marca germană, a primit adevărată oficială a statelor ce-au emis împrumuturi pe bază de mărfuri. Astfel la sfîrșitul lui 1922, Stabilimentul de credit al Oldenburgului (Statliche Kreditanstalt) precum și statul Mecklenburg-Schwerin, au emis obligații în secară, rambursabile, prin livrarea în această cereală, sau prin contravaloarea ei în mărci hîrtie. E de notat înflințarea chiar a unei bănci de rentă secară (Roggenrentenbank) destinată a face agriculturii avansuri rambursabile în secară, sau echivalentul în mărci hîrtie. Fondurile necesare acestei bănci erau procurate prin emisiunea de „rentă secară”, cotate la Bursă și garantate printr'o ipotecă libelată în secară asupra proprietăților celor ce se împrumutau.

Tot astfel s'au emis împrumuturi în cărbuni (Societatea uzinelor de gaz din Baden) în care subscrierea, interesele și amortismentul erau calculate în mărci-aur după cursul cărbunelui.

Aceste titluri libelate în mărfuri prezentau incontestabil un etalon de valori superior acelu pe care îl oferea marca hîrtie, totuși, nu constituiau o bază de calcul cu adevărat stabilă, de oarece atît seara cît și cărbunii pot suferi variații ce nu au un raport direct cu fluctuațiile unei monede legale. Influențe economice și politice dau etalonului de valori-mărfuri o stabilitate foarte relativă, deoarece pot sensibil modifica condițiile de conversiune a unităților-mărfuri în mărci hîrtie.

Titlurile libelate în secară sau cărbune se prezentau mai mult ca un instrument de speculație decît ca instrument monetar, întrucît subscriitorii scontau „*haussa*” acestor mărfuri și „*baissa*” mărcii. În plus aceste titluri nefiind adevărate „*warrante*”, adică neprezentînd facultatea de a fi preschimbate în orice moment, în marfă efectivă, nu prezintau frîna automată, ce împiedică o inflație de titluri și în consecință nu se opune la deprecierea ce o antrenează orice multiplicare nejustificată a sumelor monetare.

Lipsa deci a unei *acoperiri reale*, ridică acestor titluri ca-

racterul de stabilitate ce trebuie să-l prezinte o monedă. Deaceia probabil s'a căutat în Germania a se reveni la etalonul aur prin efectuarea tranzacțiilor pe bază de dolar și livră sterlingă. Variațiile prețurilor se calculau după variațiile schimbului dolarului, liberația rămânând totuși în mărci-hirtie.

Băncile, în urma insistențelor clientelei lor, au început a deschide conturi și credite în mărci aur. Din cauza însă a diverselor feluri de a opera a băncilor, Asociația centrală a comerțului en gros, în scopul de a regulariza și de a unifica condițiile de operație, au adresat ministrului economiei naționale a Reichului, un memoriu cerînd sancționarea introducerii mărcii-aur în operațiile de cont curent (operații oficial interzise) precum și autorizarea de a crea efecte de comerț libelate în mărci aur cu posibilitatea de a le putea sconta la Reichsbank.

În Ianuar 1923 fu prezentat un al doilea raport prin care se cerea instituirea unei bănci speciale cu concursul Reichului în scopul de a centraliza operațiile în mărci-aur. Aceste propuneri au întîlnit însă o puternică rezistență, dat fiind dificultățile ce prezentau pentru anumite interese și combinații economice și politice care trăgeau un mare profit din deprecierea continuă a mărcii germane. Totuși Reichsbank s'fîrși prin a adopta operațiile de cont curent și de credit, în mărci aur. Statul însuși s'a raliat la discreditul monedei legale instituind marca aur, ca bază a impozitelor, a taxelor vamale și emițînd un împrumut de bonuri de tezaur în mărci-aur.

Marca-hirtie continuîndu-și evoluția ei de depreciere vertiginosă, ajunse în Octombrie 1923 aproape fără nici o valoare (5-6 miliarde de mărci pentru 1 dolar). Cancelarul Stresemann, cu toată puterea extraordinară cu care era investit de Reichstag, ezită în fața unei reforme radicale și adoptă prin ordonanța sa din 15 Octombrie 1923, soluția tranzitorie, după care se crea o nouă monedă „*Rentenmark*” cu forță liberatorie obligatorie numai către casierile publice.

Însărcinată cu emisiunea acestei monede, fu o nouă instituție creată în acest scop: *Deutsche Rentenbank*, condusă de un consiliu de administrație (14 membri) și de un consiliu de supraveghere (36 membri).

Garanția noii monede consta din o garanție funciară, ipotecară, de 4 la sută asupra tuturor proprietăților agricole și a tuturor întreprinderilor industriale și comerciale. Printr'o adevărată ficțiune, o lege a Reichului, interveni pentru a declara *Rentenbank* proprietară pentru 4 la sută, asupra bunurilor mobiliare și imobiliare ale întreprinderilor agricole, comerciale și industriale. Capitalul băncii e furnizat pentru o jumătate de către o ipotecă-aur asupra întregii proprietăți funciare germane și pentru cealaltă jumătate prin obligațiile-aur emise de comerț, industrie și bănci. *Rentenmark* a cărei valoare e echivalentă cu marca-aur, e convertibilă în orice moment în titluri de rentă (*Rentenbrief*)

purtind o dobândă de 5 la sută pe baza nominală a titlurilor. Deasemeni, titlurile de rentă sînt preschimbate în orice moment contra bilete Rentenmark.

Beneficiul băncii (Rentenbank) e asigurat prin diferența între dobînda de 5 la sută a rentelor (Rentenbrief) și dobînda de 6 la sută pe care o plătesc proprietarii bunurilor ipotecate.

Capitalul băncii e fixat la 3.200 milioane Rentenmarks. După calculele administrației germane, ipoteca de 4 la sută asupra proprietăților funciare agricole ar reprezenta 1.830 milioane de mărci-aur (în afară de proprietățile funciare din teritoriile ocupate); industria și comerțul aducînd un aport egal cu acela oferit de proprietatea funciară agricolă, totalul ce ar putea servi de bază pentru Rentenbank ar fi de 3.760 milioane mărci aur. Cum capitalul băncii e fixat numai la 3.200 milioane Rentenmarks, o margine de 560 milioane rămîne disponibilă, în afară de capitalul ce l-ar oferi aplicarea ipotecii în ținuturile ocupate.

Din acest capital de 3.200 milioane Rentenmarks, 1.200 milioane trebuiau să fie avansate Reichului în două tranșe succesive, 1.200 milioane întrebunțate pentru avansuri industriei și comerțului, iar 800 milioane destinate a rămîne blocate în Cassa băncii. Aceste 1.200 milioane Rentenmarks avansate Reichului vor servi pentru o sumă de 900 milioane nevoilor sale (avans ce va purta o dobîndă de 6 la sută) iar restul de 300 milioane, avansate fără nici o dobîndă, vor servi la rambursarea bonurilor de tezaur scontate la Reichsbank. În cazul cînd aceste 300 milioane nu vor fi suficiente pentru operația rambursării, Rentenbank, va fi obligată a face un avans suplimentar de Rentenmarks, avans purtător însă de dobîndă.

Cele 1.200 milioane Rentenmarks destinate economiei private vor fi remise industriei și comerțului prin intermediul Reichsbankului și celorlalte bănci de emisiune ce vor primi avansuri dela Rentenbank contra cărora îi vor bonifica acesteia din urmă 10 la sută din dobînda de scont a Reichsbankului.

Privilegiul de emisiune a Rentenbankului poate fi suprimat fără indemnitate din partea Reichului prin o lege care va trebui să prevadă și condițiile de lichidare.

Regulatorul automat al circulației Rentenbankului ar consta în prohibiția de a emite bilete în afară de capitalul garantat prin Rentenbrief ce reprezintă un plasament în valoare fixă aur; în cazul cînd Rentenmark s'ar deprecia, ele ar fi preschimbate în Rentenbrief, decl într'o valoare aur.

Acesta ar fi în rezumat sistemul de emisiune al Rentenbankului. Ordonanța din 15 Octombrie 1923 se mulțumește a schița numai în linii mari felul de organizare și de emisiune al Rentenbankului fără a preciza oarecare detalii foarte importante. Astfel nu se indică, care va fi baza de conversiune între Rentenmark și Reichsmark, fie că e vorba de raporturi dintre Reichsbank și particulari, fie că e chestia de raporturile dintre Reichsbank și Rentenbank.

Criticele pe care le ridică această reformă monetară se pot grupa pe deoparte, în jurul problemei circulației simultane a Rentenmărcii și a Reichsmărcii, și în al doilea rând, în jurul garanției noli monede a Rentenbankului.

În adevăr, ordonanța din 15 Octombrie 1923 prevede punerea de liberă obligație numai față de Casele publice ale Reichului, lăsând în același timp și moneda Reichsbankului să circule alături de Rentenmark. Noul regim prevede deci, circulația a două instrumente de plată: *Reichsmark*, monedă principală cu curs legal, și *Rentenmark*, monedă auxiliară cu curs limitat la Casele publice. Coexistența în circulație a acestor două monede de o calitate diferită ar trebui să folosească Reichsmărcii, întrucât moneda slabă alungă pe cea tare. Rentenmark ar fi utilizată ca valoare de teaurizare (epargne) și nu ar funcționa ca instrument curent de circulație. Trebuie însă semnalat că pentru acest proces de eliminare a monedei tari să albească loc, e necesar ca moneda slabă să fi păstrat o valoare. Or, Reichsmark e foarte depreciat pentru a mai conserva altă funcție decât cea de billon. În plus, moneda tare ar trebui să-și conserve în mod continuu valoarea ei pentru a se afirma în circulație. Or, sistemul de emisiune al Rentenbankului, pare a conține în germen pericolul inflației și pe acel al deprecierii.

Se naște deasemeni întrebarea cum va întrebuința Reichul cele 900 milioane Rentenmarks destinate a subveni deficitelor sale bugetare, deci plăților către particulari, atunci când Rentenmark are un curs liberatoriu limitat numai la Casele publice?

Într-o a doua ordine de idei se ridică chestia garanției ce o prezintă noua monedă germană. Rentenmark e emisă cum am văzut mai sus, în baza unei ipoteci asupra proprietății funciare comerciale și industriale. Biletele Rentenmark nu sînt schimbate în aur ci în titluri de rentă hipotecare, Rentenbrief. Posesorul de Rentenmark obține astfel o parcelă din hipoteca legală ce servește ca acoperire. Atunci însă cînd voește a trece la executarea dreptului său, acest drept încetează, și cu dînsul și garanția biletului. Vedem deci care e amplitudinea garanției și limita la care se oprește. În momentul în care se încearcă a se sezișa garanția, ea dispăre. Posesorul de Rentenmark este deci numai un creditor al Rentenbankului, sau mai exact, un creditor al Rentenmărcii sau un creditor de Rentenbrief în cazul cînd și-a convertit moneda în titluri de rentă. Garanția noului bilet e mai mult o garanție morală, garanție insuficientă pentru a stabili valoarea Rentenmărcii. Și în acest caz se naște întrebarea, care va fi rolul pe care îl va avea Rentenmark ca instrument de plată destinat a interveni în raporturile economice internaționale? Posesorii de Rentenmark vor trebui să se adreseze Bursei schimbului pentru a obține un instrument liberatoriu în străinătate și în consecință vor trebui să suporte aprecierea străinătății. Or, garanția pe care o prezintă emisiunea Rentenbankului

e destul de slabă, întrucît această garanție nu e realizabilă în folosul purtătorilor de monedă. În plus, în celace privește regula-rea automată a emisiunii, pentru ca titlurile de rentă (Rentenbrief) să prezinte această funcție de regulare, ar trebui să fie exportabile, deci să prezinte un interes pentru posesorii străini. Or, garanția hipotecară pe care se razimă Rentenmark nu ar putea oferi prea multă securitate posesorilor acestei monede și în acest caz aprecierea străinătății e slabă.

Cu totul altfel funcționează garanția aur. În adevăr în acest caz, emisiunea de monedă, urmează în mod automat importanța schimbului; cînd circulația devine prea mare, valoarea bil-letului scade în raport cu mărfurile, fără a micșora însă stocul aur ce servește drept garanție. Excedentul de monedă se prezintă la rambursare aur pînă ce echilibrul între moneda circulanță și nevoile transacțiilor se stabilește. Aurul e sezisabil și servește drept instrument de circulație internațional, pe cînd garanția hipotecară a Rentenmărcii oferă numai un drept de creanță inezisabil.

E de semnalat iarăși că noua emisiune constituie o mărire a puterii de cumpărare fără a avea ca corespondent o nouă creație actuală sau anterioară de bogății; în acest caz în mod normal ar trebui ca puterea de cumpărare în surplus să intervină spre a-și exercita rolul ei în urcarea prețurilor și scăderea va-lutei naționale. Vom vedea mai jos cînd vom arăta efectele produse de Rentenmark cum această consecință a fost utilizată de politica economică a Reichului.

Trebuie notat iarăși faptul că Rentenbank intervine cași Reichsbank pentru a subveni deficitelor budgetare ale Reichului. Am arătat că 1.200 milioane Rentenmarks vor fi puse la dispoziția guvernului. Deficitele Reichului prezentînd toate probabilitățile să persiste, se naște întrebarea dacă avansurile cerute de Reich se vor limita la aceste 1.200 milioane sau dacă vor continua a subveni mereu deficitelor budgetare. Tradiția monetară adoptată cu emisiunea Reichsmărcii, aruncă o lumină defavorabilă de suspiciune asupra noii monede germane. S'a pus chiar întrebarea dacă Rentenmark nu e o prelungire a politicii inflaționiste germane, pornită cu o altă monedă pînă cînd deprecierea ei va ajunge pe aceia a Reichsmărcii.

Faptul că noua reformă germană nu trece direct la aboli-rea circulației mărcii hirtie și la introducerea monedei aur, a făcut ca Rentenmark să fie considerată ca o reformă tranzitorie. E drept însă să recunoaștem că o asemenea etapă de tranziție e mai mult sau mai puțin cerută de adaptarea progresivă a e-conomiei naționale, cu atît mai mult cu cît budgetul Reichului nu e încă echilibrat. O monedă sănătoasă e greu să se mențină fără condiția echilibrării încasărilor și cheltuelilor statului.

În cercurile financiare și industriale germane, impresia la-sată de noua reformă monetară e diferită. Pentru financiar, re-

forma nu va evita inflația decît în cazul unui acord cu Franța. Industriași deși împărtășesc acest mod de a gîndi vîd cu oarecare satisfacție posibilitatea de noi beneficii fructuoase.

Bilanțul Rentenbankului la 31 Ianuar 1924 indica o circulație de 1 374 milioane Rentenmarks. În raport cu luna precedentă, mărirea circulației nota 132 milioane. Avansurile către Reich se urcau la 900 milioane Rentenmarks, iar avansurile acordate economiei private la 200 milioane. La 31 Mart, circulația Rentenmărcilor depășea 3 miliarde, sumă considerabilă dacă se adaugă și devizele străine care circulau în interiorul Germaniei.

Necesitatea stabilirii unui raport de schimb între Rentenmark și Reichsmark a fost semnalată de ministrul de finanțe al Reichului cu ocazia discursului la budget. Deși o ordonanță oficială nu a intervenit pentru a stabili acest raport, totuși Reichsbank a fixat conversiunea pe bază de 1 Rentenmark contra 3 trilioane mărci hîrtie.

Care au fost efectele emisiunii Rentenmărcii ?

E de semnalat mai întăiu influența exercitată de guvern asupra datoriei publice. Trezoreria germană văzînd deprecierea extraordinară a mărcii hîrtie, a procedat prin Interpuși la cumpărarea datoriei consolidate cu avansurile procurate de Reichsbank. Apoi cu ajutorul a 200 milioane Rentenmark (din cele 300 consimțite de Rentenbank prin legea ei de constituire) s'a eliberat de aceste avansuri față de Reichsbank. Astfel se explică de ce la 20 Noembrie 1923, Trezoreria germană se liberă de orice cheltueli pentru plata intereselor datoriei publice interne.

Pentru public, apariția Rentenmărcii aducea impresia unei liberății de consecințele funeste ale Reichsmărcii.

În viața economică a Reichului, noua monedă germană aduce o urcare considerabilă de prețuri, urcare datorită oricărei stabilizări de monedă.

Totuși această urcare dădea—grație Rentenmărcii, deci a fixărilor în prețuri aur—iluzia unei scoboriri de prețuri. În fața acestei stabilizări și diminuări iluzorii de preț, afacerile începură o activitate febrilă. Agricultură, industria, comerțul, care până acum preferau stocarea mărfurilor, începură a-și desface produsele în mod activ.

Trebue remarcat însă că această urcare considerabilă de prețuri oferea în afară de menținerea salariilor ridicate și urcarea prețurilor de fabricație; această urcare, înpledica exportarea produselor germane devenite prea scumpe. Pentru a subveni acestui inconvenient, guvernul Reichului până atunci feroce protecționist, ridică barierele vamale. Profitînd pe de altă parte de scăderea francului francez pentru a face cumpărături avantajoase în Franța, exportînd aur în țările cu valută tare, Reichul se găsi în fața unei abundențe de produse. Consecința acestei abundențe nu întirzie a se manifesta: prețurile încep curba descendentă. În fața acestui revirement, comercianții încep activarea

vînzărilor pentru a evita diferențe defavorabile de prețuri, industriașii scoboară salariile sau măresc numărul orelor de lucru pentru același salariu. Reichul intervine de această dată spre a favoriza exportările nu numai suprimînd taxele de eșire, dar acordînd și reduceri de transport de 10-20 la sută, cu tot deficitul ce-l prezintă căile ferate germane. Prin aceste reduceri, produsele din Germania ocupată devin mai scumpe decît cele din teritoriul neocupat.

Prin abila intervenție a guvernului, introducerea Rentenmărcii procură deci Reichului stabilizarea monedei, eliberarea de datoria publică, diminuarea prețurilor, exportările avantajate, salariile micșorate (prin descreșterea efectivă a salariilor sau prin mălirea numărului orelor de lucru) industria germană aprovizionată.

În mod mai mult sau mai puțin indirect, politica germană pare a fi ajutat—concurrent cu alte cauze—la scăderea francului francez cu toate declarațiile făcute de d. Luther, ministrul de finanțe al Reichului, că Germania e prea slabă pentru a exercita o influență asupra cursului schimbului. În adevăr, din Mart până în Octombrie 1923, Reichul a exportat la Amsterdam, Berna, Londra și New-York, aur pentru 525 de milioane mărci. În Noiembrie, Reichsbank cumpără la Amsterdam livre sterlinge, pentru a le vinde contra dolarul. În fața acestei situații, piața Londrei se liberă de francii ce-i poseda pentru a cumpara dolarul disponibili. Prin acest mijloc deturnat, oferta francilor se mărește și în consecință cursul francului nota scăderea extraordinară din Ianuar-Februar.

Consecințele continuării emisiunilor de Reichsmark pe de o parte, emisiunea de bonuri de tezaur libelate în Rentenmark, pe de alta, garanția mai mult nominală a Rentenmărcii, nu au întîrziat a apărea. Rentenmark și-a început curba descendentă acuzînd pierderi însemnate. Acest fapt nu pare însă a speria prea mult pe guvernantul Reichului, care probabil au considerat Rentenmark ca o măsură tranzitorie, și care se gîndesc acum a păși la o reformă monetară definitivă.

D. dr. Schacht, guvernatorul Reichsbankului, declara la începutul lunii April într'o reuniune a industriașilor la Dresda, că toate măsurile trebuiesc luate pentru a împiedica o nouă scorbire a Rentenmărcii. Aceste măsuri, spunea d. Schacht sînt următoarele :

„1. Creditele noastre nu trebuiesc acordate decît pe o bază constantă pentru a descuraja pe acei ce speculează la scăderea Rentenmărcii.

2. Sumele de Rentenmark în circulație nu trebuiesc să depășească o anumită limită.

D. dr. Schacht, adversar al introducerii Rentenmărcii, a elaborat chiar proiectul înființării unei *bănci de scont aur* și a

creării unei noi monede aur. Noua bancă va trebui să fie independentă de Reich și constituită cu capital privat, făcându-se apel și la capitalul străin. Banca de scont aur va avea dreptul să emită bilete libelate în livre sterlinge pentru o sumă de 5 milioane livr. sterl. Privilegiul de emisiune e acordat pe zece ani cu dreptul de a fi prelungit.

Noua monedă e garantată printr'o acoperire astfel constituită : 50% metal-aur și devize străine (bilete de bancă, creanțe sau cekuri plătite la vedere în străinătate); restul de 50% constă din trate cu 3 sau 2 semnături și scadență de 3 luni. Biletele noii bănci sînt rambursabile la vedere în cekuri asupra Londrei sau bilete ale băncii Angliei. Statutele de organizare prevăd interdicția de a acorda sau de a garanta direct sau indirect credite Reichului, Statelor particulare sau comunelor.

D. Schacht a reușit a constitui pentru organizarea acestei bănci de emisiune, un consorțiu de 120 bănci, precum și a obține promisiunea din partea băncii Angliei de a deschide în favoarea băncii de scont aur un credit de reescompt de 10 milioane Livre Sterlinge. Capitalul pe baza căruia banca de emisiune ar putea începe operațiile se ridică deci la 15 milioane livr. sterl. sau 308 milioane mărci aur. Considerînd că efectele de comerț libelate în mărci aur și escomptate la noua bancă nu vor fi rambursate decît în devize străine, banca de scont aur va fi mai mult o bancă de schimb sau mai exact o bancă de devize. Scopul ce pare a fi animat proiectul d-lui dr. Schacht e mai mult ajutarea comerțului exterior.

Banca de scont aur e gata de a funcționa dela 7 April și în curînd își va începe operațiile.

Un nou eveniment pare a interveni în ultimul timp la soluționarea problemei monetare germane. Raportul comitetului experților, prezidat de d. Charles Dawes, a fost remis de curînd Comisiei Reparațiilor. Ocupîndu-se de mijloacele de a stabili moneda Germaniei și de a echilibra budgetul său, raportul experților propune înstituirea unei bănci de emisiune aur, sau reorganizarea totală a Reichsbankului pe bază aur.

Stabilitatea Rentenmărcii—arată raportul experților—nu poate fi decît temporară, iar proiectul d-lui dr. Schacht conține oarecare propuneri pe care Comitetul experților nu le-ar recomanda, și omite altele, considerate ca esențiale. Deaceia Comitetul experților propune înstituirea unei noi bănci de emisiune rămîbind ca banca de scont aur să fie organizată astfel ca să fi servit numai ca bancă intermediară ce va putea fi absorbită de noua bancă de emisiune. Autoritățile ce dirijează politica monetară a Germaniei par a fi dat consimțîmintul lor pentru organizarea în acest scop a băncii de scont aur.

Noua bancă de emisiune propusă de Comitetul experților va fi constituită în baza unui privilegiu de 50 ani, pentru a e-

mite noi bilete de bancă, rămânând ca celelalte bilete de hirtie monedă să fie retrase din circulație.

Noile bilete vor avea o acoperire legală constituită prin o rezervă de $33\frac{1}{3}\%$ aur și alte active lichide. Biletele vor fi deocamdată stabile în raport cu aurul, iar mai târziu, când convertibilitatea va fi propice, biletele vor fi rambursabile în aur. Noua bancă de emisiune va face operații pentru public, împrumuturi și sconturi comerciale, virimente, va primi depozite; va asigura serviciul de tresorerie pentru stat și va putea face mici împrumuturi guvernului, împrumuturi foarte limitate.

Capitalul băncii va fi de 400 milioane mărci aur, subscris atât în Germania cât și în străinătate.

Banca va păstra toată independența față de guvern și va fi condusă de un director și un comitet de direcție german, secundat, în chestiile de organizație și funcționare privitoare la interesele națiilor creditoare, de un „Consiliu general” compus din 7 membri germani și 7 reprezentanți ai guvernelor străine.

Comitetul experților speră că echilibrându-se budgetul Reichului, politica monetară preconizată va asigura nu numai stabilizarea valutei germane, dar și procurarea de credite în valoare stabilizată, credite atât de necesare economiei germane și lichidării reparațiilor.

Din această scurtă expunere se degajează destul de clar intenția guvernelor germane de a se îndrepta către o nouă politică monetară.

Oarecare sinceritate pare a anima ultima reformă monetară. Degajată complet de datoriile interne prin bancruta Reichsmărcii, o înțelegere cu Franța în chestia lichidării reparațiilor ar asigura Germaniei drumul către o nouă viață economică.

Rezultatul însă al unei reforme oricât de bine ar fi concepută, va depinde de buna credință și sinceritatea cu care va fi aplicată, cu atât mai mult cu cât politica monetară a Germaniei a adus grave atingeri creditului german în străinătate.

April, 1924

Savel Rădulescu

Miscellanea

Alegerile din Franța

Sînt rătăcirii colective care întunecă unui popor viziunea lucidă a destinului său. După 1918, încă tremurînd de indignare, de mizerie, de grijă atentă la suferințele mici, uitînd o clipă ideile mari, Franța a voit să-și organizeze victoria printr'o politică de represiune contra dușmanului de ieri. Și se puteau găsi alegerilor înfrîngurate din 1919 multe scuze scoase din psihologia momentului, din necesitatea securității viitoare, din contemplarea catedrelor ruinate, a câmpurilor mute în dezolarea pustului. Parlamentul blocului național exprima aceste îngrijorări. Cel trimis în această misiune n'au voit sau n'au înțeles încă bine chemarea lor. E confirmată de toate răscrucele istoriei alianța între militarism și dictatură internă. Speculînd o temă ce producea teroare în inima burghezului francez, blocul național și-a însușit, încetul cu încetul, acapararea libertăților publice. Unii au exploatat după metoda financiară, desperarea teritoriilor distruse, a căror precară reconstrucție a costat de atîtea ori mai mult decît trebuia. Alții au sabotat alianțele comerciale cu străinătatea ca să poată impune, la adăpostul protecționismului din belșug acordat, un regim de monopol. În fine, unii au crezut momentul cel mai propice ca să distrugă din inima Franței, amintirea tradiției ei democratice. La umbra spectrului unui nou războiu, întreținut ca o legendă binefăcătoare, blocul național devenise, cași fascismul italian, blocul industrialismului reacționar.

Se încerca o uriașă amnezie colectivă, care trebuia să ștergă amintirea celor cinci revoluții săvîrșite în sec. XIX. Tre-

bula uitată figura iluminată a martirului A. Blanqui, care pierduse 40 ani din 70 în întunericul închisorilor, a unui Barbés condus de două ori la eșafod și de două ori grațiat, a neîmpăcatului Raspail, a arzătorului Gambetta și pe deasupra tuturor, ca o alinare, imaginea nesfârșit de blîndă a iubitorului de oameni Jaurès. Alegerile actuale au arătat, că în anonimatul obscur al provinciei, departe de isteria pariziană, se găseau încă modești apostoli care vegheau marea tradiție a democrației.

E. Renan povestește în amintirile sale, de un bătrîn revoluționar Jacobin, „le bonhomme Système“, disprețuind în numele lui Rousseau secolul, izolat și dezactualizat în opinii, de reacțiunea lui Charles X. „Intr'o dimineață fu găsit mort, printre vrafuri de cărți brăcuite în săraca sa locuință. Clerul îi cumpără biblioteca pe nimic, și o distruse. În dulapul său nu se găsi nici un document care să poată ajuta la pătrunderea misterului ce-l încunjura. Intr'un colț numai, se găsi un buchet de flori uscate, învăluite cu îngrijire, legate cu o panglică tricoloră. Mulți crezură că e vorba de o amintire de dragoste și cițiva brodară pe această temă romanul necunoscutului“.

După cîteva zile, la rubrica faptelor diverse, un jurnal dădea enigma buchetului: pe hîrtia care-l învălea era scris: „Buchet pe care l-am purtat la sărbătoarea Ființei supreme, 20 prairial, an II“.

După cum se vede, memoria democrațiilor nu e scurtă în Franța și rasa lor n'a pierit cu desăvîrșire.

Pentru noi cei din orientul apropiat, Franța și-a reluat supremul loc de îndreptar al eticei politice și umane. Ea ne va servi și de aici înainte, într'o anticipație premergătoare, ca justificare a speranțelor noastre, dînd omenirii întregi lecția de umanitate, de spirit libertar, de rațiune înțeleaptă, de care are nevoie, după eclipsele pe care le-a produs războiul. Oamenii ca E. Herriot, Renaudel, Paul Boncour sînt o cheazășie pentru calmul și potolirea lumii. Și era de fericire pe care de zece ani o așteaptă însetată toată Europa, pare că se apropie. Astfel eterna Franță nu-și va fi mințit mistuna, ci ridicîndu-se deasupra ruinelor, a calomniilor și a suspiciunilor va arăta încă odată lumii, cum a făcut-o de-atîtea ori îndelungul istoriei, alături de măsura rațiunii și a gustului, pe acela a fraternității.

Trălască Franța!—M. R.

Centenarul lui Byron.

Sărbătorind centenarele eroilor, popoarele își lămuresc mai bine aspirațiile, își definesc pentru ele valorile pe care le respectă. Se desgroapă din trecut o mare personalitate care devine criteriu de comparație față de prezent. Unii erol prezintă afinități cu momentul actual și acela sînt sărbătoriți, alții sînt abia pomeniți, în fine unii trimiși uitării cu o insultă în plus, pretexte pentru o mai bună definiție proprie. Cei o sută de ani dela moartea diabolicului cavaler al poeziei, Byron, au produs, de pildă, în Franța, indiferență și uneori dispreț. S'a spus că există două romantisme: unul serios, profund, mai ales interior, preocupat de misterele sufletului și ale existenței, altul zgomotos, exterior, făcut din gesturi excentrice, din poze bizare, dintr'o ciudată obsesie de revoltă permanentă, satisfăcută printr'o serie de conduite grandomane, emfaticе, menite să indigneze și să mire. Din acest de al dollea tip face parte Byron. Afirmarea scandaloasă a unei personalități, maniacă în a contrazice veșnic ambianța, desvăluindu-și sufletul numai în sfidare ori contrazicere, constituie o specie de individualism familiară țărilor de rigidă morală socială. Comprimarea excesivă exasperează și derivează personalitatea în acte deșănțate. Puritanismul englez a produs pe Byron și pe ultimul romantic întirziat din această familie: O. Wilde. Și unul și altul și-au petrecut viața scontînd reacțiile semenilor la gesturile lor teatrale, prețuînd mai presus de orice galeria. La O. Wilde mai mult calm egoist, mai mult cinism potolit.

La Byron, temperament excesiv, o furie neconținută de revoltă și destrucție, de oratorii și destul de rar de autentic lirism. Se amesteca în bună parte în această fire o ereditate dezechilibrată. Strămoșii săi ne apar maniaci ori excentrici. Bunicul său John Byron e un marinar plin de temeritate și de spirit aventuros, care caută înadins pericolele. Unchiul său W. Byron, asasinează noaptea într'o tavernă pe vărul său Chawort. Tatăl său e jucător de cărți, afemeiat, petrecîndu-și timpul în orgii, urmărit veșnic de creditori.

Mama sa e anormală, isterică; furiile delirante și melancolia se succed regulat în psihologia ei. Fiul ne apare încă din copilărie, ambițios, orgolios, violent, de o ardoare romanescă, care-l face să se îndrăgostească până aproape de sinucidere, încă dela 8 ani. Vanitatea, nevoia de a atrage atenția, curînd trans-

formată în cabotinaj, îi dau de timpuriu un orgoliu al originii sale nobile, care i se pare că-i permite orice. Bravează orice autoritate, și își bate joc de orice disciplină. Încearcă toate călătoriile, toate vicliile, intoxicațiile alcoolului, a opiumului care-l distrug creierul, aventurile politice și amoroase, toate acestea însă nu-i astîmpără demonul acela interior care-l roade. Romantismul, tip Byron, e bazat pe neregularitățile vieții, pe aventura voită, pe excentricități în care se amestecă deopotrivă dezechilibrul și cabotinajul. Opera sa oglindește perfect această fire. Improvizări de geniu alături de banalități oratorice și sforăitoare, menite să sparle, nu să impresioneze. Tipul lui Byron s'a identificat cu însuși tipul romanticului. Cînd ne gîndim la acest gen, ne vine în minte, fără voe, figura marelui poet englez. Azi cînd i s'a făcut bilanțul calităților și defectelor (între altele : John Charpentier : „Lord Byron ou le romantisme flamboyant“, *Mercure de France*, 15 April 1924). Se remarcă cu drept cuvînt influența acestui „romantisme flamboyant“ asupra celui alt. Un Musset, V. Hugo, Gerard de Nerval au fost atinși și ei de poza gesturilor romanești, celace a stricat aprofundării sufletești interioare și sentimentului religios al universului, care constituie adevăratul romantism.

Abia cu simbolismul, care selectează din romantism partea aceasta, se înlătură vanitatea dezechilibrului ca o valoare literară. — *M. R.*

Munca obligatorie pentru funcționari în Bulgaria.

Munca obligatorie în Bulgaria nu se aplică numai muncitorilor manuali, ci și unor anumite categorii de muncitori intelectuali. Un al patrulea apel va avea loc în curînd. Jurnalul oficial al Bulgariei publică lista funcționarilor și muncitorilor întrebuițați în serviciile statului care cad sub prevederea legii.

Vor fi obligate să răspundă la apel toate persoanele care fac serviciu în ministere, în instituțiile publice, la Societatea de Cruce-Roșie, la Teatrul național, la Institutul de surdo-muți, în imprimăria și minele Statului, la consulate și legațiuni, la tribunale precum și cele dela sfîntul Sinod, și Oficiul central israelit și musulman.

Lucrările care vor fi încredințate prestatorilor variază după capacitățile lor și vor cuprinde între altele controlul și adminis-

trația prestării temporare, a lucrărilor de bibliotecă, arhivă, inventariare și clasificare, a lucrărilor agricole și forestiere, a lucrărilor de artă (pictură, sculptură, fotografii) etc. În mod general, prestatorii temporari vor fi ocupați pe loc și pentru lucrări care interesează instituția căreia îi aparțin, după un plan rațional, întocmit de către direcție.

Informații complementare asupra chestiei muncii obligatoare în Bulgaria sînt date de „*Informations Sociales*” publicație săptămînală a Biuroului internațional al Muncii dela Geneva.

Jubileul lui Anatole France

S'au sărbătorit luna trecută în Franța, cu azeziuni din toată lumea, cei optzeci de ani al lui Anatole France. Ce-am mai putea adăuga, cu modestele noastre resurse, la cunoașterea ori lămurirea celui mai divin dintre geniile scrisului modern?

Despre nimic nu e mai greu de scris, decît despre înfricoșătorul talent al aceluia pe care toți scriitorii francezi de azi în unanimitate, îl numesc „notre maître à tous”. Ne mulțumim să alăturăm la corol admirăției universale umila noastră contribuție.

John Galsworthy

E unul din cei mai mari romancierii englezi contemporani și deși tradus în franțuzește, aproape necunoscut la noi.

A început cariera ca magistrat, el însuși flu de magistrat, originar dintr'o familie de bună burghezie. Până la patruzeci de ani n'a scris aproape nimic, preocupat mai ales de probleme economice și morale, de călătorii prin toată Europa. Cînd a debutat în literatură, Anglia tocmai lichida războiul anglo-bur care evidențiasse slăbiciunile guvernării conservatoare, lacunele structurii economice și politice ale Angliei. Stînga liberală, radicală, socialistă capătă un ascendent din ce în ce mai mare. Momentul e revoluționar pentru morala publică. În literatură deasemeni, cîțiva autori îndrăzneți rup cu tradiția, cu filistinismul ipocrit al mentalității anglo-saxone și spun limpede o serie de adevăruri crude. Printre aceștia trebuie numărat în primul rînd Samuel Butler cu romanul său „*The way of all Flesh*” și discipolul său Bernard Shaw. Gustul pentru paradox și ireverențiozitatea iconoclastă e în atmosfera epocii. Se denunță peste tot, cu o neobișnută francheță în Anglia, minciuna, con-

venția, ipocrizia. În această ambianță, apare John Galsworthy. Fondul său moral e relatarea veridică a psihologiei morale. Se expun toate plăgile și toate rănilile. Se analizează fără cea pudoare engleză clasică, ci din contra cu perfectă luciditate, toate conflictele sufletești. Aceasta e tendința romanelor „The Island Phariseus“, „The man of property“ (1906), „The country House“ (1907). Se ironizează în ele spiritul retrograd incapabil de evoluție al proprietarilor englezi. În „Fraternity“ (1909) se denunță imposibilitatea fraternizării, între oameni animați de instinctul de clasă.

Dacă poate privi lucid toate păcatele omenești, John Galsworthy știe să le înțeleagă și să le erte. Bunătatea și spiritul său umanitar amintesc de paginile literaturii rusești, dar mai ales de sentimentalismul lui Rousseau. Autorul știe să aștearnă un puternic suflu poetic. Totul e încadrat de o natură măreață și senzuală. Unele pasagii ating tonul poemului liric. Din această categorie fac parte romanele: „The dark Flower“ și „Le saint“ (traducere franceză).

Pe deasupra așezărilor sociale a legilor sau convențiilor, cași înaintașul „Rousseau“, J. Galsworthy a arătat drepturile imprescriptibile ale pasiunii.—N. Y.

Recenzii

Lucian Blaga, *In marea trecere*, Cluj, 1924.

Caracterizarea operei d-lui L. Blaga e ușoară pentru critic. D-sa are o concepție estetică pe care și-a manifestat-o în diverse articole. Din aplicația ei consecventă rezultă poezia, la care nu se mai adaugă decât acela ce aduce orice poet: imaginea și tehnica poetică. Se întâlnește rar în artă o așa de ajustată alianță între un poet și un teoretician estetic, o flință dublă a căror ambe ipostaze concură să illustreze același convingere finală. Poezie eșită dintr'o altitudine filozofică asupra lumii, produs intelectualizat de concepții filozofice, iată ceva care se întâlnește rar de tot la noi. De aici lipsa de înțelegere, de afinitate reciprocă între poetul ardelean și mediul românesc. Primit la început cu un entuziasm în care intrau mai mult motive naționale (primul poet al Ardealului realit) decât comprehensiune artistică, d. L. Blaga a trebuit să sufere în urmă o campanie a cercurilor tradiționaliste, pe cât de neinteligentă, pe atât de nedreaptă. Concluzia care se impune ca bilanș obiectiv al acestui proces e că poezia d-lui L. Blaga e un produs exolic și ca atare izolat în mediul nostru artistic. Să vedem care sînt motivele.

Cu o formulă pedantă, pentru care ne cerem scuze, ne permitem să constatăm aici că începuturile noastre culturale sînt caracterizate de două tendințe: una raționalistă, cealaltă națională.

Explicarea celor dintăiu e în influența pe deoparte bizantină, pe de alta franceză—continuind pe cea greco-latină, în care s'a plămădit mentalitatea noastră modernă. Ete prin canalul Greciei, fte prin acela al Franței, raționalismul antichității, acela care lua drept măsură a tuturor lucrurilor criteriul rațiunii și al logicei, ne-a servit drept universal model de gîndire. În al doilea rînd, odată cu trezirea conștiinței naționale din punct de vedere politic, sufletul românesc a început să se caute, să-și găsească rădăcinile în masele adînci ale poporului și, —ca la toate popoarele îndelung aservite,— reacția naționalistă a luat de multe ori forma și excesele grandomaniei șovine. Din naționalism raționalist e formată toată mentalitatea noastră modernă.

Nimic din aceste două caractere la d. L. Blaga. Temperamentul d-sale e mistic. Se știe ce înseamnă aceasta: o mentalitate care exclude peste tot diferențierea și relativismul. Existența apare uniformă, înecată într'o lumină cenușie, în negura căreia nu e posibilă nici o distincție. Toate obiectele și fenomenele se aseamănă pînă la identifi-care. Nici opoziția cea mai elementară între conștiința noastră și lumea exterioară, între *eu* și *non-eu* cum zic filozofii, nu se poate stabili. Individualitatea dispăre topită în haosul împrejurimilor, care o înghite în absolutul său. Absolutul, iată forma la care tind misticii. Fi-îndcă diferențierile ori individualizările nu sînt posibile, nimic nu e contingent ori relativ. Cum se spunea în evul mediu, totul e implicit, totul e dat, orice fenomen există de totdeauna. În asemenea condiții, individualismul e o ambiție stearpă. Singura realitate e anonimatul, contopirea în marele tot. Dar dacă e vorba de impersonalizare, cea care ni se prezintă mai repede în minte e aceea socială: individul va dispărea înghișit de colectivitate.

Condițiile exterioare de distincție odată dispărute, e firesc ca facultatea mentală care le percepe, acela care stabilește comparații și diferențe între fenomene, rațiunea, să se atrofizeze și ea. Rațiunea e relativistă: ea nu ne poate da informații decât despre întâmplări izolate. Comunicarea cu marele tot, cu absolutul nu ne poate veni decât prin intuiție ori instinct. E starea de extaz, de contemplație.

Se poate spune că orice poet, chiar acel care nu împărtășesc aceste concepții, sînt într'o anumită măsură mistici. Prin puterea imaginii, a metaforei care permite orice comparație, deci asimilare, poe-

tul topește diferențele pe care îndărăntica naturii (așa de rebelă la identificări sumare!) i le pune în cale. În orice caz, orice poet mare are mai mult ori mai puțin sentimentul religios al unității cosmosului. Marele poet englez Keats avea obiceiul să spună: „Natura poetică n'are nimic specific. E pretulindent și nicăieri, ea n'are caracter”.

D. Lucian Blaga e mai mult decît alît. D-sa n'are numai însîlnc-tul universalist al poeziei, dar și o concepție clară, intelectuală, care-i justifică alitudinea mistică. Cum s'ar zice: o rațiune a iraționalului, ceiace dovedește că, chiar cînd profetizezi identitatea tuturor lucrurilor nu poți scăpa de contradicere, sancțiune ultimă care dovedește ca ultim argument, anarhia totală a acestui univers.

D. L. Blaga întreveđe abrogarea totală a oricărui relief care să ne permită distincția lucrurilor. „Psihologismul alît de lubit înalnte e încetul pe încetul părăsît. În dramă, în roman, eroii sînt tot mai mult simple „idei înzestrate cu volnță”, idei ce mișcă din adîncimi nebănuite omenirea... În pictură și sculptură linia nu mai urmărește conturul accidental al naturii, ci creiază în simplificări viguroase și monumentale o viață substanțială pe un plan real. De-arîndul, în artă impresi-onismul relativist și nuanțat face loc tendinței hotărîte spre absolut. ...Individualismul l-au moștenit dela generația trecută și cu moștenirea aceeaia blesemală vrem să creem o spiritualitate ce nu poate fi decît un produs colectiv... A crea întru absolut, înseamnă a crea anonim, a fi impersonal, colectiv” (L. Blaga: Situri fundamentate. Arhivă p. știința socială No. 1-2, 1924, p. 127). Sau mai departe: „Niciodată Europa n'a suferit pe urma individualismului ca astăzi. Individualismul își face cele din urmă socoteli... organizarea sufletelor se face în semnul absolutului. Forțe anonime vor crea noua împărăție a spirî-tului. În ea nu se va putea uita decît anonim...” (ibid. p. 130). Astfel idealul estetic e lipsa de personalitate, de diferență, de relief, întune-carea originalității, a tehnicii specifice, contopirea în absolut, în co-lectiv, în anonim.

În noul volum de versuri „În marea trecere”, același atmosferă. Poetul se ridică contra evoluției, transformării, fiindcă aceasta indivi-dualizează, relativizează. Numai imanența e absolută:

Oprește trecerea
Știu că unde nu e moarte, nu e nici iubire
Și totuși te rog;
Oprește, Doamne, ceasornicul cu care
Ne măsurî deștrămarea.

Panteismul se vede din versurile:

Viața mea a fost tot ce vrei:
Cite-odată flară,
Cite-odată floare
Cite-odată clopot ce se certa cu cerul.

Cuvintele ajută și ele la precizare, la individualizare. Pe cît se poate ar trebui evitate, așa precum o preconizează și alt mistic Maer-link:

Zic: „Iată, mersul soriilor e bun”.
El face—pentru că-i e frică de cuvinte
El face—fiindcă orice vorbă la el se schimbă 'n faptă.

Atmosfera aceasta e și mai bine redată în unele poezii în ade-văr frumoase, pe care nu ne permite locul să le mai reproducem: „Sufletul satului”, „Lucrătorul”, „Un om s'apleacă peste margine”.

Cu această mentalitate poetică, d. L. Blaga nu aduce nimic local, nimic care să poată fi gustat prin înțelegere, la noi. Poezia aceasta, răsunet intelectual, al unor influențe moderne din Apus, nu va fi apreciată decât de o clasă de intelectuali.

Ea e foarte asemănătoare și ca doctrină și ca tehnică cu „unanimitismul” lui Jules Romains, și adeseori cu Paul Claudel. Ni se pare însă că cultura franceză a avut o slabă influență asupra d-lui L. Blaga.

Misticismul modern german a avut o înrîurire mai decizivă asupra formației poetului ardelean. Mișcarea acela, mai mult sau mai puțin unitară, care e reprezentată în filozofie de contele Hermann Kasperling, în teatru de G. Kaiser, ale cărui personaje au nume generice (viața, ambiția, virtutea, etc.), în poezie Kalner Maria Rilke și citeodată F. Werfel. La noi o asemenea filozofie, se pare, că e practică de d. V. Pirvan prin formulele sale: „dezindividualizare, desdenșionalizare, desnaționalizare” (cerem scuze cetitorului...).

Fiindcă d. L. Blaga și-a justificat teoreticește crezul, avem dreptul să-l discutăm.

Afirmația d-sale că cultura modernă elimină individualismul ni se pare mai mult decât discutabilă. Valoarea unică aproape azi în artă — și în alte domenii, — e specificul, originalul. Se dau premii pentru tot ce e nou, invenție negăsită încă. Progresismul, conduită care vrea veșnic schimbare, adică veșnic noutate e tocmai caracteristica timpurilor moderne. Deasemeni relativismul evoluționist. Afară de unele cercuri germane, nicăieri nu vom găsi directiva indicată de d-sa. Din contra, colectivismul spirital, conformismul, anonimatul e caracterul mentalității primitive dela aurora civilizației. Ideia că totul e amestecat în tot, că toate lucrurile participă între ele, constituie tocmai mentalitatea sălbaticilor descriși de Levy Brühl. Aceste societăți nu cunosc individul fiindcă nu pot face diferențieri ori distincții. Individul e o apariție tardivă a civilizațiilor înaintate. De apariția lui se leagă progresul. Mai mult decât alii, de noțiunea de individualizare e legată și semnificația biologică a vieții. Trăim tocmai fiindcă ne deosebim, fiindcă ne desprindem de alții. Moartea e legată de încetarea unei cunoștințe specifice. Numai individul moare, speța e nemuritoare, dar aceasta nu importă. Contopirea în marele tot înseamnă înăbușirea vieții. Plecat să corecteze excesele raționalismului și a individualismului, pe care le recunoaștem în adevăr excesive în timpurile noastre, d. L. Blaga aduce un medicament așa de virulent, încît omoară întreg organismul. Intr'o privință și moartea e un remediu, mai ales pentru unii doctori. Doar un doctor englez citat de Villiers de l'Isle Adam spunea: „Entre mes mains les malades peuvent perdre la vie, jamais l'espoir”. Să dai speranțe în locul vieții e cam puțin. Cîși bolnavi vor primi drastica doctorie a d-lui Blaga?

Noroc că viața e așa de îndărătnică, încît urmînd de aproape individualizarea, trece ușor peste speculațiile panteistice.

Insuși reacțiunea d-lui L. Blaga nu constituie de fapt decât un nou individualism: individualismul antiindividualist. Ori ce-ar face d-sa nu poate scăpa de caracterizare, de specificitate. Și caracteristica d-sale e ura în contra caracterizării. Dar e tot o particularitate. Cît trăim și ne mișcăm, ne opunem unii altora, ne definim *in contra* altora. Acesta e și sensul prezentel discuții.

Antrenat de problemele pe care le pune ca gînditor d. L. Blaga, am vorbit prea puțin de calitățile sale remarcabile de poet. Vom reveni poate cu altă ocazie.

Mihai D. Ralea

Octav Botez, *Pe marginea cărților* (scriitorii romini și străini), ed. „Viața Românească”, 1923.

Titlul acestui volum e o profesie de modestie ca toată activitatea literară și publicistică a d-lui O. Botez. „Pe marginea cărților” vrea să evidențieze un caracter impresionist, o critică făcută din note fugare, cînd paginile consacrate aici scriitorilor romini și străini sînt din cele mai judicioase. Modestia d-lui O. Botez nu e pornită nici din cochetărie, nici din ipocrizie. Ea nu se afirmă, locmai ca să aștepte o dezmințire. Ea înseamnă în primul rînd o reacțiune temperamentală. Dar mai înseamnă și înălțimea criteriului după care judecă oamenii și viața, autorul: pretențios cu alții, sever în aprecieri, el își extinde judecata și asupra sa, judecată aspră, fără indulgență și fără părtinire.

Scrupulozitatea, iată ce face constituie „la qualité maîtresse” a d-lui O. Botez. Aceasta ne și explică pentru ce, deșinător a uneta din cele mai întinse lecturi din țara noastră, d-sa s'a resemnat la articole mici, de publicistică anonimă, de ce a publicat până acum abia un singur volum, de ce în fine, nu a terminat încă opera de sinteză pe care știm că o pregătește, dar pe care nu ne-a dat-o încă.

Lipsa de orgoliu publicistic l-a făcut să scrie, ani dearindul, în postura îngrată de membru al redacției „V. R.”, alătura note neisălitate, care au adus reputația revistei, dar nu au contribuit să o lărgească pe a sa. În țara noastră, unde, sub orice rînd scris în fugă, se așterne o iscăllitură, care trebuie întilnită cît mai des, abnegația aceasta pentru bunul mers colectiv al unei grupări, nu va fi niciodată în deajuns prețioasă.

Preocupările d-lui O. Botez sînt din cele mai variate. Studiile d-sale din acest volum se întind dela C. Hogas, L. Rebrennu ori H. Sanielevici la Faguet, Rabindranath Tagore, Ibsen ori Remy de Gourmont.

Aceasta dovedește elasticitatea cu care autorul se poate transpune în mentalitățile cele mai variate, comprehensiunea sa universală. Facultatea de largă înțelegere aduce cu ea și obiectivitatea în preferirea scriitorilor. Doar obiectivitatea nu e altceva decît o medie în cumpănire, o răscruce în care se întilnesc valori diferite.

Fără de complexitate, fără de multiplicitate, nu e posibilă nici obiectivitatea. De aceia nu sînt buni critici creatorii inconștienți, spirite eminentemente subiective. Un exces de originalitate se limitează prin însuși la aceasta: el nu poate pricepe originalitatea altuia.

Gîndiți-vă o clipă la furia de singularizare „à bon marché”, în formule sau expresii, pe care o caută orice publicist dela noi și comparați-o cu calmul înțelegător din aceste articole. Veți putea constata în ce constă adevărata critică. D. O. Botez se muncește să înțeleagă și să facă înțeles scriitorul de care vorbește, nu să se distingă personal, să atragă atenția asupra lui, în dauna și pe deasupra studiul pe care-l întreprinde. Nu există la d-sa nici dogmatism estetic, nici vre-un alt criteriu a priori. Libertate deplină care n'are decît un scop: înțelegere adecvată, specifică și explicare causală. Nu face loc la intervenții senzaționale, nici la detalii de curioasă biografie. Plasează opera în cadrul pe care l-a ales însuși autorul și încearcă să o înțeleagă ca atare.

Nimic n'a produs mai excesiv începuturile noastre de cultură, decît maijufărelele de etină personalitate, hipertrofia subiectivă care trăește din speculația unei triste galerii. Străbătînd cartierul latin ori Montparnasse, la Paris, zăreșii la terasele cafenelelor, printre bizare costume, sub măști strani, rătășii levantului, care-și oferă paradoxele „geniale” pentru un bock de bere. Toată această legiune de genii balcanice, deșin secretele universului în degetul lor cel mic și le oferă primului venit. Cu toșii descind din Orientul nostru. Nu pușni din ei sînt și de ai noștri.

Ne-am săturat de astfel de originalitate. Spiritul european, occidental, pe care-l vrem și la noi, cunoaște o altă mentalitate. Acela reese din cumpănire obiectivă, din decență, din tact și bun gust.

Subiectivitatea e peceala barbarului. De dinsa n'am scăpat încă. Salutăm în d. O. Bolez, unul din cele mai occidentale figuri ale intelectualității noastre. Așteptăm dela el și opera mai înlinsă de sinteză—asupra lui A. D. Xenopol, ni se pare—și care-i va da toată măsura apitudinilor.

M. Ralea

* * *

Dr. P. Cazacu, *Moldova din're Prut și Nistru, 1812—1918*, Iași, „Viața Romînească” (1924).

O concepție transmisă dela o generație la alta, aproape transformată în dogmă, apasă cu greutate asupra celor care se încumetă să scrie capitole de istorie, din timpurile mai apropiate. Potrivit unei anumite melode, odinioară căzută în desuetudine, astăzi însă renovată și la modă—că istoria trebuie să aprecieze, să aprobe ori să condamne—s'a afirmat că numai pentru epoci îndepărtate se pot alcătui studii solide și obiective. Exemple pentru dovedirea acestei credințe s'au adus de la toate popoarele și din toate timpurile, de cînd o minte mai răsărită a crezut vrednice să fie însemnate pentru posteritate veșnicele zbuclimări ale ființei omenești.

Dar exemplele de scrieri „fără ură și părtinire”, venite chiar de la martorii evenimentelor, sînt înfinit mai numeroase decît acele care după expresia unui cronicar, au în vedere pe „frați, rude și părinți”.—Contemporanii faptelor istorice sînt mai în măsură să le cunoască decît urmașii care se vor căzni să le reconstitue după o lapidară însemnare de pe o piatră roasă de vreme. Distanța în timp, necesară pentru judecarea evenimentelor,—dacă istoria trebuie să fie un tribunal și nu un simplu aparat înregistrator—face să cadă în umbră anumite lucruri de mai puțin preț, care pot să arate însă adevărata față a oamenilor și vremii.

Cartea de care ne ocupăm este mai mult decît „mărturia unui contemporan”. Avînd mai ales în vedere evenimentele care au precedat și care au realizat unirea Basarabiei cu România, d. Cazacu a făcut prealabil o largă și bine documentată expunere a întregii vieți basarabene, din secolul de stăpînire rusească.

În timp ce administrația, justiția, nobilimea, orașele, biserică și învățămîntul au fost rusificate—unele în cea mai mare parte, altele în întregime—datorită politicilor de „tiranie” a naționalităților pe care au exercitat-o guvernele rusești, satele au continuat viața lor națională. „Prin masa lor compactă—spune autorul—izolate de orașe, prin rezistența lor extrem de puternică, deși pasivă, satele din Basarabia pe lingă că și-au păstrat viața lor națională moldovenească, neatînsă de imperialismul rusesc de o sută de ani, dar au absorbit elementele străine izolate și nerezistente, au silit elementele naționale din alte clase să păstreze măcar o parte din limba și sufletul național și, cu toate legile și ordinele dela Petrograd, și-au impus limba și obiceiurile lor ca limbă de fapt indispensabilă și obligatorie”.

Războiul întreprins de oficialitate pentru desființarea oricărei culturi naționale în Basarabia, n'a fost o acțiune izolată. Același atitudine de desființare au avut conducătorii marelui Imperiu și față de celelalte naționalități cucerite, mai ales față de popoarele ballice și Poloni.

Descompunerea Imperiului rus care a urmat actului de abdicare a lui Nicolae II (la 2 Mart 1917) nu a fost deloc surprinzătoare pentru acei care cunoșteau situația lui reală. D. dr. Cazacu dă un tablou al Rusiei dinainte de războiul mondial și arată evenimentele care au dus la prăbușirea ei. După mărturiile certe și demne de toată încrederea, d-se dovedește că strălucirea Rusiei înainte de războiul dela 1914, era numai o fațadă care ascundea putregalul acelu colos și subreda lui alcătuire.

Naționalitățile asuprite și „tiranzate” și-au reclamat drepturile

lor numai după ce s'au recules din haosul produs de revoluție. Astfel și Basarabia, a fost o simplă gubernie a Republicii rusești până la 2 Decembrie 1917 când s'a proclamat „Republica democratică moldovenească”, considerându-se și după această dată ca unitate în imaginara „federație” a statelor rusești. Abia la 24 Ianuar 1918 s'a proclamat „Republica democratică moldovenească independentă”, până la 27 Marti din același an, când s'a votat unirea.

Toate celelalte popoare constituite în state separate, au fost recunoscute independente și de Republica rusă numai după ce acestea a fost învinsă ori istovită în lupte grele (cu Finlanda, Letonia, Lituania, Polonia). Fiindcă împrejurările au îndreptat pe alie căl decît a războiului declararea independenței Basarabiei și unirea ei cu România, vedem și astăzi—după recunoașterea prin tratatul dela Paris din 1920, ratificat la 1922—îvindu-se pretențiile sovietelor prin publicații, congrese și agitații, de care sînt dispensate aproape toate celelalte popoare dezrobite.

Lucrarea ar fi cîștigat dacă s'ar fi unificat terminologia (*Cioban—Clobanu*; *Cegorean—Clugureanu*) ori s'ar fi tradus unele nume rusești (*Mordva* [p. 8] pentru *Mordvint*). De asemenea ar fi trebuit o ortografie unitară („masse mari orășănești” (p. 184); „masa mare a oratorilor” (p. 188); sã publicau; sã cere; se zice, etc. etc.) și mai multă atenție în unele construcții.

Cartea d-lui dr. Cazacu este unica expunere complexă și obiectivă a acestor evenimente. În ea s'a adunat un bogat material din publicații rare și din arhivele rusești, făcîndu-l cunoscut și utilizabil tuturor celor care se vor ocupa cu chesilunea Basarabiei.

I. Șiadbei

* * *

Marin Simionescu-Rîmniceanu, Istoria artelor, ed. „Cultura Națională”, 1924, 10 l. lei.

D. M. Simionescu-Rîmniceanu e printre rarii teoreticiani ai esteticii, care au avut ocazia să sancționeze practic cunoștințele și concepțiile lor. În fruntea editurii „Cultura Națională”, d-sa a fost veșnic preocupat de a da cărții care îi era încredințată un aspect de o ținută occidentală.

De un gust cam nemfesc la început, înpărirurile supravegătate de d-sa, au mers ameliorîndu-se. Unele, ca de pildă „Luchian” al d-lui V. Cioflec sau „Albumul comemorativ al băncii Blanck”, au atins un nivel în adevăr artistic.

De astădată avem o contribuție pe tărîm teoretic. Ne lipsea un manual al istoriei stilurilor în romînește. Cel al d-lui O. Tafrați, publicat astă toamnă, e privit mai mult din punctul de vedere al arheologiei. Cel care ni se prezintă astăzi apasă din contra asupra aspectului estetic. Materia e împărțită clar, iar caracteristicile distinctive ale stilurilor bine prezentate, deși uneori cam sumar. Cadrul volumului, care vrea să fie un „Grundriss”, o impunea însă. Cartea mai cuprinde o bibliografie destul de complexă și cîteva sute de ilustrații, prea mici ca să poată justifica elementul descriptiv al textului. Cîteva care voește să se inițieze în artă din acest manual, nu va putea să-și facă din ilustrațiile alăturate nici măcar o slabă iluzie de frumusețte arti. Decît atîtea reproduceri mici, mai bine cîteva numai, dar mai mari și îngrijit făcute, așa cum face de pildă E. Faure în a sa „Histoire de l'art”. Într'un manual, istoric nu e ținut să ilustreze tot ce descrie. Aceasta ar fi imposibil. E mai bine să aleagă cele mai reprezentative modele și să le prezinte cu toată atenția.

Poate ediția a II-a va ține samă de acest deziderat. Ceiace e principal e că această lucrare umele o lacună.

M. Ralea

* * *

G. I. Brătianu, *Concepția actuală a istoriei medievale*, „Cultura Națională”, București.

Criza socială, economică și morală prin care Europa trece în urma marelui războiu, amintește în multe privinți ale epocii ale istoriei ce beneficiază astfel, de un interes de actualitate. Evul mediu ce începe cu dizoluția lumii antice și în cursul căruia se plăzmuiește o societate nouă, e fără îndoială dinire acestea. În broșura ce cuprinde lecția sa de deschidere, ca profesor suplinitor la Universitatea din Iași, d. G. Brătianu, după ce arată cum au evoluat cunoștințele asupra evului mediu în timpul renașterii, al secolului XVII și XVIII, ne dă asupra lui o imagine totală, expunând în linii mari mersul cercetărilor ultime.

Spre deosebire, ca să nu spunem în contrast, cu unii istorici de vechea școală care la noi cel puțin, sînt departe de a fi dispăruți cu totul, d-sa dă o egală importanță diverselor aspecte ce formează viața unei epoci, îmbrățișînd deopotrivă cu latura politică, pe cea socială, economică, religioasă, artistică sau literară.

Opera unui Fustel de Coulanges asupra instituțiilor merovingiene și feudale, cea a lui Sombart asupra originilor capitalismului a lui Schmoller asupra economiei medievale a unui Gilson, asupra scolasticii, a unui Bedier asupra poeziei epice sau a unui Mâle asupra artei gotice sînt prețuite după adevărata lor valoare.

De un interes deosebit, mi se par însă paginile consacrate recentelor încercări de sinteză, asupra acestei epoci.

Ca și d. Iorga, d-sa crede că ideile fundamentale, menite să servească ca temelie pentru istoria evului mediu, nu trebuie să le căutăm în dezvoltarea naștunilor moderne, ce se aflau atunci în germene, ci dimpotrivă în tendințele de dominație universală, moștenite de Imperiu și Papalitate, dela tradiția romană.

Noștunea unui veac de mijloc, scrie d-sa nu se mai poate menține azi, nu numai în înțelesul, dar nici măcar, în limitele consfințite de tradiție. Urmăririle imediate ale vechiului stat roman și ale culturii sale mai dăinuiesc încă veacuri întregi după ce Dioclețian transformase Imperiul roman din haosul secolului III, într-o monarhie absolută. Vremea de tranziție se isprăvește numai atunci cînd în apus statele germane se întrunesc în monarhia carolingiană, pe cînd în răsărit se ridică dominația unitară a Islamului și între ele două se menține rămășița vechiului imperiu roman, ca împărăție bizantină. „Deabia atunci, după înflorirea timpurie a renașterii carolingiene, prin călugării dela Cluny și Cîteaux și prin papii reformatori, convinși de puterea lor supremă, biserica latină dă lumii apusene un caracter unitar, care e acel al culturii medievale. Impăratul și papa sînt cele două fețe ale aceleiași unități ale lumii feudale creștine, în care teologia, știința, arta și chiar îmbrăcămintea sînt comune tuturor țărilor Occidentului. Lumea bizantină, cu anexele ei slave și lumea arabă a Islamului, trăiesc în timpul acesta o viață deosebită care păstrează totuși cu Occidentul, contactul negoșului și al războiului de cruciată. Această perioadă a „Evului Mediu” tradițional, înfățișează singură, un tot organic, ale cărei manifestări politice, literare și artistice sînt într-o aliniere strînsă de inspirația religioasă a vremii. În secolul XIII, această unitate se desface. Scoarța învechită a lui orbis latinus o sparg năzuințele de neatîrnare ale naștunilor moderne. Economia naturală a schimbului cedează locul celei monetare. Capitalismul găsește în bancherii florentini și lombarzi, întemeetorii unei noi organizații a averilor. Legiștii lui Filipp cel frumos susțin drepturile monarhiei moderne împotriva vechilor pretenții feudale. Cu încetarea rolului universal al Imperiului și al Papalității, istoria Europei apusene se desface în cea a marilor monarhii ce vor fi mai pe urmă naștunilor moderne. Nici Renașterea, nici reforma, nu vor aduce acestei evoluții schimbări hotărîtoare. Dela sfîrșitul veacului XIII se întrezărește în lucrurile bisericescii o nevoie de înnoire, iar în acele ale artei, se arată zorile unei învieri a

clasicismului. Intre unitatea culturală a lumii catedralelor gotice și a cea a marilor monarhii centralizate din secolul XVII, sfârșitul „veacului de mijloc” și începutul vremilor „moderne” se confundă într’o singură epocă de tranziție”.

Scrisă într’un stil colorat și viu, broșura d-lui Brătianu dovedește o întinsă și variată erudiție și promite un istoric, nu numai bine înarmat în ce privește metoda științifică, dar care nu va disprețui cu totul, nici vederile de ansamblu cași idelle generale.

O. B.

* * *

P. Andrei, *Die soziologische Auffassung der Erkenntnis* Leipzig, 1923.

Pe timpul lui Descartes toată știința îmbrăca forma matematică. Mai târziu, în sec. XIX științele naturale dădeau cheia tuturor misterelelor. Odată cu preocupările de nivelare socială, cu problemele puse de doctrinele socialiste sau de politica socială filantropică, „la science maîtresse” devine sociologia. Importanța ei e covârșitoare astăzi. Se simte necesitatea de a demonstra originea socială a oricărei conduite ori discipline sufletești. Prea multă vreme s’a considerat abstracția individului izolat ca o realitate, pentru că reacțiunea să nu devie azi puternică. Aproape toate creațiile omenești sînt opera colaborării, a tradiției, deci a societății. Pentru a da o bază și mai generală acestor afirmații era nevoie ca însăși teoria cunoașterii, care e la baza oricărei științe, ca însăși cunoștința ca fenomen de relație cu lumea exterioară, să fie dovedită ca socială. Problema a fost pusă clar înăla oară de școala sociologică franceză și în special de Durkheim și Levy-Bruhl.

D. P. Andrei crede — celace găesc îndoloz, — că cel care a vorbit înăla oară de teoria cunoașterii sociologice e H. Spencer.

Prezența unui element ereditar în cunoaștere, nu presupune numai de cît o cunoștință socială. El poate avea o semnificație pur individuală. De pildă instinctul de conservare proprie, instinctul sexual etc. Cunoștința sociologică începe numai odată cu stabilirea reprezentărilor colective alături de cele individuale. Acestea au fost filozofic analizate de Durkheim și apoi controlate etnograficește printre clanurile australlene și nord-americane. S’a arătat astfel că spațiul, timpul, causalitatea, numărul, sînt categorii la formațiunea cărora intervine în bună parte influența grupului.

Un alt domeniu de cercetări ducind la aceleași concluzii a fost inaugurat de psihologie. D. P. Andrei analizează cu această ocazie studiile lui Baldwin, Roberty, Blondel etc.. Poate trebuiau analizate și opiniile lui Jerusalem din a sa „Soziologie des Erkennens”.

Autorul recunoaște legitimitatea nollor cercetări. În concluzie arată că individul — din punct de vedere al cunoașterii, — aduce în societate cel mult *potențe*, care nu se *actualizează* însă, decît sub influența colectivității. Societatea oferă materialul de obiectivare al cunoașterii individuale. Și cea mai bună probă în ajutorul acestei afirmațiuni e limbajul, instrument social fără de care conștiința nu e posibilă. În studiul acestor delicate probleme, d. P. Andrei aduce o informație completă, analiza clară și cumpănită și mai ales, cea curiozitate științifică cu care abordează variatele d-sale studii și dela care așteptăm o laborioasă și solidă activitate științifică.

M. R.

* * *

Aristide Blank, *Problema monetară în raport cu creditul public și privat*, „Cultura Națională”, 1924.

Broșura aceasta ne sosește simultan cu „Albumul comemorativ al băncii Blank”. Dacă în cel din urmă se scrie istoria contribuțiilor pe care această instituție financiară le-a adus la geneza capitalismului românesc și la formarea tehnică a României moderne, cealaltă ne amintește rolul remarcabil pe care-l joacă personalitatea d-lui Aristide Blank la consolidarea României întregite.

Ca om de afaceri, ca teoretician economist sau ca protector al culturii și al artelor, nici un nume din lumea banului și a cifrelor n'a fost mai împletit la toate eforturile românești de după războiu.

Broșura aceasta conține o conferință, pe care d. A. Blank, nu a putut-o ține din o serie de motive triste dar inerente, pe care inteligența d-sale generoasă le înțelege și le iartă. Lectura ei lasă o impresie curioasă și oarecum contradictorie. Se evidențiază deopotrivă în ea un spirit realist, care se mișcă cu suplețea și adresează în lumea realităților de care se ciocnește, pe care le minuește ori le domină, dela zi la zi. Dar se mai învederează acolo nu știu ce spirit românesc, utopic, plămădit de o imaginație arzătoare, de acel „mal des ardents”, pe care obstacolele îl enervează până simte nevoie să le nege ori să le depășească cu o plămădire ce nu ține samă de ele. În epocile sale de formare, capitalismul, ca orice formă de tinerețe își are și el romantismul său. Într'alil e de adevărat că tinerețea e necesară în toate. Il găsim în începuturile penibile ale economiei americane de acum un secol, printre acei eroi, jumătate spirite practice, jumătate „conquistadores” halucinați de un ideal inaccesibil. Motivul e că începuturile capitalismului sînt încoronate de succese inegale, dar rapide. Psihologia speculatorului, ca și a jucătorului de cărți lucrează cu posibilul și posibilul e infinit. Cînd succesul se repetă de cîteva ori, personalitatea crește, se exaltează într'un optimism care atinge zările neguroase ale viitorului pe care-l vrea cu orice chip, la fel cu prezentul.

Din toată activitatea d-lui A. Blank se desprinde un neastîmpăr românesc care face tot farmecul său portretistic. Cifrele nu-l îngrozesc, ci îl seduc. Subt bagheta sa magică, ele se grupează armonnic într'un sistem coerent. Aceasta fiindcă d-sa nu e un biurocrat meticulos înecat de valurile contabilității.

Existența cere să fie considerată dublu: subt aspectul realului dar și subt acela al posibilului. Complexitatea d-lui Blank nu face decît să-i dea mai multă autoritate.

În broșura de față în care tratează problema monetară, d. A. Blank dă dovadă bine înțeles, înainte de toate de o specială luciditate realistă. Se declară adversar egal al inflației cași al deflației. Ceface vrea e stabilizarea, devalorarea leului la valoarea lui actuală și prin garantarea lui, revenirea la regimul aur. Pentru aceasta cere echilibrarea bugetului și restituirea datorțiilor statului. Garantarea monedei s'ar face printr'un împrumut străin, care presupune desigur o politică de concesi, față de capitalul extern. O politică de concesi rezonabile însă în care participația națională ar fi cea mai însemnată. S'ar începe desigur cu colaborarea străinilor la exploatarea petrolului.

Adevăruri de bun simț care sînt și acelea ale opiniei publice luminate. Nu le dorim altceva decît să fie ascultate. La evidențierea lor, d. A. Blank a adus exemple luminoase, argumente holăritoare și un stil plin de culoare.

M. R.